

USAID
FROM THE AMERICAN PEOPLE

Promo - LEX

Promovarea democrației și a drepturilor omului

Percepția cetățenilor față de instrumentele tehnologiei informației în perspectiva implementării votului prin Internet

Autor:

Livia Țurcanu

USAID
FROM THE AMERICAN PEOPLE

Promo - LEX

Promovarea democrației și a drepturilor omului

Percepția cetățenilor față de instrumentele tehnologiei informației în perspectiva implementării votului prin Internet

Autor: Livia Țurcanu, expert independent

Chișinău, 2018

Redactor: Doina Dumbrăveanu-Munteanu
Design, machetare și tipar: „FOXTROT” SRL

Recenzent: conf. univ., dr. Ion Ciobanu, Coordonator regional Promo-LEX

Asociația Promo-LEX

bd. Ștefan cel Mare 127, Chișinău, Moldova

tel./fax: (+373 22) 45 00 24, 44 96 26

info@promolex.md

www.promolex.md

SE DISTRIBUIE GRATUIT

Toate drepturile sunt protejate. Conținutul Raportului poate fi utilizat și reprodus în scopuri non-profit și fără acordul prealabil al Asociației Promo-LEX cu condiția indicării sursei de informație.

Studiul este realizat în cadrul Programului „Democrație, Transparență și Responsabilitate”, finanțat de Agenția Statelor Unite pentru Dezvoltare Internațională (USAID).

Opiniile exprimate în cadrul Studiului „Percepția cetățenilor față de instrumentele tehnologiei informației în perspectiva implementării votului prin Internet” aparțin autorului și nu reflectă neapărat punctul de vedere al finanțatorului.

Rezumat	5
Introducere	6
I. Percepția și încrederea cetățenilor față de utilizarea tehnologiilor informaționale și a votului prin internet. Experiența internațională	8
1.1. Noțiuni privind votul prin internet	8
1.2. Votul prin internet – provocări legate de încredere și siguranță	9
1.3. Accesul, percepția și încrederea cetățenilor față de utilizarea internetului și a tehnologiilor informaționale. Analiză comparativă între țările Uniunii Europene	10
1.4. Standarde legale, operaționale și tehnice privind votul electronic în Uniunea Europeană	12
1.5. Lecții învățate și bune practici de adopție a votului prin internet de către cetățeni. Analiză comparativă	13
1.5.1. Estonia	14
1.5.2. Franța	15
1.5.3. Elveția – Cantonul Geneva	17
1.5.4. Canada – experiența de vot prin internet la nivel municipal	18
1.5.5. Norvegia	19
1.5.6. Olanda	20
II. Situația din Republica Moldova – privire de ansamblu asupra cadrului legal, platformelor și instrumentelor disponibile utilizate de tehnologiile informaționale și comunicații (TIC)	22
2.1. Sistemul electoral din Republica Moldova: cadrul legal, instituții și roluri	22
2.1.1. Administrarea alegerilor	23
2.1.2. Cadrul legal	25
2.2. Alegerile în Republica Moldova și utilizarea instrumentelor TIC	30
2.3. Situația demografică și prezența la vot	30
2.4. Accesul la tehnologii și utilizarea internetului în Republica Moldova	33
2.5. Guvernarea electronică: instrumente și acte legislative relevante votului prin internet	34
2.5.1. Instrumente de autentificare și semnare disponibile pentru cetățeni	34
2.5.2. Platforme guvernamentale disponibile instituțiilor publice	35
2.6. Percepția și asimilarea produselor de e-guvernare de către cetățeni	36
2.6.1. Percepția, asimilarea și susținerea de către populație a e-Transformării Guvernării în Republica Moldova. Date comparative 2012–2016	37
2.6.2. Nivelul de susținere și încredere în calitatea și siguranța prestării serviciilor publice în regim online. Date comparative 2012–2016	37

III. Potențialul de utilizare a votului prin internet de către cetățenii Republicii Moldova – rezultatele cercetării	39
3.1. Percepțiile cetățenilor față de utilizarea instrumentelor TIC și implementarea votului prin internet în Republica Moldova	39
3.1.1. <i>Aptitudini și gradul de pregătire digitală a populației</i>	40
3.1.2. <i>Încrederea cetățenilor și compatibilitatea acestora cu votul prin internet</i>	42
3.1.3. <i>Avantajele și riscurile aferente votului prin internet din perspectiva cetățenilor</i>	46
3.2. Suportul politic privind introducerea votului prin internet în Republica Moldova	47
3.3. Suportul instituțional privind implementarea votului prin internet	49
Concluzii	52
Recomandări privind introducerea votului prin internet	54
Lista abrevierilor	58
Anexe	59
Anexa I. Numărul de cetățeni aflați peste hotarele Republicii Moldova, conform țării de reședință	59
Anexa II. Lista de interviuri desfășurate în cadrul cercetării	60
Anexe statistice	61

Rezumat

Acest studiu a fost elaborat în vederea cercetării percepțiilor și atitudinilor cetățenilor Republicii Moldova față de instrumentele tehnologiei informației din perspectiva implementării votului prin internet. Studiul conține trei capitole și o listă de recomandări privind dimensiunea socială a introducerii votului prin internet.

Primul capitol include o analiză a experienței internaționale în ceea ce privește utilizarea tehnologiilor de către cetățeni, accesul la internet, încrederea cetățenilor față de utilizarea acestor instrumente. Datele arată că cetățenii Uniunii Europene sunt utilizatori activi de internet, 87% dintre gospodării fiind conectate la internet. Deși aceștia utilizează servicii de comerț electronic, internet banking și rețelele de socializare, totuși 43% din populația țărilor membre au abilități digitale insuficiente. Cu toate acestea, mai multe țări europene au implementat votul prin internet, unele dintre ele susținându-l, iar altele – dimpotrivă – fiind oponenți ai votului la distanță. Printre țările care utilizează votul prin internet și pe care le-am analizat în acestu studiu se numără Estonia, Elveția și Canada. La polul opus se află Olanda, Franța și Norvegia, care au renunțat la utilizarea votului prin internet. Constatările studiului arată că experiența de succes a țărilor care votează online a fost influențată de mai mulți factori, printre care un nivel înalt de încredere față de instituțiile publice și procesele democratice. De asemenea, principiile de transparență și securitate au stat la baza introducerii votului prin internet, acest sistem de vot fiind implementat treptat prin organizarea multiplelor proiecte-pilot. În cazul țărilor care au renunțat la votul prin internet, motivele nu erau întotdeauna de ordin tehnic, ci mai degrabă organizațional, aceste state având un nivel de transparență redus, marcat de lipsa unor discuții și dezbateri participative în procesul de luare a deciziilor.

În capitolul doi este analizat cadrul normativ în domeniile electoral și TIC, conținând o inventariere a platformelor și instrumentelor tehnologice disponibile care pot fi aplicate în cadrul votului prin internet. De asemenea, în baza datelor din sondajele naționale privind asimilarea serviciilor de e-guvernare, sunt analizate percepțiile și atitudinile cetățenilor față de serviciile electronice. Principalele constatări ale acestei secțiuni sunt:

- 1) Moldova are un nivel înalt de acces la Internet;
- 2) din punct de vedere tehnic dispunem de o infrastructură tehnologică care ar putea asigura elementele necesare votului prin internet, cum ar fi autentificarea alegătorului în sistem, confirmarea prin semnătură a votului exprimat, schimbul de date în timp real;
- 3) disponibilitatea semnăturii electronice constituie un avantaj;
- 4) percepția pozitivă a cetățenilor față de introducerea inovațiilor tehnologice și utilizarea serviciilor electronice, ceea ce ar putea influența pozitiv decizia de a utiliza votul prin internet.

Capitolul trei reflectă constatările efectuate în baza sondajului online și a interviurilor organizate cu partidele politice și instituțiile publice. Principalele concluzii ale cercetării sunt:

- 1) Cetățenii Republicii Moldova tind să aibă încredere în internet;
- 2) Aceștia percep drept un instrument util votul prin internet, dar în același timp sunt conștienți de riscurile tehnologice și organizaționale aferente;
- 3) Gradul de încredere al populației față de instituțiile publice și procesele electorale este insuficient pentru introducerea votului prin internet;
- 4) La nivel politic persistă un grad de scepticism în legătură cu introducerea votului prin internet, iar politicienii nu consideră posibilă implementarea acestuia în următorii 2–4 ani;
- 5) Există premise de ordin tehnic și organizațional care să permită introducerea sau, cel puțin, pilotarea votului prin internet în R. Moldova.

Introducere

Spre deosebire de procedurile tradiționale de exprimarea dreptului de vot, cum ar fi cea pe hârtie sau prin corespondență, modalități care au fost testate și folosite în mai multe runde de alegeri, votul prin internet reprezintă o metodă relativ nouă.

Studiile existente au scos în evidență dimensiunea socială a votului prin internet prin prisma situației demografice din Republica Moldova, a accesului gospodăriilor la tehnologii și internet, cât și a opiniei cetățenilor din diaspora, aceștia constituind beneficiarii principali ai acestei opțiuni de vot¹.

În același timp, asimilarea votului prin internet depinde foarte mult de factorul social, de modul în care introducerea acestei modalități de vot va fi comunicată publicului. În debaterile privind punerea în aplicare a votului prin internet, de obicei predomină vocile legislatorilor, politicienilor și a diverșilor experți IT. În același timp, adeseori părerile alegătorilor sunt lăsate în umbră, fără să li se acorde importanță, sau chiar lipsesc cu desăvârșire.

În cadrul acestui studiu, ne-am propus să ne concentrăm eforturile pe dimensiunea de cerere a votului prin internet, să analizăm atitudinea și gradul de încredere al cetățenilor Republicii Moldova față de instrumentele tehnologiei informației, din perspectiva votului prin internet, răspunzând la următoarea întrebare: care sunt percepțiile, atitudinile și condițiile necesare din punctul de vedere al alegătorilor pentru implementarea cu succes a unui sistem de vot prin internet în Republica Moldova?

Obiectivul general al acestui studiu este măsurarea gradului de utilizare a instrumentelor tehnologiei informației de către cetățenii Republicii Moldova și de evaluare a cunoștințelor, atitudinilor, încrederii și opiniilor acestora față de perspectiva introducerii votului prin internet.

Obiective specifice:

- Identificarea experienței internaționale în domeniul introducerii și utilizării votului prin internet;
- Analiza cadrului legal în domeniul TIC și cel electoral, precum și inventarierea instrumentelor TIC existente în Republica Moldova și a potențialului de aplicare a acestora pentru implementarea votului prin Internet;
- Identificarea oportunităților asociate votului prin internet în R. Moldova, dar și a potențialelor provocări în viziunea cetățenilor, actorilor politici și instituționali;
- Formularea recomandărilor de îmbunătățire a pregătirii cetățenilor pentru votul electronic;

În vederea atingerii scopului și a obiectivelor enunțate mai sus, au fost analizate următoarele aspecte:

- Cadrul legal în domeniul tehnologiei informației și al celui electoral;
- Instrumentele TIC existente în Republica Moldova și potențialul de aplicare al acestora pentru implementarea votului prin Internet;
- Factorii ce ar putea influența intenția cetățenilor de a vota sau nu, utilizând votul prin internet (disponibilitate, acces la tehnologii și internet, competențe digitale, încredere etc.);

Studiul a fost elaborat în conformitate cu planul de cercetare aprobat care a inclus următoarele:

- O serie de interviuri cu reprezentanți ai Comisiei Electorale Centrale, ministerelor, agențiilor guvernamentale, partidelor politice, și cu alți actori interesați (Anexa 1). Ghidul de interviu a cuprins

¹ Udriș, J., Groza, I. (2016). Studiu de fezabilitate privind votul prin Internet pentru Comisia Electorală Centrală din Republica Moldova, Chișinău.

15 întrebări, scopul cărora a fost de a identifica poziția acestor instituții față de implementarea votului electronic în Republica Moldova, dat fiind faptul că fiecare dintre ele are un rol sau ar putea avea un rol în acest proces, care poate influența succesul sau eșecul implementării votului prin internet în Republica Moldova.

- Un chestionar online completat de un grup divers de cetățeni cu drept de vot, din țară și de peste hotare, aplicat pe un eșantion de 200 persoane. Înainte de colectarea primară a datelor, instrumentul a fost testat în prealabil pentru a îmbunătăți înțelegerea și claritatea întrebărilor. Sondajul a fost diseminat în versiunea online și publicat prin diferite metode de promovare online. Sondajul conține 20 de întrebări, grupate în câteva secțiuni: 1. Date socio-demografice; 2. Întrebări privind participarea la vot; 3. Întrebări privind accesul la internet și aptitudinile digitale; 4. Întrebări privind servicii electronice și nemijlocit votul prin internet.
- Analiza diferitor modele de punere în aplicare a votului prin Internet în alte țări.
- Analiza cadrului legal, tehnic, social din Republica Moldova, în baza documentelor, rapoartelor și datelor statistice existente.

I. Percepția și încrederea cetățenilor față de utilizarea tehnologiilor informaționale și a votului prin internet. Experiința internațională

Obiectivul acestui capitol este de a introduce noțiunile teoretice care vor fi utilizate în cadrul acest studiu, precum: votul electronic și votul prin internet, noțiunea de încredere în contextul utilizării votului prin internet, standarde legale și tehnologice privind votul prin internet. Vor fi analizate, de asemenea, experiențele diferitor țări referitoare la accesul la tehnologii, utilizarea internetului, introducerea și utilizarea votului prin internet.

1.1. Noțiuni privind votul prin internet

Tehnologia informației și comunicațiilor (TIC) este utilizată aproape în toate procesele electorale, începând cu înregistrarea alegătorilor, numărarea voturilor, etc. Tehnologiile informaționale sunt folosite în medii controlate, cum ar fi secțiile de votare, dar și în medii necontrolate, de la distanță, cum ar fi votul de la un computer de acasă sau de pe un smartphone. Din punct de vedere tehnic, majoritatea sistemelor de vot electronic se încadrează în unul din următoarele patru tipuri:

- Mașini de vot electronice care funcționează cu hârtie – buletinul de vot cu opțiunea alegătorului este produs de o mașină de vot electronică. Alegătorul selectează opțiunea dorită, iar mașina de vot generează un buletin de vot pe care este marcat câmpul ales de către alegător.
- Mașini de vot electronice cu înregistrare directă – dispozitive care colectează voturile prin utilizarea tastaturii, a unui ecran tactil, mouse-ul, un pix sau alt dispozitiv electronic care permite alegătorului să înregistreze votul în mod electronic.
- Sisteme de recunoaștere optică – dispozitive care scanează buletinele de vot speciale și identifică opțiunea de vot a alegătorilor.
- Sisteme de vot prin internet – voturile sunt transferate prin intermediul internetului către un server de contorizare. Voturile pot fi exprimate utilizând calculatoare publice, cabine de vot sau mai frecvent – orice calculator cu conexiune la internet accesibil unui alegător.²

Această cercetare se axează pe studiul introducerii votului prin internet în Republica Moldova prin prisma cererii sociale, atitudinii cetățenilor față de utilizarea instrumentelor TIC, dar și a gradului de încredere față de acestea. Concentrarea studiului pe analiza unui singur tip de vot electronic, și anume a celui prin internet, reiese din faptul că acesta reprezintă un modul care se planifică a fi pilotat în Republica Moldova, conform Planului Strategic al Comisiei Electorale Centrale pentru anii 2016–2019. Totodată, autorii studiului de fezabilitate privind votul prin internet³, care a fost elaborat pentru CEC, au evidențiat faptul că alegătorii care se află peste hotare nu vor putea beneficia de alte metode de vot electronic, cum sunt mașinile de vot electronice sau scanerile pentru buletinele de vot, votul prin internet fiind unica modalitate care permite votul la distanță. În continuare, în cadrul acestui studiu, prin utilizarea termenului de vot electronic ne vom referi strict la votul prin internet.

2 Clasificare elaborată de autor în baza următoarelor surse:

1) ACE Electoral Knowledge Network. E-voting. [Aceproject.org](https://aceproject.org/ace-en/focus/e-voting/types-of-e-voting)
<https://aceproject.org/ace-en/focus/e-voting/types-of-e-voting> (Accesat la data de 30 mai, 2018).

2) Wolf, Peter. (2011) Introducing Electronic Voting: Essential Considerations. International Institute for Democracy and Electoral Assistance. <http://www.eods.eu/library/IDEA.Introducing-Electronic-Voting-Essential-Considerations.pdf> (Accesat la data de 18 mai 2018).

3) Udris, J., Groza, I. (2016). Studiu de fezabilitate privind votul prin Internet pentru Comisia Electorală Centrală din Republica Moldova. Chișinău.

1.2. **Votul prin internet – provocări legate de încredere și siguranță**

Introducerea noilor tehnologii în domeniul democrației a stârnit discuții considerabile legate de încredere și siguranță. În cadrul acestui studiu noțiunea de încredere a fost deseori menționată de către persoanele intervievate ca fiind un factor care poate influența percepțiile și atitudinile oamenilor, dar și decizia de a utiliza sau nu acest instrument de vot. Întrucât noțiunea de încredere este una complexă, este necesară explicarea acestui termen pentru a putea analiza în continuare aspectele ce țin de încrederea cetățenilor Republicii Moldova față de tehnologiile informaționale și votul prin internet (Capitolul III).

Încrederea cetățenilor față de votul prin internet, ca modalitate de exprimare a voinței alegătorului, include două nivele distincte: încrederea în alegeri ca proces democratic și încrederea în votul electronic drept instrument bazat pe utilizarea tehnologiei informaționale. Pe de o parte, încrederea în procesul de alegeri implică convingeri despre măsura în care alegerile garantează calitatea regimului democratic (dacă rezultă un guvern capabil să protejeze drepturile cetățenilor, să realizeze obiectivele de dezvoltare, să gestioneze cu prudență fondurile publice etc.). Angajarea în activități politice, cum ar fi votul, necesită încrederea că aceste așteptări vor fi îndeplinite.⁴

Pe de altă parte, încrederea în votul electronic se referă la așteptări și percepții mai limitate și se axează pe modul legal de organizare și desfășurare a procedurii de vot și în măsura în care rezultatele votului reprezintă exact preferințele cetățenilor. Cu toate acestea, încrederea în alegeri ca proces democratic poate constitui una din precondițiile care generează încrederea în votul electronic, inclusiv motivarea cetățenilor de a vota și predispunerea acestora față de autoritățile electorale și față de tehnologiile pe care acestea le utilizează.

În același timp, securitatea online este unul dintre aspectele care ridică mai multe semne de întrebare în ceea ce privește fiabilitatea sistemelor electronice de vot și încrederea cetățenilor față de acestea. Sistemele de vot prin internet prezintă numeroase provocări în ceea ce privește securitatea votului, cele mai importante fiind asociate cu vulnerabilitățile calculatorului personal al utilizatorului și cu Internetul. Calculatoarele de pe care votează alegătorul ar putea fi amplasate în casele acestora, în instituții comerciale sau publice, iar aceasta face aproape imposibilă asigurarea că toate calculatoarele sunt securizate și nu conțin programe malware sau viruși. Există de asemenea și probleme de infrastructură asociate Internetului care fac votul susceptibil la atacuri sau căderi de sistem. Pe lângă problemele legate de calculatoare și Internet, există riscuri asociate cu furnizorii sistemelor de vot, acestea reprezentând un potențial pentru atacurile din interior. În același timp, caracterul închis al soluției software de vot creează dificultăți în ceea ce privește dezvoltarea unor standarde, teste și certificări adecvate pentru aceste sisteme.⁵ Tabelul de mai jos reprezintă un sumar al riscurilor tehnologice asociate cu votul prin internet.

Risc	Consecință	Probabilitate	Măsuri de precauție
Atacuri de tip Dos ⁶	Privarea dreptului de vot	Înaltă ⁷	Nu există contramăsuri simple

4 Moisés, J. (2006). Á. Citizens' distrust in democratic institutions. *International Review of Sociology*. 16(3), 593–616.

5 Lauer, Thomas W. (2004) The Risk of E-Voting. *The Electronic Journal of E-Government (EJEG)* 2, no. 3: 177–86.

6 Un atac DoS poate fi definit ca un atac ce vizează disponibilitatea unui calculator sau a unei rețele de calculatoare, astfel încât acestea să nu mai poată furniza în mod prompt serviciul pentru care au fost create.

7 S-a întâmplat în cadrul alegerilor din Canada.

Risc	Consecință	Probabilitate	Măsurile de precauție
Programe spion de tip troian pentru a modifica sau monitoriza voturile	Furtul votului, pierderea confidențialității votului	Există instrumente disponibile pe scară largă pentru acest lucru	Detectarea este dificilă. Calculatoarele individuale pot fi protejate, dar asigurarea conformității este dificilă, în special pentru calculatoarele publice.
Cumpărarea de voturi automatizate	Compromiterea alegerilor	Foarte probabil, din moment ce există organizații care se ocupă de așa ceva.	Nu există. Pot exista organizații în afara jurisdicției țării.
Atac din interior asupra sistemului de vot	Compromiterea alegerilor	Astfel de atacuri sunt răspândite în cadrul sistemelor comerciale	Separarea responsabilităților, documentarea adecvată, controlul bunurilor fizice, audit independent.
Virus specific pentru sistemele de vot prin internet	Furtul votului, pierderea confidențialității votului, compromiterea alegerilor	Necunoscut	Foarte dificil, deoarece un astfel de virus ar putea fi necunoscut la momentul depistării
Spoofing ⁸	Furtul votului	Ușor de efectuat	Poate fi lansat de oriunde. Poate fi prevenit prin utilizarea codului PIN

Sursă: Thomas W. Lauer, *The Risk of e-Voting*, School of Business Administration, Oakland University, Rochester, USA

1.3. Accesul, percepția și încrederea cetățenilor față de utilizarea internetului și a tehnologiilor informaționale. Analiză comparativă între țările Uniunii Europene

Tehnologiile Informației și a Comunicațiilor (TIC) au devenit mult mai accesibile publicului larg, atât în ceea ce privește accesul, cât și costurile acestora. Până în 2017, ponderea gospodăriilor din UE-28 cu acces la internet a crescut la 87%, cu aproximativ 32 de puncte procentuale mai mult decât în 2007⁹. Statisticile Eurostat¹⁰ arată că, în 2017, 84% dintre cetățenii din UE-28, cu vârste cuprinse între 16 și 74 de ani, au utilizat Internetul. Proportia populației UE-28 care nu a folosit niciodată internetul a fost de 13% în 2017, această pondere scăzând la aproape o treime din nivelul înregistrat în 2007, când aceasta era de 37%. Lipsa nevoii sau a interesului de a utiliza internetul, aptitudinile digitale insuficiente și barierele legate de costuri continuă să fie cele mai frecvente motive ale lipsei accesului la internet la domiciliu.

⁸ În contextul securității rețelei, un atac de tip spoofing este o situație în care o persoană sau un program imită cu succes prin falsificarea de date, pentru a obține un avantaj nelegitim. Un atac de tip spoofing se întâmplă atunci când una dintre părțile comunicante este înșelată în procesul de deschidere a unei conexiuni securizate de către un site controlat de un atacator.

⁹ Digital Economy and Society Statistics – Households and Individuals. Statistics Explained (2018, Martie). Accesat la 15 iulie, 2018. http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Digital_economy_and_society_statistics_-_households_and_individuals

¹⁰ Ibid.

Internetul este utilizat pentru o varietate de activități online, cum ar fi consumul de informații cu conținut video online (videoclipuri, muzică, jocuri etc.), precum și cumpărăturile online și servicii bancare. Procentul utilizatorilor de internet care se angajează în diferite activități online, cum ar fi citirea știrilor online (72%), efectuarea apelurilor video sau audio (46%), utilizarea rețelelor sociale (65%), cumpărături online (68%) online banking (61%) a crescut ușor în ultimii ani.

Deși diferențele în utilizarea obișnuită a internetului s-a redus în 2017, în unele state membre peste o treime din populație nu sunt online în mod regulat.¹¹ Acest fenomen este condiționat de decalajul digital în ceea ce privește accesul la tehnologii și decalajul competențelor digitale care se atestă în diferite grupuri ale populației. Rapoartele Parlamentului European¹² arată că o bună parte din alegătorii din Uniunea Europeană încă mai au competențe digitale subdezvoltate, iar nivelul de încredere în Internet este redus.

Lipsa unor abilități digitale de bază poate afecta calitatea și siguranța utilizării serviciilor digitale, de aceea aceste abilități reprezintă un aspect care trebuie analizat în paralel cu accesul la tehnologii. Conform datelor din 2017¹³, 43% din populația UE a avut un nivel insuficient de competențe digitale. Indicele privind competențele digitale, un indicator bazat pe Cadrul de competențe digitale pentru cetățeni¹⁴, arată că 17% din populația UE nu a avut competențe digitale în 2017, motivul principal fiind faptul că nu au utilizat internetul sau au făcut acest lucru foarte rar.

Proportional există mai mulți bărbați decât femeii cu competențe digitale de bază – 60% și, respectiv, 55%. În plus, doar aproximativ 31% dintre persoanele cu niveluri scăzute de educație sau fără educație au cel puțin abilități digitale de bază. Această cifră este, de asemenea, mai scăzută în mod semnificativ în rândul celor care trăiesc în zonele rurale (49%), care au tendința de a fi relativ mai în vârstă. Ponderea persoanelor cu abilități digitale de bază variază de la 29% în Bulgaria și România, la 85% – în Luxemburg și 79% – în Țările de Jos.

Pe lângă accesul la internet și abilitățile digitale ale utilizatorului, experiența acestuia în utilizarea tehnologiei informației este influențată de percepția și nivelul de încredere în instrumentele digitale existente. Datele Eurobarometrului din noiembrie 2017 arată că, în timp ce încrederea europenilor în mass-media tradițională pare să se îmbunătățească, neîncrederea în Internet și rețelele sociale online este în creștere. Puțin peste o treime dintre europeni, adică 34% susțin că „tind să aibă încredere” în internet, în timp ce neîncrederea crește și atinge ponderea de 51%. Tendința este identică pentru rețelele sociale online: doi din zece europeni „tind să aibă încredere”, adică 20%, în timp ce 62% nu au încredere. Totuși, gradul de încredere față de internet variază între țările membre. Începând cu toamna anului 2016, încrederea în internet a scăzut în 16 state membre, în scădere cu peste zece puncte procentuale în Țările de Jos (31%, –13 puncte procentuale), Suedia (17%, –12 puncte) și Finlanda (33%, 11 puncte). Cu toate acestea, încrederea în internet a crescut în nouă țări, în special în Ungaria (49%, +10) și în Croația (42%, +7).¹⁵

11 Comisia Europeană (2018). Human Capital Digital Inclusion and Skills. Raport.

http://ec.europa.eu/information_society/newsroom/image/document/2018-20/2_desi_report_humancapital_B5DC055D-DD1E-51CD-229138BE55F9AE8A_52247.pdf

12 Trechsel A. H. Kucherenko V. (2016, mai). Potential and Challenges of E-Voting in the European Union. [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/556948/IPOL_STU\(2016\)556948_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/556948/IPOL_STU(2016)556948_EN.pdf)

13 Comisia Europeană (2018). Human Capital Digital Inclusion and Skills. Raport.

http://ec.europa.eu/information_society/newsroom/image/document/2018-20/2_desi_report_humancapital_B5DC055D-DD1E-51CD-229138BE55F9AE8A_52247.pdf

14 Cadrul de competențe digitale <https://ec.europa.eu/jrc/en/digcomp>

15 European Commission (2017). Standard Eurobarometer 88 Autumn. Media use in the European Union.

Un studiu din 2016¹⁶ elaborat în baza răspunsurilor a zece mii de respondenți din Marea Britanie și Statele Unite arată că încrederea în securitatea internetului este slabă. Aproximativ două treimi dintre respondenți sunt preocupați de furtul online de informații personale și financiare și nu cred că efortul companiilor în acest sens ajută la atenuarea temerilor lor. Doar 42% dintre respondenți consideră că agenții economici depun suficient efort pentru a proteja informațiile personale. Circa 60% din respondenți au indicat că sunt mai preocupați acum de securitatea online decât au fost vreodată. Conform unui alt studiu¹⁷, motivele principale de neîncredere față de internet sunt următoarele: acesta nu este sigur, nu este de încredere, este controlat de corporații sau de către guvern și nu permite o comunicare în totalitate privată.

În concluzie, datele arată că, deși în ultimul deceniu tehnologiile informaționale au devenit mai accesibile, decalajul digital încă se află la un nivel ridicat în ceea ce privește aptitudinile digitale și accesul la internet. În 2017, puțin peste 50% din populația Uniunii Europene deținea aptitudini digitale de bază, în timp ce o pondere de 43% din populația UE înregistra un nivel de competențe digitale insuficiente. Acest fapt denotă o dezvoltare rapidă a tehnologiilor disponibile, dar în același timp o dezvoltare mai lentă a competențelor digitale ale populației, ceea ce poate afecta calitatea și siguranța utilizării serviciilor electronice și majora riscul de excludere digitală a unor categorii de cetățeni. În ceea ce privește atitudinile utilizatorilor față de utilizarea instrumentelor TIC și a internetului, persistă un nivel de neîncredere, unde puțin peste 50% din populația UE tinde să nu aibă încredere în internet și rețelele de socializare. Totuși, pe fondul acestor tendințe, procentul utilizatorilor de internet care sunt prezenți pe rețelele sociale, fac cumpărături online sau utilizează serviciile de online banking a crescut ușor în ultimii ani.

1.4. Standarde legale, operaționale și tehnice privind votul electronic în Uniunea Europeană

Introducerea și acceptarea votului prin internet depinde de capacitatea de a respecta, apăra și promova principiile unor alegeri democratice.

În 2004, Cabinetul de miniștri al Consiliului Europei a aprobat o Recomandare privind standardele juridice, operaționale și tehnice pentru votarea electronică. Recomandarea inițială a fost aplicată de statele membre ale Consiliului Europei și dincolo de acestea. În 2017, Cabinetul de miniștri a adoptat o nouă recomandare privind standardele de vot electronic, înlocuind-o pe cea din 2004. În același timp, în prezent, aceasta reprezintă unicul standard internațional privind votul electronic.¹⁸

Această recomandare a fost elaborată pentru a se asigura că votul electronic este compatibil cu principiile alegerilor democratice și în prezent constituie singurul standard internațional existent pentru votul electronic. Documentul¹⁹ vizează armonizarea aplicării principiilor alegerilor și referendumurilor democratice, utilizând votarea electronică, cu scopul de a consolida încrederea alegătorilor în procesul de vot și în schemele de votare electronică din țările lor.

Standardele votului electronic adoptate de către Consiliul Europei vizează, în primul rând, respectarea

16 NCC Group (2016). Trust in the Internet Survey. <https://www.nccgroup.trust/uk/about-us/resources/trust-in-the-new-internet-survey-2016-discussion-paper/> [Accesat în iunie 2018].

17 Centre for International Governance Innovation. (2017). Global internet security and Trust Survey [Prezentare PowerPoint] <https://www.cigionline.org/internet-survey-2017> [Accesat în iunie 2018].

18 Conform site-ului Consiliului Europei <https://www.coe.int/en/web/electoral-assistance/-/council-of-europe-adopts-new-recommendation-on-standards-for-e-voting>

19 Recommendation CM/Rec(2017)5 of the Committee of Ministers to member States on standards for e-voting (Adopted by the Committee of Ministers on 14 June 2017 at the 1289th meeting of the Ministers' Deputies).

principiilor democratice ale alegerilor, cum ar fi sufragiul universal, sufragiul egal, sufragiul liber, și sufragiul secret.

I. Sufragiul universal – interfața electorală a unui sistem de vot electronic trebuie să fie ușor de înțeles și de utilizat de către toți alegătorii, totodată să permită persoanelor cu dizabilități și nevoi speciale să voteze independent. Prezentarea opțiunilor de vot pe dispozitivul folosit de către alegător ar trebui optimizată pentru toți alegătorii, inclusiv pentru cei care nu au cunoștințe informatice specializate. Documentul menționează că alegătorii ar trebui să fie implicați în proiectarea sistemelor de vot electronic, în special pentru a identifica constrângerile și a ușura testarea utilizării la fiecare etapă principală a procesului de dezvoltare. Produsele și serviciile IT trebuie să fie funcționale și să țină cont de nevoile publicului, fără a fi complicate în mod inutil. Astfel de cerințe ar putea fi realizate printr-o abordare comună, care să implice echipa de dezvoltare și un grup reprezentativ de utilizatori.

II. Sufragiul egal – toate informațiile oficiale privind votarea trebuie prezentate în mod egal, prin toate canalele de vot. În cazul în care se utilizează atât metode de vot electronice, cât și neelectronice în cadrul aceluiași scrutin, trebuie să existe o metodă sigură și fiabilă de a agrega toate voturile și de a calcula rezultatul. Trebuie să se asigure o identificare unică a alegătorilor, într-un mod care să permită distincția clară și sigură a persoanei. Sistemul de vot electronic trebuie să acorde accesul unui utilizator doar după autentificarea acestuia ca persoană cu drept de vot. Este deosebit de important ca alegătorul să fie informat cu privire la posibilitățile sale de a vota, inclusiv posibilitatea de a emite mai multe voturi prin vot electronic sau de a vota succesiv prin metode diferite de vot, în cazul în care este permis votul multiplu²⁰.

III. Sufragiul liber – intenția de vot a alegătorului nu va fi afectată de sistemul de votare sau de orice altă influență nejustificată. Sistemul de vot electronic va prezenta alegătorului un buletin autentic și informații autentice. Alegătorul trebuie să fie informat cu privire la modalitățile de verificare a faptului că a fost stabilită o conexiune la serverul oficial și că a fost utilizat un buletin de vot autentic. Alegătorul trebuie să poată verifica dacă intenția sa este reprezentată cu precizie, iar votul sigilat a intrat în urna electronică, fără a fi modificat.

IV. Sufragiul secret – votarea electronică este organizată astfel încât secretul votului să fie respectat la toate etapele procedurii de votare. Sistemul de vot electronic elaborează și stochează, cât timp este necesar, numai datele cu caracter personal necesare desfășurării alegerilor electronice. Procesul de votare electronică, în special etapa de numărare, trebuie să fie organizat astfel încât să nu fie posibilă reconstituirea unei legături între votul deschis și alegător. Voturile sunt și rămân anonime.

1.5. Lecții învățate și bune practici de adopție a votului prin internet de către cetățeni. Analiză comparativă

În baza datelor menționate în paragrafele de mai sus, putem deduce că pe fonul îmbunătățirii accesului la internet în diferite țări, concomitent se înregistrează o tendință de creștere a neîncrederii față de utilizarea acestuia, cât și o dezvoltare neproportională în ceea ce privește abilitățile digitale ale cetățenilor. Cu toate acestea, unele țări au reușit introducerea și utilizarea cu succes a votului prin internet, în timp ce alte țări au renunțat. În continuare vom analiza imaginea de ansamblu a implementării votului prin internet în Estonia, Elveția, Franța, Olanda, Canada și Norvegia.

²⁰ Opțiunea de vot multiplă (mai multe voturi electronice sau mai multe voturi exercitate prin mai multe canale de vot) poate fi introdusă în cazul votului electronic, ca o contramăsură a constrângerii alegătorilor, care rămâne posibilă atunci când votarea are loc în afara unui mediu controlat (votul la distanță). În Estonia, de exemplu, votul multiplu presupune că un alegător poate vota de mai multe ori, ultimul vot fiind luat în considerare.

1.5.1. Estonia

În 2005, Estonia a devenit prima țară din lume care a organizat alegeri locale la nivel național unde oamenii puteau să voteze prin internet. Această premieră mondială a fost urmată de implementarea cu succes a votului electronic la toate nivelurile de alegeri: locale, naționale și europene. Până în prezent, Estonia a organizat nouă scrutine de vot cu utilizarea sistemului de vot prin internet. Procesul de vot prin internet constă din cinci etape: testarea, configurarea sistemului, votarea, numărarea voturilor și distrugerea datelor²¹.

La începutul anilor 2000, mai puțin de o treime din estonieni foloseau internetul, Estonia fiind caracterizată ca fiind o țară cu relativ puțini utilizatori de internet, acces limitat la computere și un număr tot mai mare de locuri publice cu acces la internet²². Numărul scăzut de utilizatori de internet și mijloacele de identificare pe suport de hârtie creau impedimente dezvoltării industriei bancare și celei a telecomunicațiilor, astfel încât guvernul, împreună cu sectorului bancar și cel al telecomunicațiilor, a lansat mai multe proiecte de răspândire și popularizare a utilizării internetului în rândul populației.²³ În prezent, Estonia este pe locul 10 în Uniunea Europeană în ceea ce privește dimensiunea capitalului uman, iar numărul de utilizatori de internet, cât și procentul persoanelor cu cel puțin un nivel de competențe digitale de bază rămân la niveluri mai ridicate decât media UE-28, 86% și, respectiv, 60% în 2017. În comparație cu media UE, estonienii sunt utilizatori foarte activi ai serviciilor de internet. Ei sunt foarte încrezători în utilizarea serviciului de internet banking (90%), înregistrând 29 de puncte peste media UE, dar și consumatori activi de diverse servicii online, inclusiv știri, video, muzică și jocuri.²⁴

În ceea ce privește votul electronic, ponderea alegătorilor în cadrul primelor alegeri electronice a fost foarte scăzută, mai puțin de 2% din totalul voturilor fiind exprimate online. Adică, la fiecare 50 de voturi unul a fost exprimat pe internet. Cu toate acestea, acest număr a crescut, în medie, cu aproximativ 4,3 puncte procentuale la fiecare alegeri ulterioare și a atins un nivel record în 2014, când fiecare al treilea vot a fost exprimat online.

Creșterea gradului de utilizare a votului electronic a necesitat suficient timp înainte ca acesta să se răspândească și să fie utilizat în masă. Aceste concluzii pot fi constatate și în tabelul de mai jos, unde de-a lungul anilor numărul de voturi exprimate prin internet este în creștere. Totodată, datele statistice arată că, inițial, cei mai mulți alegători care au optat pentru utilizarea votului prin internet s-au situat în categoria de vârstă 18–24 ani și 25–34 ani. Ulterior, către ultimele scrutine de alegeri categoriile de vârstă ale alegătorilor care au votat prin internet s-au echilibrat²⁵.

	Alegeri locale 2005	Alegeri parlamentare 2011	Alegeri locale 2017
Cetățeni cu drept de vot	1 059 292	913 346	1 100 647
Prezența la vot	502 504	580 264	586 519
Voturi prin internet	9 317	140 846	186 034
Voturi prin internet, % din totalul voturilor exprimate	2	24	32

21 OSCE/ODIHR (2015). Estonia Parliamentary Elections. 1 March 2015. Final Report (Rep.).

<https://www.osce.org/odihr/elections/estonia/160131?download=true>

22 Kalkun, M. and T. Kalvet (2002). Digitaalne lõhe Eestis ja selle ületamise võimalused. Praxis.

23 Solvak M., Vassil K (2016) E-voting in Estonia: Technological Diffusion and Other Developments Over Ten Years (2005–2015).

24 European Commission (2018) Digital Economy and Society Index Country Report Estonia.

25 <https://www.valimised.ee/en>

	Alegeri locale 2005	Alegeri parlamentare 2011	Alegeri locale 2017
Voturi prin internet anulate	30	82	163
Voturi prin internet multiple ²⁶	364	4 384	4 527

Sursa: elaborat de către autor în baza datelor Comitetului Electoral Național Estonian, <https://www.valimised.ee/en/archive/statistics-about-internet-voting-estonia> (accesat la 2 iunie 2018)

În acest context, unul dintre factorii care a contribuit la răspândirea votului prin internet în Estonia a fost gradul înalt de încredere în mediul guvernamental, în care a fost pus în aplicare votul electronic. Raportul OSCE/ODIHR²⁷ cu privire la alegerile parlamentare din Estonia din 2015 menționează un grad înalt de încredere în fiabilitatea și securitatea votării pe internet. Deși utilizatorii conștientizau potențialele vulnerabilități ale sistemului, exista convingerea că beneficiile depășeau riscurile.

Al doilea factor a fost încrederea în metodele securizate de autentificare online. Cardul de identitate a fost documentul de identificare primară începând din 2002, emis în mod obligatoriu fiecărui cetățean. Implicarea băncilor private a avut un rol esențial în ceea ce privește succesul cardului de identitate, atât la capitolul conștientizării din partea societății, cât și a repartizării efective a acestuia. În special, atunci când oamenii și-au dat seama că băncile preferă ID-urile digitale pentru identificarea personală din cauza faptului că sunt mai sigure și mai convenabile, aceasta a constituit o motivație reală de a înlocui metodele vechi de identificare cu metodele digitale.²⁸

Sistemul estonian de vot electronic a fost elaborat în baza principiului că toate componentele sistemului trebuie să fie transparente în scopuri de audit: procedurile sunt documentate pe deplin, procedurile critice fiind înregistrate, auditate, observate și înregistrate video (din 2013, de asemenea, publicate pe YouTube). În majoritatea alegerilor din Estonia, organul electoral central a permis tuturor alegătorilor să testeze sistemul de vot electronic înainte de perioada de votare, pentru a încuraja oamenii să vadă cum funcționează sistemul. Acest fapt a ajutat alegătorii să detecteze problemele pe care le-ar putea întâmpina înainte de perioada reală de votare.

Experiența Estoniei demonstrează că tehnologia nu ar trebui considerată ca un obstacol, ci ca un factor de participare politică. Este esențial de menționat că potențialele efecte favorabile nu au apărut imediat după adoptarea noii tehnologii de vot, însă a necesitat o perioadă de cel puțin trei scrutine.²⁹

1.5.2. Franța

Cetățenii francezi sunt utilizatori activi de internet, 83% dintre persoanele cu vârste între 16 și 74 de ani accesează Internetul cel puțin o dată pe săptămână și au bune abilități digitale (57% dintre persoanele cu vârste cuprinse între 16 și 74 de ani au cel puțin competențe digitale de bază). În ceea ce privește tranzacțiile online, Franța este peste media europeană, 72% dintre utilizatorii de internet au utilizat servicii bancare online în ultimele trei luni și 76% dintre utilizatorii de internet din ultimul an au comandat bunuri sau servicii online. Gradul de acoperire cu internet de bandă largă a gospodăriilor franceze este de 99,5%, iar 71% dintre acestea sunt conectate la internet, acest indicator fiind ușor sub media UE de 75%.³⁰

26 În Estonia este permis votul multiplu, ceea ce înseamnă că un alegător are posibilitatea să voteze de câte ori vrea, doar ultimul vot fiind numărat.

27 OSCE/ODIHR (2015). Estonia Parliamentary Elections. 1 March 2015. Final Report (Rep.). <https://www.osce.org/odihr/elections/estonia/160131?download=true>

28 Solvak M., Vassil K (2016) E-voting in Estonia: Technological Diffusion and Other Developments Over Ten Years (2005–2015).

29 Ibid.

30 European Commission. (2018) Digital Economy and Society Index (DESI). Country Report France.

În cazul Franței, votul prin internet a fost accesibil doar diasporei. Ministerul francez al Afacerilor Externe a implementat votul prin internet pentru cetățenii francezi care locuiesc în străinătate, pentru a le permite să voteze în mod electronic în timpul alegerilor legislative naționale din 2012. Acest proiect a fost pus în aplicare în scopul asigurării accesului deplin la dreptul de vot al alegătorilor francezi din străinătate, care se confruntaseră cu obstacole importante, cum ar fi distanțele lungi pentru a ajunge la secția de votare, buletinele de vot expediate la adrese greșite, proceduri administrative dificile sau întârzieri din cauza serviciilor de corespondență. În timpul celor două runde care au avut loc între 23 și 29 mai și, respectiv, între 6 și 12 iunie, au fost exprimate peste 240 000 de voturi, reprezentând peste 55% din totalul voturilor exprimate pentru a alege în mod direct 11 membri în Parlamentul francez.

Conform raportului OSCE³¹ de monitorizare a alegerilor, votul prin internet a fost supravegheat de o comisie condusă de un judecător al Consiliului de Stat (Conseil d'État) și a inclus câte un reprezentant din MAE, MAI, Agenția franceză pentru securitatea rețelelor și a informațiilor (ANSSI) și cinci reprezentanți ai Adunării Naționale a Franței care trăiesc în străinătate. Codul sursă al sistemului de votare pe internet a fost auditat de o companie privată angajată de Comisia Națională pentru Informatică și Libertăți, iar sistemul a fost testat în ianuarie 2012, cu participarea a peste 5000 de utilizatori. Același raport menționează că a fost prea puțină informare publică cu privire la introducerea votului prin internet, iar unii actori și-au exprimat îngrijorarea cu privire la securitatea și secretul votului pe internet, dar și față de dezbaterile publice limitate înainte de introducerea acestuia.³²

Din cauza preocupărilor legate de amenințările cibernetice străine și problemele tehnice, guvernul a decis suspendarea opțiunii de vot prin internet pentru cetățenii din străinătate pentru alegerile parlamentare din 2017. Deși importanța prevenirii interferențelor străine și minimizării riscului de a pune în pericol integritatea rezultatelor alegerilor a fost recunoscută de majoritatea actorilor implicați, totuși exista îngrijorarea cu privire la informațiile și dezbaterile publice limitate înainte de suspendarea votului prin internet³³. Retragerea votului electronic pentru cetățenii francezi din străinătate a fost decisă în conformitate cu recomandările ANSSI, cu trei luni înainte de alegeri. Proximitatea acestei decizii de data scrutinului a creat suspiciuni legate de faptul că riscul unui atac cibernetic era conștientizat din timp, dar nu s-au întreprins măsurile necesare pentru al minimiza.³⁴

Decizia subită de a anula posibilitatea de exprimare a votului prin internet de către cetățenii francezi aflați peste hotare a trezit suspiciuni privind limitarea dreptului de vot al acestora. Anunțarea suspendării votului electronic cuplat cu lipsa de comunicare din partea consulatelor cu privire la alternativa de vot prin corespondență a pus la îndoială motivele ministerului. Mulți alegători aflați departe de secțiile de votare s-au bazat, prin urmare, pe votul prin internet și nu au reușit să se înregistreze pentru votul prin corespondență. În concluzie, trebuie remarcat faptul că motivele invocate pentru justificarea neîncrederii față de votul prin internet nu a constatat o nouă amenințare, ci mai degrabă – probleme tehnice, majoritatea identificate deja în 2012³⁵.

31 OSCE/ODIHR (2012) France. Presidential Elections. 6 May 2012. Final Report (Rep.) <https://www.osce.org/odihr/elections/89000?download=true>

32 OSCE/ODIHR (2012) France. Parliamentary Elections. 17 June 2012. Final Report (Rep.) <https://www.osce.org/odihr/90763?download=true>

33 OSCE/ODIHR (2017) France. Presidential and Parliamentary Elections. 13–15 March 2017. Final Report (Rep.) <https://www.osce.org/odihr/elections/france/311081?download=true>

34 Camguilhem, B. (2017) Retour sur la fin du vote électronique pour les Français établis hors de France aux élections législatives. Incertitudes d'un recul <http://droitelectorale.blog.lemonde.fr/2017/04/03/03042017-retour-sur-la-fin-du-vote-electronique-pour-les-francais-etablis-hors-de-france-aux-elections-legislatives-incertitudes-dun-recul-b-camguilhem/>

35 Garriaud-Maylam, J. (2017, March 08). La suppression surprise du vote électronique est un coup politique. https://www.huffingtonpost.fr/joelle-garriaudmaylam/vote-internet-legislatives_a_21876251/

1.5.3. Elveția – Cantonul Geneva

Elveția are un grad destul de înalt de utilizare a internetului. În primul trimestru din 2017, 90% din populația adultă a navigat pe internet. Conform datelor, o creștere semnificativă a numărului de utilizatori ai internetului s-a înregistrat în rândul persoanelor cu vârsta de 65 de ani și peste. În 2017, 9 din 10 gospodării din Elveția aveau acces la internet la domiciliu. Aproape toată populația Elveției cu vârsta cuprinsă între 15 și 54 de ani este conectată la internet (între 99% și 96%, în funcție de categoria de vârstă). În același timp, în ultimii ani a fost înregistrată o creștere semnificativă în rândul persoanelor cu vârste cuprinse între 55 și 64 de ani. Cifrele arată că 91% dintre aceștia folosesc internetul. În același timp, 77% dintre persoanele cu vârsta cuprinsă între 65 și 74 de ani utilizează internetul, și aproape jumătate (45%) din populația cu vârsta de 75 de ani și mai mult sunt online.³⁶

Elveția este țara în care s-au petrecut cele mai multe proiecte-pilot privind votul prin internet. Principiul general al procesului de implementare a votului prin internet este că „siguranța are prioritate față de viteză”. În 2004 și 2005, cantoanele Geneva și, respectiv, Neuchâtel și Zurich au implementat primele încercări de utilizare a votului prin internet în cadrul alegerilor. Votul prin internet a fost limitat doar pentru rezidenții elvețieni până în 2008, atunci când Neuchâtel pentru prima dată le-a permis să voteze cetățenilor elvețieni aflați peste hotare. În 2012, deja 50% din cetățenii elvețieni din străinătate au putut vota on-line în alegerile federale. De la lansarea proiectului, mai mult de 200 de procese de testare³⁷ a votului electronic au fost efectuate la nivel federal. Au fost efectuate numeroase teste la nivel cantonal și comunitar.

În cazul cantonului Geneva, sistemul de vot prin internet se bazează pe principiul transparenței, având securitatea ca prioritate. Începând cu 2010, cetățenii din Geneva au primit acces la codul sursă. Geneva și-a propus astfel să sporească încrederea într-un sistem transparent și sigur. În acest mod, autoritățile de la Geneva încurajează comunitățile de programatori să contribuie la calitatea și securitatea codului sursă, care este disponibil pe platforma Github³⁸.

Înainte de fiecare tur de scrutin, alegătorii din Geneva primesc prin poștă un card de vot pentru o singură utilizare. Acesta reprezintă codul lor numeric. Acest card poartă numărul de identificare unic al alegătorului și codul său PIN. Pentru a valida buletinul de vot, alegătorul trebuie să introducă data nașterii. Sunt utilizate și alte modalități de combatere a fraudei, cum ar fi adăugarea unei întrebări personale în procedura de votare, limitarea numărului de voturi exprimate de la o singură adresă IP.

Succesul implementării votului prin internet în Cantonul Geneva s-a datorat următorilor factori:

- 1) Politicul a fost implicat la cel mai înalt nivel. Proiectul a fost inițiat și sponsorizat de cel mai înalt oficial din domeniul drepturilor politice la Geneva – Cancelarul de Stat.
- 2) Implementarea a fost organizată pas cu pas. Semnificația proiectelor-pilot a crescut treptat pe două dimensiuni: numărul de alegători potențiali vizați și mizele voturilor. Această metodă a permis proiectului să gestioneze riscurile și să valorifice presiunea din ce în ce mai mare, bazându-se sistematic pe un succes acceptat înainte de a trece la următorul pas.

36 Office fédéral de la statistique. (2017, November 20). Internet use in households 2017 – Swiss population more online than ever | Communiqué de presse. <https://www.bfs.admin.ch/bfs/fr/home/actualites/quoi-de-neuf.assetdetail.3782202.html>

37 Înainte de fiecare proiect-pilot, alegătorii primeau o notificare explicativă și puteau apela un număr de telefon de asistență dedicată. Înainte de fiecare încercare, a fost organizată o conferință publică cu participarea Cancelarului de Stat, care răspundea la întrebări. Participanții puteau, de asemenea, să simuleze votul, utilizând computerele personale situate în sala de conferințe. Personalul instruit răspundea la întrebările publicului. În timpul votării site-ul web al guvernului indica zilnic numărul de voturi primite prin poștă și cele electronice.

38 <https://republique-et-canton-degeneve.github.io/chvote-1-0/index-en.html>

- 3) Echipele implicate au fost multidisciplinare. Întrebările legate de votul la distanță au fost tratate de experți din domenii specifice. Aceste abordări au asigurat evitarea construirii unui sistem exclusiv din considerente tehnice.

1.5.4. Canada – experiența de vot prin internet la nivel municipal

Conform datelor furnizate de către Autoritatea Canadiană de Înregistrare a Internetului³⁹, 86% din cetățeni au la domiciliu o conexiune la internet de bandă largă. Cei mai mulți canadieni petrec 3–4 ore online pe zi pentru a lucra, a învăța, a se conecta social și a face cumpărături. Dintre canadienii care au o conexiune la internet acasă, 93% au afirmat că este important să ai la domiciliu acces la internet de mare viteză. Conform aceluiași raport, 74% dintre canadieni sunt foarte/oarecum confortabili, atunci când solicită un serviciu/efectuează plăți pe un site guvernamental, ni se simt confortabili atunci când procură sau achită prin intermediul site-urilor comerciale canadiene. În același timp, utilizatorii de internet din Canada își exprimă îngrijorarea cu privire la securitatea și confidențialitatea datelor personale. Trei sferturi dintre canadieni sunt preocupați de potențiale atacuri cibernetice. Aceștia continuă să fie cel mai mult preocupați de securitatea informațiilor personale deținute de guvern.

Până în prezent, în Canada, internetul a fost folosit pentru a desfășura o serie de alegeri la nivel local. Markham, Ontario a fost prima municipalitate din Canada care a introdus votul electronic, ca parte a unei strategii de implicare în creșterea participării la alegeri. Electorii care doreau să voteze online erau obligați să se pre-înregistreze, moment în care numele lor era scos din lista de alegători indicat pe suport de hârtie. La înregistrare alegătorii erau invitați să creeze o întrebare de securitate unică și, la scurt timp după aceea, le era expedit un PIN unic. Utilizarea codului PIN și răspunsul corect la întrebarea de securitate au fost necesare pentru exercitarea votului online.

Orașul Edmonton a realizat o campanie riguroasă de implicare a publicului în perioada septembrie-decembrie 2012 pentru a evalua posibilitatea introducerii votului prin internet la alegerile locale și ale școlilor. Orașul a implementat patru inițiative participative complementare cu diferite grade de impact public: 1) un juriu al cetățenilor pentru a evalua propunerea de politică; 2) o alegere de probă pentru a testa securitatea tehnologiei de vot online; 3) un sondaj de opinie publică care să evalueze disponibilitatea cetățenilor de a accepta această modalitate de vot și intenția lor de a o folosi; și 4) întâlniri consultative și mese rotunde pentru a solicita feedback din partea publicului larg și a altor grupuri. Inițiativa a avut drept scop să atingă atât amploarea, cât și profunzimea participării publicului prin utilizarea diverselor instrumente participative pentru a evalua schimbarea propusă. În cazul municipiului Edmonton, raționamentul inițiativei administratorilor orașului de a implica cetățenii era de a evita controversele printr-o studiere atentă a atitudinilor publice și implicarea cetățenilor în procesul politic⁴⁰.

O altă localitate în care a fost introdusă utilizarea votului prin internet este Halifax. Primăria municipiului Halifax a introdus pentru prima dată votul la distanță în alegerile pentru consiliul municipal din 2008, ca parte a unui proiect-pilot care a încercat să stabilească viabilitatea și fiabilitatea votului electronic. Municipalitatea a decis să ofere posibilitatea de vot prin internet și prin telefon. Procesul de testare a fost efectuat pe un eșantion de 276 000 alegători. Votul la distanță a fost utilizat de municipalitatea regională Halifax din 2008 pentru cinci evenimente electorale, constând în trei alegeri generale și două alegeri speciale. Prezența la vot a variat pe parcursul ultimelor cinci scrutine electorale, deși în anul

39 The Canadian Internet Registration Authority. (2018) Canada's Internet factbook <https://cira.ca/factbook/canada%E2%80%99s-internet-factbook-2018>

40 Kamenova, K., Goodman, N. (2015). Public Engagement with Internet Voting in Edmonton: Design, Outcomes, and Challenges to Deliberative Models. Journal of Public Deliberation, 11(2). <https://www.publicdeliberation.net/cgi/viewcontent.cgi?article=1370&context=jpd>

2016 aceasta a scăzut înregistrând 31%. Opțiunea de vot la distanță nu a majorat rata de participare, cu toate că ponderea celor care au votat online a reprezentat aproximativ 60% din totalul voturilor exprimate.⁴¹

1.5.5. Norvegia

Datele raportului Digital Economy and Society Index 2018 arată că Norvegia este printre cele mai digitizate țări din Europa. Norvegia se poziționează foarte bine în ceea ce privește conectivitatea în bandă largă, utilizarea internetului, digitizarea afacerilor și serviciilor publice. Norvegia este, de asemenea, superioară mediei europene în ceea ce privește competențele digitale ale populației, 75% din populație având competențe digitale de bază. Conform datelor Biroului de statistică din Norvegia, în 2017 circa 97% din populația țării avea acces la internet. Cei mai mulți dintre norvegieni utilizează internetul pentru e-mailuri și pentru a accesa servicii de internet banking (91%), iar 94% din populația norvegiană își plătește on-line facturile⁴². În 2017, 44% dintre norvegieni au procurat bunuri online, iar 54% și-au rezervat cazare pentru vacanță utilizând internetul. Norvegienii adoptă rapid tehnologiile noi și au o încredere înaltă în serviciile digitale.

În timpul alegerilor din 2011, votul pe internet a fost utilizat drept canal de vot suplimentar pentru alegătorii înregistrați în 10 municipalități selectate, atât în țară, cât și în străinătate. Votul prin internet a fost disponibil în avans, înainte de perioada de vot. Un total de 27 557 alegători, sau 16,4% dintre alegătorii eligibili, au ales să voteze pe internet.

Proiectul-pilot de vot pe internet a fost realizat într-un mod deschis și inclusiv. Actorii electorali, în ciuda faptului că unii dintre ei au pus la îndoială principiul votului prin internet, și-au exprimat încrederea în administrarea proiectului-pilot. Pentru a permite verificabilitatea și a asigura transparența procesului de vot, ministerul a publicat pe site-ul său versiunea completă a soluției software, deși versiunea finală a software-ului a fost afișată numai după ziua alegerilor. Într-un efort de a permite verificarea procesului electoral, alegătorii au primit coduri secrete. Codurile au permis alegătorilor să verifice dacă voturile lor au fost înregistrate în modul în care au fost exprimate. În același timp, sistemul nu prevedea posibilitatea ca alegătorii să verifice dacă voturile lor au fost de fapt contorizate.

Ministerul a oferit acces complet pentru observarea tuturor etapelor procesului. Cu toate acestea, participanții electorali au avut un interes scăzut față de monitorizarea votului pe internet. Acest lucru se datorează în mare parte unui nivel ridicat de încredere în autoritățile electorale și în faptul că acestea vor desfășura alegerile într-un mod sigur și corect.⁴³

În raportul de evaluare a proiectelor-pilot din 2011 și, ulterior, din 2013, concluziile constată faptul că procesul de vot prin internet nu a dus la o participare sporită la alegeri. În ceea ce privește diferențele dintre cele două scrutine, ca și în 2011, mulți alegători au rămas în aceeași categorie și în 2013. Majoritatea alegătorilor care votau în mod tradițional continuau să voteze pe suport de hârtie, iar cei ce votau prin internet au continuat să voteze online. În ceea ce privește atitudinile față de votul prin internet, sprijinul cetățenilor pentru votul prin internet a rămas același, chiar și atunci când existau contraargumente legate de caracterul anonim, votul secret și securitate. În general, în rândul cetățenilor exista o rezistență mică și o încredere considerabilă față de votul prin internet.⁴⁴

41 Halifax Regional Council (2018) Electronic Voting Security and Increasing Voter Participation, Information report Halifax.

42 European Commission (2018) Digital Economy and Society Index, Country Report Norway.

43 OSCE/ODIHR (2011) Norway internet voting pilot project. Local Government elections. 12 September 2011. Election Expert Team Report.

44 Seggaard, S. B., Christensen, D. A., Og Jo Saglie, B. F. (2014). Internettvalg Hva gjør og mener velgerne? (Rep. No. 2014:07). Oslo, Norvegia: Institutt for samfunnsforskning. (rezumat în engleză).

Sistemul a funcționat bine din punct de vedere tehnic, întâmpinând probleme de disponibilitate/performanță ne semnificative. Au fost înregistrate puține buletine de vot nevalabile. Rapoartele de audit nu au scos în evidență nereguli, iar sistemul s-a dovedit a fi popular printre utilizatori. Deși codul sursă a fost disponibil public, a fost înregistrat un grad redus de control din partea publicului, fără o analiză aprofundată, în general, proiectul nereușind să implice comunitatea tehnică⁴⁵.

Totuși, în 2014, o declarație publică pe site-ul ministerului anunța despre sistarea pilotării votului prin internet. În ciuda realizărilor tehnice și a nivelului înalt de încredere a publicului în votul prin internet, proiectele-pilot realizate în 2011 și 2013 au fost controversate din punct de vedere politic, îngrijorarea majoră fiind legată de faptul că mecanismul de securitate ar fi fost insuficient, iar permiterea votării în afara secțiilor de vot ar diminua din importanța votului. Din cauza lipsei unui consens în toate chestiunile legate de politica electorală și lipsei unei largi voințe politice de a introduce votul prin internet, ministrul Administrației Locale și Dezvoltării a decis să nu continue proiectele-pilot.

1.5.6. Olanda

Olanda continuă să fie printre liderii europeni în ceea ce privește conectivitatea cu o infrastructură digitală de înaltă calitate, omniprezentă. Aproape toți locuitorii Olandei (94%) utilizează pe scară largă serviciile de internet, în special pentru sectorul bancar (93%) și pentru cumpărături (82%). Olanda se situează printre lideri în ceea ce privește numărul de persoane care utilizează internetul și numărul de persoane cu competențe digitale avansate, iar 79% dintre cetățeni au cel puțin abilități digitale de bază.⁴⁶

Olanda a fost un adoptator timpuriu al votului electronic. Terminalele de vot au fost introduse în 1966, iar în timpul alegerilor municipale din martie 2006 aproape 99% dintre alegători și-au exprimat votul cu ajutorul unei mașini de vot. Atât în alegerile pentru Parlamentul European din 2004, cât și în alegerile naționale din noiembrie 2006, alegătorii din străinătate au putut vota prin intermediul internetului. Începând cu 2007, alegerile sunt efectuate prin buletine de vot pe suport de hârtie, prin corespondență, iar numărătoarea are loc manual. Activitățile grupului de acțiune *We don't trust voting machines* (Noi nu avem încredere în mașinile de vot) au ridicat întrebări privind siguranța mașinilor de vot și a sistemului de vot prin internet.⁴⁷ Aceasta a determinat Ministerul de Interne să renunțe la aceste sisteme și să reevalueze utilizarea votului electronic în Țările de Jos.

Înainte de alegerile parlamentare din 2006 marcate de controverse privind votul electronic, Parlamentul olandez a fost un mare susținător al votării electronice. Majoritatea membrilor s-au pronunțat în favoarea faptului ca fiecare alegător olandez să poată vota prin internet și a cerut guvernului să facă acest lucru posibil. Critica privind obscuritatea procedurii electorale prin utilizarea aparatelor de vot a crescut după anii 2000. Principalele motive de neîncredere au fost secretul codului sursă și al rapoartelor de evaluare, precum și lipsa verificabilității. Încercările de a prelua codul sursă al mașinilor de vot prin intermediul *Legii privind accesul la informație* au eșuat, deoarece codul sursă era considerat proprietatea intelectuală a producătorului.

După ce Irlanda a intentat un proces de judecată contra companiei olandeze Nedap care producea mașini de vot utilizate inclusiv în Olanda, cetățenii olandezi și politicienii au început să pună întrebări

45 Bjørstad, T. (2014). The rise and fall of Internet Voting in Norway.

<https://events.ccc.de/congress/2014/Fahrplan/system/attachments/2551/original/31c3-final.pdf>

46 European Commission (2018) Digital Economy and Society Index, Country Report Norway.

http://ec.europa.eu/information_society/newsroom/image/document/2018-20/nl-desi_2018-_country-profile_eng_B440E332-00FB-01A6-56315943FF4C573F_52234.pdf

47 Jacobs, B., Pieters, W. (2009). Electronic Voting in the Netherlands: From early Adoption to early Abolishment. Foundations of Security Analysis and Design, 121–144. <http://www.cs.ru.nl/B.Jacobs/PAPERS/E-votingHistory.pdf>

cu privire la siguranța și fiabilitatea acestor mașini. În toamna anului 2006, un lanț de evenimente a schimbat complet traiectoria votului electronic în Olanda. Grupul de activiști „Wij vertrouwen stemcomputers niet” („Nu avem încredere în mașinile de vot”) au reușit să obțină acces la câteva mașini de vot și au inversat codul sursă. Prima problemă identificată a fost înlocuirea ușoară a unei componente din mașina de vot, permițând atacatorului să influențeze numărarea voturilor sau să execute orice altă sarcină dorită. Din cauza lipsei posibilității de verificare, astfel de atacuri puteau trece neobservate. A doua problemă identificată a fost posibilitatea de a intercepta emanațiile electrice ale mașinii de vot. De asemenea, au fost identificate și probleme privind securitatea fizică a spațiilor de depozitare, unde mașinile sunt stocate între alegeri.

În 2012, un membru al Parlamentului a introdus un proiect de lege pentru a include în legea electorală posibilitatea de a permite din nou votul prin internet pentru cei care locuiesc în străinătate. În 2014, în baza unui studiu de securitate, guvernul a informat Parlamentul despre decizia sa privind faptul că există prea multe riscuri în legătură cu votul prin internet și că nu este posibil de a identifica o modalitate de a evita aceste riscuri. În combinație cu costurile mari de implementare ale votului prin internet și probabilitatea redusă că acest sistem va crește participarea la vot, guvernul olandez a decis că în viitorul apropiat nu va introduce votul prin internet pentru alegătorii care trăiesc în străinătate.

II. Situația din Republica Moldova – privire de ansamblu asupra cadrului legal, platformelor și instrumentelor disponibile utilizate de tehnologiile informaționale și comunicații (TIC)

În cadrul acestui capitol vor fi analizate cadrul normativ, tehnologic și instituțional ce țin de domeniul TIC și cel electoral în Republica Moldova. De asemenea, în baza sondajelor efectuate în perioada 2013–2016 la comanda Agenției de E-Guvernare, vor fi analizate percepțiile și atitudinile cetățenilor față de serviciile electronice și instrumentele de e-guvernare disponibile. Concluziile vor fi utilizate pentru a anticipa atitudinea potențială a cetățenilor față de votul prin internet.

2.1. Sistemul electoral din Republica Moldova: cadrul legal, instituții și roluri

Republica Moldova este o republică parlamentară. În funcție de organul ales, în Republica Moldova sunt organizate următoarele tipuri de alegeri: 1) alegeri parlamentare – scrutinul prin intermediul căruia sunt aleși reprezentanții poporului în organul legislativ suprem al țării; 2) alegeri locale – sunt aleși primarii orașelor (municipiilor), satelor (comunelor) și consilierii în consiliile raionale, orașenești (municipale) și sătești (comunale); 3) alegeri prezidențiale – este ales președintele țării.

Potrivit Constituției adoptate la 29 iulie 1994, Parlamentul este organul reprezentativ suprem și unica autoritate legislativă a statului. Parlamentul este ales prin vot universal, egal, direct, secret și liber pentru un mandat de 4 ani, fiind organul reprezentativ suprem al poporului Republicii Moldova. Începând cu anul 1994, alegerile parlamentare au avut loc în baza unui sistem proporțional, întreg teritoriul țării fiind o circumscripție electorală care alege 101 membri ai Parlamentului. În 2017, legislația electorală a fost modificată, iar sistemul proporțional de vot a fost înlocuit cu votul mixt în cadrul alegerilor parlamentare.

În Republica Moldova, alegerile sunt reglementate în primul rând de Constituția adoptată în 1994, de Codul Electoral din 1997 și Legea nr. 294 din 21.12.2007 privind partidele politice, toate fiind modificate în ultimii doi ani. Alte acte legislative aplicabile în procesul de alegeri includ Codul penal din 2002, Codul cu privire la contravențiile administrative din 2008, Codul audiovizualului din 2006, Legea nr. 101 din 15.05.2008 cu privire la Concepția Sistemului informațional automatizat de stat „Alegeri”, Regulamentul cu privire la Registrul de Stat al Alegătorilor aprobat prin hot. CEC nr. 2974 din 19 noiembrie 2014, etc.

Codul Electoral a suferit modificări în 2016, atunci când a fost schimbată modalitatea de alegere a președintelui Rep. Moldova. Documentul a fost modificat în mod accelerat⁴⁸ în iulie 2016, ca urmare a Hotărârii adoptate de către Curtea Constituțională prin care a declarat neconstituțională Legea nr. 1227 din 21 septembrie 2000 de modificare a Codului Electoral.

⁴⁸ În urma unui apel din partea organizațiilor societății civile au fost organizate dezbateri publice numai după prima lectură a proiectului de modificare. Douăzeci și cinci de organizații ale societății civile au înaintat un apel privind lipsa de transparență în procesul de adoptare a modificărilor și completărilor la Codul Electoral referitor la alegerile Președintelui R. Moldova. Organizațiile semnatare au solicitat să fie organizată o dezbatere publică a proiectului în care să fie prezentată opinia autorilor proiectului, poziția și avizul Comisiei de la Veneția, precum și poziția organizațiilor societății civile, partidelor politice extraparlamentare cu privire la proiectul de lege menționat.

Un an mai târziu, la 20 iulie 2017, Parlamentul Republicii Moldova votează adoptarea unui sistem de vot mixt.⁴⁹ Documentul prevede că 50 de deputați vor fi aleși printr-un sistem proporțional, într-o singură circumscripție la nivel național, iar 51 de deputați vor fi aleși în tot atâtea circumscripții uninominale, în care candidatul câștigător primește cel mai mare număr de voturi valabil exprimate. Alegeătorul va avea două buletine de vot, unul pentru componenta proporțională și unul pentru componenta majoritară a alegerilor. Candidații vor putea candida simultan în circumscripția națională și în circumscripția uninominală, prioritate având cea uninominală în cazul în care un candidat este ales în ambele circumscripții electorale.

2.1.1. Administrarea alegerilor

Comisia Electorală Centrală este un organ de stat, permanent, constituit pentru realizarea politicii electorale, organizarea și desfășurarea alegerilor. Comisia este constituită din 9 membri cu drept de vot deliberativ, unul este desemnat de către Președintele Republicii Moldova, ceilalți 8 membri sunt desemnați de către Parlament, cu respectarea reprezentării proporționale a majorității și a opoziției și se confirmă prin hotărârea Parlamentului.

Conform Codului electoral, misiunea Comisiei Electorale Centrale este de a crea condiții optime pentru ca toți cetățenii Republicii Moldova să-și poată exercita nestingherit dreptul constituțional de a alege și de a fi ales în cadrul unor alegeri libere și corecte. Consiliile electorale de circumscripție sunt organe electorale constituite cu cel puțin 50 de zile înainte de alegeri de către Comisia Electorală Centrală. Birourile electorale ale secțiilor de votare sunt organe electorale constituite de către consiliile electorale de circumscripție cu cel puțin 20 de zile înainte de ziua alegerilor.

Conform Codului Electoral, în procesul de organizare și desfășurare al alegerilor, CEC conlucrează cu Agenția Servicii Publice⁵⁰, în vederea asigurării evidenței alegătorilor, inclusiv a celor aflați peste hotarele țării, în temeiul Registrului de stat al alegătorilor, format în baza Registrului de stat al populației; cu autoritățile administrației publice locale, Ministerul Afacerilor Interne, Ministerul Afacerilor Externe și Integrării Europene, misiunile diplomatice și oficiile consulare.

Organizarea și desfășurarea votului în diasporă este stabilit de Regulamentul cu privire la votarea cetățenilor Republicii Moldova aflați peste hotarele țării. În cazul alegerilor organizate peste hotarele țării, pe lângă misiunile diplomatice și oficiile consulare ale Republicii Moldova se organizează una sau mai multe secții de votare pentru alegătorii care se află în străinătate la data alegerilor. În afara secțiilor de votare pe lângă misiunile diplomatice și oficiile consulare ale Republicii Moldova, pot fi organizate, cu acordul autorităților competente ale țării respective, secții de votare și în alte localități. Organizarea acestor secții de vot se stabilește de către CEC, în baza informațiilor deținute de către autoritățile

49 Modificarea sistemului electoral s-a desfășurat în lipsa unui consens politic și social cu privire la sistemul electoral preferat. Mai multe partide politice parlamentare și extraparlamentare nu au sprijinit proiectul, menționând că reforma propusă nu servește intereselor țării. Dezbaterile s-au concentrat în mare parte pe aspectele și avantajele modificărilor propuse, în timp ce o dezbatere publică amănunțită ar trebui să discute toate efectele pozitive și negative ale amendamentelor, precum și alte opțiuni posibile de reformă.

50 Codul electoral menționează despre Ministerul Tehnologiei Informației și a Comunicațiilor, dar în urma reformei administrației publice centrale acest minister a fuzionat cu Ministerul Economiei și Ministerul Transporturilor și Infrastructurii Drumurilor, creând astfel Ministerul Economiei și Infrastructurii. De asemenea, în urma acestei reforme, în baza ÎS CRIS Registrul a fost creată Agenția Servicii Publice, care este în prezent administratorul Registrului de Stat al Populației.

publice centrale, inclusiv a informațiilor statistice oficiale relevante și în baza înregistrării prealabile a cetățenilor aflați în străinătate și a numărului alegătorilor care au participat la scrutinul precedent.⁵¹

În afară de atribuțiile prevăzute de Codul electoral, Comisia are responsabilități privind modernizarea și automatizarea procesului electoral conform Concepției SIAS „Alegeri” descrise în Legea nr. 101 din 15 mai 2008. În conformitate cu Planul strategic pentru anii 2016–2019, Comisia își propune să elaboreze și să implementeze noi soluții tehnice în scopul automatizării procedurilor electorale, și anume dezvoltarea și implementarea către 2018 a tuturor modulelor SIAS „Alegeri”.⁵² Tot în acest plan se regăsește o acțiune privind desfășurarea proiectului-pilot privind utilizarea votării la distanță prin intermediul sistemelor electronice.

Necesitatea de a introduce o nouă opțiune de vot disponibilă de la distanță a apărut din necesitatea asigurării accesului la vot pentru cetățenii din diaspora, dar și din dorința de aliniere la progresul tehnologic existent pe plan internațional. Datorită unui număr mare de cetățeni care locuiesc în străinătate, votul în afara țării este o problemă-cheie pentru Republica Moldova. În prezent, nu există altă cale de a implica diaspora într-un mod semnificativ, cu excepția secțiilor de votare disponibile, dar față de care există în mod constant critici și probleme cu privire la faptul că nu sunt suficiente secții de votare⁵³. De asemenea, introducerea acestei opțiuni de vot a fost propusă în urma unei analize a cadrului juridic, a situației demografice și nivelului de dezvoltare a tehnologiei informației și De asemenea, introducerea acestei opțiuni de vot a fost propusă⁵⁴ realizat cu suportul PNUD Moldova. Autorii studiului au ajuns la concluzia că este oportun de creat un Sistem Informațional pentru Votul prin Internet (în continuare – SIVI), deținut și administrat de CEC în calitate de modul al SIAS Alegeri.

Conform Raportului de activitate al Comisiei Electorale Centrale pentru anul 2017⁵⁵, acest proiect a fost divizat în câteva etape, după cum urmează:

1. Etapa lucrărilor de anteproiect – etapă a proiectului care implică în sine activități de conștientizare inițială a necesității creării sistemului informațional, studierii și ajustării la necesitate a legislației în vigoare, cu implicarea tuturor utilizatorilor/actorilor interesați (alegători, partide politice, ONG, societatea civilă, mass-media etc.). Documentul menționează că la finalul acestei etape va fi clară decizia de a continua sau nu realizarea SIVI.

2. Etapa de elaborare – la această etapă, sunt stabilite toate cerințele funcționale, mecanismele de interacțiune a elementelor sistemului cu sistemele externe, sunt determinate cerințele tehnice față de infrastructură și hardware, se lansează achiziția.

3. Etapa de implementare – această etapă conține două faze: pilotare și implementare finală. Faza de pilotare presupune testarea produsului pe un segment definit de alegători voluntari (conform documentului, cifra estimativă este de 500–800 alegători), cu implicarea directă a acestora la toate etapele de dezvoltare. Este important de menționat faptul că în faza de pilotare voturile nu vor avea efect juridic, doar tehnic-procedural. Faza de implementare finală implică extinderea asupra tuturor

51 În viziunea reprezentanților Diasporei, problema dreptului de vot devine mai acută pentru cetățenii aflați peste hotare. La 14 iunie 2018, reprezentanți ai societății civile și diaspora au prezentat public într-o conferință de presă propunerile de modificare a legislației care le-ar asigura dreptul la vot peste hotarele țării. Lista conține nouă propuneri printre care se regăsesc: deschiderea unui număr mai mare de secții de votare, deschiderea suplimentară a secțiilor de votare la solicitarea cel puțin a 300 de persoane, stabilirea unui număr suficient de buletine de vot, în mărime de circa 5 mii (comparativ cu 3 mii câte sunt în prezent), posibilitatea raportării online a deficiențelor în procesul de vot, ș.a. Majoritatea propunerilor au fost respinse de către Comisia Electorală Centrală.

52 Planul strategic al Comisiei Electorale Centrale pentru anii 2016–2019 aprobat prin Hotărârea CEC Nr. 4341 din 08.12.2015.

53 Interviu cu Tanja Hollstein, UNDP Electoral Specialist.

54 Udris, J., Groza, I. (2016). Studiu de fezabilitate privind votul prin Internet pentru Comisia Electorală Centrală din Republica Moldova, Chișinău.

55 Planul strategic al Comisiei Electorale Centrale pentru anii 2016–2019 aprobat prin Hotărârea CEC nr. 4341 din 08.12.2015.

alegătorilor și atribuirea efectului legal atât statutului votului exprimat prin intermediul votării prin internet, cât și tuturor procedurilor aferente acestui proces.⁵⁶

Deși pilotarea sistemului de vot prin internet a fost planificată pentru 2018, raportul menționează că, în legătură cu modificarea sistemului electoral și a lipsei de finanțare, a fost propusă amânarea implementării proiectului de pilotare a SIVI. De asemenea, în Planul de acțiuni al Comisiei Electorale Centrale pentru anul 2018, în conformitate cu activitățile prevăzute în Planul strategic al CEC pentru anii 2016–2019, nu se regăsește nici o activitate cu privire la implementarea proiectului-pilot privind votul prin internet.

2.1.2. Cadrul legal

Orice încercare de a introduce votul electronic, adică un proces de vot, care să permită alegătorilor să voteze în mod sigur și secret prin internet, va trebui să abordeze o serie de probleme constituționale și legale complexe. În continuare, vom enumera actele legislative din Republica Moldova care setează anumite cerințe legale față de alegeri și ar putea influența modul de dezvoltare și utilizare al sistemului de vot prin internet.

Constituția Republicii Moldova

Constituția Republicii Moldova este Legea ei Supremă. Nici o lege și nici un alt act juridic care contravine prevederilor Constituției nu are putere juridică⁵⁷. Conform Articolului 38 al Constituției, dreptul de vot și dreptul de a fi ales este un drept cetățenesc, iar alegerile poartă un caracter liber, au loc în mod periodic prin sufragiu universal, egal, direct, secret și liber exprimat.

De la bun început, este necesar de menționat faptul că în perioada punerii în aplicare a SIVI în R. Moldova trebuie asigurată respectarea principiilor constituționale fundamentale cu privire la alegeri⁵⁸. Reieșind din aceste principii democratice, provocările legate de introducerea votului electronic poartă un caracter dublu. Pe de o parte, tehnologiile utilizate trebuie să garanteze că numai persoanele cu drept de drept pot vota și o pot face doar o singură dată⁵⁹. Pe de altă parte, tehnologiile utilizate trebuie să garanteze că identificarea alegătorului este imposibilă. Cu alte cuvinte, ambele aspecte trebuie să fie garantate de sistemul de vot prin internet care va fi introdus, adică identitatea alegătorului și autenticitatea votului exprimat și, în același timp, anonimatul strict al buletinului de vot.⁶⁰

În contextul introducerii unui nou proces de vot care ar permite alegătorilor să voteze prin internet, accesul diferențiat la tehnologia online ar fi o preocupare serioasă în acest sens. Există anumite categorii de alegători care beneficiază de acces la tehnologii, iar aceștia ar putea fi avantajați prin implementarea posibilității de vot online la distanță. Problema devine mai complicată, ținând cont de faptul că votul online securizat nu ar necesita doar accesul la Internet, dar și mijloace suplimentare de securitate care ar fi disponibile alegătorului, cum ar fi de exemplu, un certificat digital. Oferirea unor posibilități de participare bazate pe instrumente TIC ar putea duce la excluderea alegătorilor fără

56 Documentul mai presupune încă trei etape pentru acest proiect: cea de exploatare, de mentenanță și de utilizare. Aceste etape se referă mai mult la aspecte tehnice care depășesc scopul acestui studiu, de aceea nu le vom analiza la această etapă.

57 Constituția Republicii Moldova, adoptată la 29.07.1994, publicată în Monitorul Oficial Nr. 1, art. Nr. 1, la 12.08.1994. http://lex.justice.md/document_rom.php?id=44B9F30E:7AC17731

58 Udris, J., Groza, I. (2016). Studiu de fezabilitate privind votul prin Internet pentru Comisia Electorală Centrală din Republica Moldova, Chișinău.

59 A nu se percepe ca opusul votului multiplu. Și în cazul votului multiplu funcționează principiul un alegător-un vot, unde ultimul vot exprimat online se ia în considerare.

60 Interviu cu specialiști de la Agenția de Guvernare Electronică.

competențe digitale din procesul electoral și, în consecință, din procesul politic.⁶¹ Având în vedere disparitatea accesului și a riscurilor relevante, procedura de vot prin internet trebuie să fie introdusă ca o alternativă, fiind utilizată în paralel cu votul tradițional.

Mai multe provocări sunt legate de principiile votului secret, personal și liber. Votul prin internet prezintă probleme similare cu cele ale votării prin poștă. Ambele tipuri de vot nu sunt exprimate în cadrul unei secții de vot securizate, iar alegătorii înșiși trebuie să se asigure despre faptul că actul de vot este secret și liber. Curtea Constituțională a Republicii Moldova s-a expus de mai multe ori^{62,63} asupra caracterului secret al votului, bazându-se pe Rezoluția nr. 1590 din 2007 adoptată de Adunarea Parlamentară a Consiliului Europei privind secretul votului care subliniază că „în timpul procesului electoral și în interiorul secției de votare, secretul votului presupune nu numai dreptul, ci și o obligație pentru alegători să păstreze secretul votului lor.” Autorii studiului de fezabilitate privind introducerea votului prin internet⁶⁴ menționează că „recenta practică constituțională a Republicii Moldova, în special Decizia Curții din 2012 deschide o cale pentru aplicarea votului pe internet în Moldova în legătură cu secretul votului.” Cu toate acestea, în Moldova putem anticipa în continuare dezbateri academice, politice și juridice interne despre constituționalitatea votului prin internet. În acest sens, în vederea implementării cu succes a proiectului-pilot și utilizarea votului electronic, va fi necesară o interpretare mai amplă a articolului 38 din Constituția Republicii Moldova, pentru a evita ulterior impedimentele de ordin constituțional.

Codul Electoral

Codul Electoral al Republicii Moldova stabilește modul de organizare și desfășurare a alegerilor parlamentare, prezidențiale, locale, precum și modul de organizare și desfășurare a referendumurilor. Codul Electoral reglementează sistemul electoral, aplicarea principiilor electorale fundamentale, listele electorale, rolul și atribuțiile Comisiei Electorale Centrale, precum și ale altor instituții care sunt responsabile de gestionarea alegerilor, pregătirea și realizarea referendumurilor, alegerilor parlamentare, prezidențiale și locale.

În iunie 2018, deputații Partidului Liberal Democrat din Republica Moldova au înregistrat în Parlament un proiect de lege^{65,66} pentru modificarea și completarea unor acte legislative, inclusiv a Codului Electoral. Acesta propunea completarea Codului electoral cu un articol nou în care să fie incluse drepturile speciale ale alegătorului din diasporă. Proiectul mai propunea ca să fie introdusă noțiunea de alegător din Diasporă, fiind cetățeanul cu drept de vot care locuiește sau este stabilit temporar/permanent peste hotarele țării. De asemenea, proiectul includea un punct prin care era propusă prelungirea duratei alegerilor desfășurate peste hotarele țării, astfel ca aceasta să fie de două zile consecutive.

61 Mitrou, L., Gritzalis, D., Katsikas, S., Quirchmayr, G. (2003). Electronic Voting: Constitutional and Legal Requirements, and Their Technical Implications. *Advances in Information Security Secure Electronic Voting*, 43–60.

62 Hotărârea nr. 1 din 12.01.2012 privind controlul constituționalității Hotărârii Parlamentului nr. 266 din 23 decembrie 2011 cu privire la rezultatele alegerilor ordinare pentru funcția de Președinte al Republicii Moldova <http://lex.justice.md/md/341979/>

63 Hotărârea Curții Constituționale privind interpretarea unor prevederi ale art. 78 alin. (1) din Constituția Republicii Moldova Nr. 39 din 04.12.2000 http://www.constcourt.md/public/files/file/Actele%20Curtii/acte_2000/h_39.pdf

64 Udris, J., Groza, I. (2016). Studiu de fezabilitate privind votul prin Internet pentru Comisia Electorală Centrală din Republica Moldova, Chișinău.

65 Proiectul legii pentru modificarea și completarea unor acte legislative (Codul electoral al RM – art. 1, 13'1; Legea privind partidele politice – art. 26) (drepturile speciale ale alegătorilor din diasporă).

<http://parlament.md/ProcesulLegislativ/Proiectedeactelegislative/tabid/61/LegislativId/4261/language/ro-RO/Default.aspx>

66 Proiectul de lege include propunerile înaintate anterior de societatea civilă și diasporă și a fost elaborat la solicitarea asociațiilor obștești din Republica Moldova, a reprezentanților asociațiilor din diasporă și a membrilor activi ai grupului „Adoptă un vot” de pe rețelele de socializare.

În prezent, Codul Electoral nu conține prevederi care să reglementeze aspecte specifice votului prin internet. În cazul introducerii votului la distanță, pe lângă asigurarea respectării principiilor constituționale de vot, va fi necesară modificarea Codului Electoral.

Recomandarea Comitetului Miniștrilor al Consiliului Europei privind standardele pentru votul electronic subliniază că legislația, politicile și practicile în domeniul electoral trebuie să fie în concordanță cu cerințele obligatorii pentru un sistem de vot electronic, ținând cont de sufragiul universal, egal, liber și secret, dar mai include și cerințe de reglementare și organizare, asigurarea transparenței și a posibilității de observare, precum și cerințe față de fiabilitatea și securitatea votului⁶⁷. Conform acestui document, este important ca prevederile legale cheie referitoare la utilizarea sistemului de vot electronic să fie incluse la nivel legislativ, astfel încât utilizarea acestor tehnologii să nu fie complet gestionate la nivel regulatoriu.

Utilizarea votului electronic va duce la modificări ale procedurilor de organizare și desfășurare a votării, inclusiv de numărare a voturilor. Procedurile noi referitoare la stabilirea și desfășurarea votării electronice, cum ar fi înregistrarea prealabilă a alegătorilor care doresc să voteze prin internet, întocmirea și aprobarea buletinului electronic de vot, crearea cheii de criptare a voturilor exprimate prin internet și a cheii de criptare pentru deschiderea voturilor, a numărării voturilor, trebuie incluse în legea electorală care va trebui revizuită și modificată pentru a se adapta la utilizarea votului electronic. Trebuie introduse, de asemenea, procedurile legate de pregătirea, inițierea, numărarea și încheierea procesului de votare prin internet, inclusiv: timpul votării, identificarea alegătorului, exprimarea votului, criptarea votului electronic, introducerea votului în urna electronică de votare, procedurile de anulare, verificare, schimbare a votului, numărarea voturilor exprimate prin Internet, dispoziții speciale pentru votarea prin internet peste hotare.⁶⁸

Totodată, legislația electorală ar trebui să conțină prevederi privind cerințele de securitate, pregătirea sistemelor de vot, testarea și certificarea acestora, precum și detalii despre modul în care va fi operat sistemul, cine are acces la acesta în timpul și după alegeri etc. Modul în care sunt asigurate și stocate toate datele electorale va trebui să fie prevăzut în cadrul legal cu privire la alegeri, precum și calendarul și procedurile de distrugere a datelor electronice, iar aceste dispoziții trebuie să fie în conformitate cu legislația existentă privind protecția datelor.

În primul capitol al prezentului studiu am subliniat importanța unui grad înalt de transparență în procesul de vot prin internet, la toate etapele acestuia. Un grad înalt de transparență favorizează un nivel mai înalt de încredere al cetățenilor, partidelor politice și societății față de corectitudinea alegerilor și fiabilitatea sistemului. În acest sens, în scopuri de transparență, trebuie dezvoltate proceduri adecvate pentru a se asigura că actorii politici și observatorii au acces la procesele noi privind alegerile, astfel încât aceștia să poată realiza o supraveghere semnificativă a procesului. Aceste măsuri de transparență ar trebui să fie clar definite în cadrul juridic, astfel încât observatorii și reprezentanții acestora să înțeleagă și să își poată utiliza drepturile de acces. De asemenea, este oportun să fie introduse clauze cu privire la caracterul deschis al codului sursă și mecanismele pentru accesarea acestuia de către părțile interesate.

67 Council of Europe. CM/Rec(2017)5 Recommendation on Standards for E-Voting https://www.coe.int/en/web/portal/news-2017/-/asset_publisher/StEVosr24HJ2/content/council-of-europe-adopts-new-recommendation-on-standards-for-e-voting?inheritRedirect=false&desktop=true

68 Udris, J., Groza, I. (2016). Studiu de fezabilitate privind votul prin Internet pentru Comisia Electorală Centrală din Republica Moldova, Chișinău.

Legea nr. 101 cu privire la Conceptul Sistemului informațional automatizat de stat „Alegeri” (SIAS „Alegeri”)

Această lege a fost adoptată în 2008 și asigură baza legală pentru implementarea Sistemului informațional automatizat de Stat Alegeri. Obiectivul de perspectivă stabilit de această lege este de a desfășura alegeri complet automatizate. Acest obiectiv va putea fi atins după soluționarea mai multor probleme de ordin organizațional și tehnic, cum ar fi: fundamentarea unui sistem modern de automatizare a tuturor proceselor electorale, identificarea cetățenilor în sistemul electoral electronic, implementarea totală a procedurii privind semnătura digitală, formarea deprinderilor de utilizare pe scară largă a tehnologiilor informaționale de către cetățenii Republicii Moldova etc. Sistemul informațional automatizat de stat „Alegeri” este elaborat în scopul automatizării proceselor de pregătire, de desfășurare și de totalizare a rezultatelor alegerilor și ale referendumurilor.

Prezenta concepție include o prevedere care presupune crearea pentru alegător a condițiilor favorabile pentru realizarea dreptului său constituțional la vot prin oferirea posibilității de a vota prin rețeaua internet, utilizând pentru identificare dispozitive de citire electronică, documente de tip nou, semnătura digitală.

Legea Nr. 91 privind semnătura electronică și documentul electronic

Această lege stabilește regimul juridic al semnăturii electronice și al documentului electronic, inclusiv setează cerințele principale față de valabilitatea acestora și cerințele principale față de serviciile de certificare.

Conform Articolului 5 care setează regimul juridic de utilizare, semnătura electronică, indiferent de gradul de protecție de care dispune, produce efecte juridice. Doar semnătura electronică avansată calificată are aceeași valoare juridică ca și semnătura olografă. Semnătura electronică nu constituie un mijloc de criptare a informației. Semnătura electronică avansată calificată permite autentificarea documentelor electronice, asigurând destinatarul de identitatea expeditorului și de integritatea documentului. De asemenea, semnătura electronică avansată calificată oferă acces la toate serviciile publice electronice precum ar fi raportarea electronică, depunerea electronică a declarației pe venit, etc.

Este necesar să fie explicate două noțiuni privind semnătura electronică: cheia privată și cheia publică. Conform Legii 91, cheia privată este o consecutivitate digitală unică, formată prin intermediul dispozitivului de creare a semnăturii electronice și destinată a fi utilizată pentru crearea semnăturii electronice. La rândul său, cheia publică reprezintă o consecutivitate digitală unică, formată prin intermediul dispozitivului de creare a semnăturii electronice, care corespunde cheii private interdependente și este destinată a fi utilizată pentru verificarea autenticității semnăturii electronice.

Cheia privată și cheia publică utilizate la crearea semnăturii electronice avansate calificate se creează de către prestatorul de servicii de certificare prin intermediul dispozitivului securizat de creare a semnăturii. Este foarte important de menționat faptul că Legea include o prevedere, conform căreia cheia privată este păstrată și utilizată exclusiv de către titular, într-un mod ce exclude accesul la ea al altei persoane. Altfel spus, utilizatorul sau titularul semnăturii electronice este obligat, conform acestei legi, să o păstreze și să o utilizeze astfel încât nimeni altcineva să nu poată avea acces la ea. În acest sens, dacă analizăm din perspectiva votului prin internet, ca și în cazul obligativității de a asigura secretul votului, cetățeanul trebuie să se asigure că nimeni nu are acces și nu poate utiliza semnătura electronică pentru a vota în locul său, de exemplu.

Termenul de valabilitate a certificatului cheii publice al utilizatorului se stabilește de către prestatorul de servicii de certificare, dar nu poate constitui mai mult de 5 ani, în funcție de capacitățile mijloacelor tehnice de creare a semnăturii electronice. Conform acestor prevederi, în prezent, semnătura

electronică disponibilă utilizatorilor, este valabilă un an. O descriere mai amplă despre disponibilitatea și utilizarea semnăturii electronice de către cetățeni este formulată în secțiunea 2.5.1. – Instrumente de autentificare și semnare disponibile cetățenilor.

Regulamentul privind înregistrarea prealabilă, aprobat prin hot. CEC nr. 1568 din 24 aprilie 2018

Înregistrarea prealabilă reprezintă o procedură prin care cetățenii Republicii Moldova cu drept de vot, care se stabilesc temporar sau permanent în străinătate, precum și cei ce au domiciliul în localitățile din stânga Nistrului (Transnistria) se înregistrează în prealabil și în mod benevol, prin intermediul paginii web www.alegator.md sau prin depunerea unei sau mai multor cereri scrise, semnate de cel puțin 300 de alegători, la misiunile diplomatice și/sau oficiile consulare ale Republicii Moldova și/sau la Comisia Electorală Centrală. Înregistrarea prealabilă are drept scop stabilirea numărului estimativ al alegătorilor care vor vota peste hotarele țării în ziua alegerilor, în vederea constituirii secțiilor de votare suplimentare în străinătate, întocmirea listei electorale a cetățenilor care se vor înregistra în raza secției de votare respective, precum și stabilirea numărului estimativ al buletinelor de vot ce vor fi distribuite secțiilor respective de votare.

Înregistrarea prealabilă nu este obligatorie. Cetățenii care în ziua alegerilor se vor afla peste hotarele țării și care, din diferite motive, nu se înregistrează în prealabil, își pot exercita dreptul de vot, prezentându-se la orice secție de votare constituită în afara țării.

Odată cu apăsarea butonului „Confirm declarația” din formularul disponibil pe site, alegătorul își exprimă astfel voința de a participa la alegerile pentru care este activată aplicația și solicită radierea temporară din lista electorală de bază de la locul său de domiciliu/reședință din Republica Moldova sau din lista electorală întocmită de misiunea diplomatică sau oficiul consular unde este luat la evidență consulară, precum și în cazul în care nu are domiciliul/reședința în Republica Moldova, cu includerea în lista electorală de bază a secției de votare din străinătate, în cazul constituirii acesteia.

Perioada de înregistrare prealabilă pe pagina web www.alegator.md, precum și procedura de depunere a cererilor începe nu mai devreme de 6 luni înainte de expirarea mandatului Președintelui Republicii Moldova, al Parlamentului precedent (în cazul alegerilor anticipate sau referendumurilor republicane la data anunțată de Comisia Electorală Centrală, dar nu mai târziu de 60 de zile înaintea scrutinului) și se încheie cu cel târziu 45 de zile înainte de ziua alegerilor/ziua primului tur de scrutin în cazul alegerilor prezidențiale.

În prezent, pe pagina www.alegator.md s-au înregistrat 2098 de alegători din 376 localități pentru alegerile care vor avea loc în februarie 2019. Această Hotărâre ar putea seta cadrul legal pentru înregistrarea alegătorilor care doresc să-și exprime votul prin intermediul sistemului de vot prin internet, în cazul în care pre-înregistrarea va fi obligatorie.

Regulamentul cu privire la Registrul de stat al alegătorilor

Regulamentul cu privire la Registrul de stat al alegătorilor aprobat prin Hot. CEC Nr. 2974 din 19.11.2014 este elaborat în conformitate cu pct. 2, 7 și 9 din Concepția Sistemului informațional automatizat de stat „Alegeri”, aprobată prin Legea nr. 101-XVI din 15 mai 2008. Regulamentul definește termenul de Registrul de stat al alegătorilor, determină destinația și sfera de aplicare a acestuia, stabilește modalitatea de creare și ținere a Registrului, conținutul și regimul juridic de prelucrare și utilizare a datelor conținute în acesta, responsabilitățile și împuternicirile posesorului, administratorului și registratorilor, controlul și răspunderea. Datele conținute în Registrul de stat sunt destinate exclusiv întocmirii listelor electorale, iar Registrul constituie unica sursă oficială despre datele cu caracter personal ale cetățenilor Republicii Moldova cu drept de vot.

2.2. Alegerile în Republica Moldova și utilizarea instrumentelor TIC

În perioada 2012–2015, Comisia Electorală Centrală a realizat activități de implementare graduală a Registrului de stat al alegătorilor, sistem informațional unic integrat de evidență a alegătorilor din Republica Moldova, destinat colectării, stocării, actualizării și analizei informației despre cetățenii care au atins vârsta de 18 ani și nu sunt legal limitați în drepturile lor civile. Inițial testările au fost realizate în cadrul mai multor referendumuri și alegeri noi în diferite localități, astfel încât la alegerile parlamentare din noiembrie 2014 și cele locale generale din iunie 2015 Registrul de stat al alegătorilor a fost aplicat la nivel național, în toate secțiile de votare.

În raportul Misiunii de monitorizare a alegerilor din 30 noiembrie 2014 de către OSCE⁶⁹, este menționat faptul că testarea insuficientă și abordarea ad hoc a eventualelor chestiuni ce au ținut de securitatea și integritatea sistemului au dus la probleme semnificative în funcționarea acestuia în ziua alegerilor. Regulamentul CEC privind întreținerea Registrului de Stat al alegătorilor a fost adoptat doar cu zece zile înaintea zilei alegerilor și nu a fost controlat de părțile interesate sau observatorii electorali. La scurt timp după introducerea acestuia, CEC s-a confruntat cu un șir de provocări, cum ar fi lipsa de infrastructură, insuficiența personalului calificat și probleme de securitate. Totuși, într-un comunicat de presă disponibil pe site-ul CEC este menționat faptul că desfășurarea procesului de alegeri nu a fost afectat de către căderea sistemului SIAS „Alegeri”. Comunicatul mai menționează că, deși anterior sistemul a fost testat atât în ceea ce privește capacitatea, cât și securitatea, cu antrenarea operatorilor, în ziua alegerilor, acesta n-a rezistat mai mult de o oră. În regim de urgență, tehnicienii au identificat cauzele și conexiunea a fost restabilită. Totodată, pentru a nu periclita procesul electoral în acest interval de timp, operatorii au prelucrat informația în regim manual. La alegerile prezidențiale din 2016, s-a utilizat pentru a treia oară Sistemul Informațional Automatizat de Stat „Alegeri”. SIAS „Alegeri” a fost disponibil la toate secțiile de votare și a asigurat o protecție împotriva votului dublu. În plus, SIAS „Alegeri” a servit ca instrument pentru totalizarea promptă și anunțarea rezultatelor preliminare.

În acest context, Recomandarea Comitetului Miniștrilor Consiliului Europei privind standardele pentru votul electronic subliniază importanța menținerii disponibilității serviciilor de vot electronic pentru toți alegătorii în timpul întregului proces de votare electronică. Orice implementare a proiectelor-pilot de vot electronic ar trebui să înceapă cu suficient timp înaintea alegerilor și să includă pregătiri esențiale, precum adoptarea unor reglementări detaliate, dacă este necesar, pentru proiectele-pilot și testarea sistemelor. Observatorii interni și internaționali și mass-media ar trebui să poată urmări testarea software-ului și a hardware-ului. Observarea acestor teste și/sau proceduri de auditare nu ar trebui să interfereze cu procesul electoral.

2.3. Situația demografică și prezența la vot

Conform datelor statistice publicate de către Biroul Național de Statistică la data de 17 septembrie 2018, Republica Moldova are o populație de 3550,9 mii de locuitori⁷⁰. Mai mult de jumătate (55,6%), adică 1 977,2 mii persoane locuiesc în zona rurală, iar 1 379,6 mii persoane – în zona urbană (44,4%). Numărul oficial al populației Republicii Moldova va fi revizuit anul acesta de către Biroul Național de Statistică, în conformitate cu datele Recensământului Populației și Locuințelor din 2014, conform recomandărilor

69 OSCE/ODIHR (2014) Moldova. Alegeri parlamentare 30 noiembrie. Raport final.

70 Biroul Național de Statistică. www.statistica.md

Organizației Națiunilor Unite. Populația Republicii Moldova la momentul Recensământului era de 2 998 235 locuitori⁷¹.

La finele anului 2016, numărul cetățenilor moldoveni plecați din R. Moldova pentru diferite perioade de timp a fost de 764 de mii de persoane, dintre care 409,7 mii erau femei și 354,3 mii – bărbați.⁷² Datele prezentate de Ministerul Afacerilor Externe și Integrării Europene, obținute de la misiunile diplomatice și oficiile consulare ale R. Moldova, arată că numărul estimativ al moldovenilor care se aflau peste hotare la sfârșitul anului 2015 a fost de circa 805 mii de persoane (Anexa I).

Conform datelor din Registrul de stat al populației la data de 1 iunie 2018, Republica Moldova avea o populație de 3 987 879 locuitori. Comisia Electorală Centrală preciza la 2 aprilie 2018 că numărul total de alegători înscriși în Registrul de Stat al Alegătorilor (RSA) este de 3 259 025. Existența unor deficiențe cu caracter repetitiv, precum transparența insuficientă a mecanismului de totalizare a numărului de alegători, prezența continuă a alegătorilor decedați în RSA, creează neîncredere din partea mai multor actori, inclusiv partide politice, societatea civilă și alegători. Calitatea datelor din Registrul de Stat al Alegătorilor și, respectiv, conținutul listelor electorale, rămâne o problemă cu risc sporit de viciere a procesului electoral.⁷³

În tabelul de mai jos este reflectată istoria ultimelor scrutine de alegeri, începând cu anul 2009, cu delimitarea votului din diasporă. Putem observa că numărul de secții de vot deschise peste hotare a fost în creștere, de la 33 în anul 2009 la 100 în anul 2016, deși inițial erau planificate 150. Conform datelor unui sondaj efectuat de către IRI⁷⁴ pe un eșantion de 1 517 de rezidenți permanenți ai R. Moldova, 64% dintre respondenți au indicat că cel mai probabil vor merge la vot la următoarele alegeri parlamentare, 21% dintre respondenți au indicat că probabil vor merge la vot, în timp ce doar 11% au zis că nu vor participa la următorul scrutin. În același timp, datele arată că modelul de participare în funcție de vârstă este similar cu alegerile anterioare. Categoriile de vârstă 30–49 ani și 50+ indică o probabilitate mai mare de participare la vot decât categoria de vârstă 18–29 ani.

Tipul de alegeri / Anul	Numărul de alegători eligibili	Numărul de alegători care au votat în RM	Participarea la alegeri	Numărul de alegători care au votat peste hotare	Numărul de secții de vot deschise peste hotare
ALEGERI PREZIDENTIALE 30.10.2016					
TURUL I	2929694	1373528	49,17%	67205	100
TURUL II	3019495	1475303	53,45%	138720	100
ALEGERILE PARLAMENTARE 30.11.2014	2800827	1576091	57,28%	73311	95
ALEGERILE PARLAMENTARE 28.11.2010	2645488	1668850	63,37%	64201	75
REFERENDUM 05.09.2010	2662052	7987240	30,29%	19705	78

71 Comunicat de presă Biroul Național de statistică.

<http://www.statistica.md/newsview.php?l=ro&idc=168&id=5583&parent=0>

72 Biroul Migrație și Azil (2017) Compendiul Statistic al Profilului Migrațional Extins al Republicii Moldova pentru anii 2014–2016.

73 OSCE/ODIHR(2016) Misiunea de observare a alegerilor pentru funcția de Președinte al Republicii Moldova din 30 octombrie 2016. Raport Final.

74 International Republican Institute. (2018) Public Opinion Survey: Residents of Moldova. May-June 2018 <http://www.iri.org/resource/moldova-poll-high-voter-turnout-expected-upcoming-parliamentary-elections>

Tipul de alegeri / Anul	Numărul de alegători eligibili	Numărul de alegători care au votat în RM	Participarea la alegeri	Numărul de alegători care au votat peste hotare	Numărul de secții de vot deschise peste hotare
ALEGERILE PARLAMENTARE 29.07.2009	2603158	1574213	58,77%	17544	33
ALEGERILE PARLAMENTARE 05.04.2009	2586309	1539167	57,54%	16916	33

Sursa: Studiu de fezabilitate privind votul prin internet pentru Comisia Electorală Centrală din Republica Moldova, calculele autorului

În continuare, nu ne vom referi la toate scrutinele de alegeri ce au avut loc în ultima perioadă, dar vom acorda atenție deosebită ultimului scrutin de alegeri la care a participat diaspora, și anume Alegerile prezidențiale din 30 octombrie 2016, din mai multe motive: 1) în cadrul acestor alegeri a fost înregistrată cea mai mare prezență la vot din partea diasporei; 2) în urma prezenței masive la vot în turul II, în circa 10 secții deschise peste hotare au fost epuizate buletinele de vot până la închiderea secțiilor de vot; 3) în cadrul acestor alegeri a fost creată comunitatea online „Adoptă un vot” care are în prezent peste 90 de mii de membri și a servit drept platformă de mobilizare a alegătorilor din diasporă;

Din cauza numărului redus de secții de votare disponibile peste hotare, cetățenii Republicii Moldova aflați în diasporă au fost nevoiți să se deplaseze la cea mai apropiată secție de vot pentru a-și exprima alegerea, unii dintre ei trebuind să parcurgă mii de km pentru a putea vota. Comunitatea de moldoveni din diasporă s-a mobilizat și a creat grupul „Adoptă un vot”, un grup online în care erau propuse posibilități de transport și cazare pentru cetățenii care erau nevoiți să meargă în alte orașe să voteze. Acest model nu este unul nou, ci este binecunoscut turiștilor care călătoresc și nu aleg hotelul ca opțiune de cazare. Sunt pe larg utilizate site-urile în care localnicii din diferite țări își pun la dispoziția turiștilor apartamentul sau casa pentru a-i caza pe o perioadă scurtă de timp. La fel și în cazul transportului sunt des întâlnite site-urile și grupurile, în care șoferii dispuși să ia pasageri postează itinerarul lor. În acest caz, acest model inovativ de economie colaborativă⁷⁵ a fost utilizat în scopul de a asigura dreptul la vot pentru cât mai mulți cetățeni din diasporă, practic fiind un exemplu de consolidare a democrației.

Acțiunile acestui grup de inițiativă nu s-au limitat doar la oferirea posibilităților de transport și cazare, dar au continuat și în perioada post-electorală. Din cauza epuizării premature a buletinelor de vot în mai multe secții de votare, mulți cetățeni nu au reușit să-și exercite dreptul la vot. În urma turului II al alegerilor prezidențiale, reprezentanții diasporei au contestat în judecată modul de organizare a alegerilor prezidențiale peste hotare. Cetățenii din diasporă au acționat în judecată Guvernul R. Moldova și Comisia Electorală Centrală, pentru că nu le-au fost asigurate condițiile să voteze la secțiile deschise peste hotare pe 13 noiembrie 2016. Instanțele de judecată au respins cererile de chemare în judecată ale celor peste 140 de cetățeni din diasporă, ca fiind neîntemeiate. În cadrul ședinței de validare a alegerilor, Curtea Constituțională a menționat că nu există indicii obiective care să demonstreze că autoritățile ar fi acționat cu rea-credință. Curtea Constituțională a admis faptul că cetățenii nu au putut să-și exercite dreptul la vot, dar cele 4 031 de voturi (contestațiile depuse de moldovenii din străinătate după cel de-al doilea tur de scrutin) nu au influențat rezultatul final al alegerilor.

Curtea a cerut Parlamentului să adopte mai multe modificări la legislația electorală privind mecanismul de votare în străinătate, să reglementeze clar criteriile care vor sta la baza organizării secțiilor de votare în străinătate și distribuirii buletinelor de vot.

⁷⁵ Economia colaborativă este un sistem socio-economic clădit pe conceptul folosirii în comun a resurselor fizice și umane.

2.4. Accesul la tehnologii și utilizarea internetului în Republica Moldova

Moldova are indicatori relativ mari de penetrare a internetului comparativ cu spațiul post-sovietic. Uniunea Internațională a Telecomunicațiilor (ITU) menționează că procentul persoanelor cu vârsta 6+ ani care utilizează Internetul în Moldova este de 71%, în creștere față de 63% în 2015.⁷⁶ Potrivit Agenției Naționale pentru Reglementare în Comunicații Electronice și Tehnologia Informației (ANRCETI), în anul 2017, numărul abonaților la serviciile de acces la Internet fix a crescut, față de anul 2016, cu 4,8% și a constituit 584,3 mii, iar numărul utilizatorilor serviciilor de acces la internet mobil în bandă largă a sporit, depășind cifra de 2 mil. 430 mii.⁷⁷ Distribuția geografică a accesului reflectă modelele de distribuție socio-economică. În ceea ce privește mediul de reședință al abonaților la serviciile de acces la internet fix, rapoartele prezentate de către ANRCETI arată că în anul 2017 din numărul total al acestora 61% erau domiciliați în localități urbane și 39% – în localități rurale. Cea mai mare parte a acestor abonați – 40% – este concentrată, ca și în anii precedenți, în mun. Chișinău. Potrivit studiului GemiusAudience Study, grupurile de vârstă 15–29 reprezintă 38% din audiența totală a internetului, în timp ce penetrarea în rândul grupului de vârstă 20–25 este aproape 100%.⁷⁸

Frecvența de utilizare a internetului a crescut semnificativ din 2010 până în prezent. Conform datelor IRI⁷⁹, în 2010, doar 12% din respondenți indicau că utilizează internetul în fiecare zi. În 2018, ponderea celor care sunt online zilnic este de 49%. Totuși, o bună parte din respondenți au indicat că nu utilizează deloc internetul, aproximativ 32%. Constrângerile financiare sunt o barieră semnificativă pentru majoritatea moldovenilor fără acces. Datele unui studiu publicat de către Agenția de Guvernare Electronică arată că 1/4 dintre respondenții care au declarat că nu dispun de conexiune internet au invocat drept motiv de bază faptul că gospodăria nu dispune de calculator. Un alt motiv major invocat al lipsei conexiunii a fost faptul că internetul este prea scump.⁸⁰

Conform aceluiași sondaj, internetul este utilizat preponderent pentru socializare și comunicare, mai puțin sunt utilizate serviciile oferite populației de diferite structuri, inclusiv de instituții publice. Astfel, circa 90% dintre respondenți au declarat că poartă discuții prin chat, utilizează rețelele de socializare. Circa 70% utilizează Internetul în scopuri de agrement, 66% citesc știrile prin intermediul publicațiilor online, aproape 60% utilizează poșta electronică, iar circa 40% dintre respondenți utilizează internetul pentru activități conexe dezvoltării capacităților – descărcare soft-uri, instruire și educație. Doar circa 15% dintre respondenți au declarat că efectuează operațiuni bancare prin intermediul internetului, și mai puțin (7%) accesează internetul cu scopul de a solicita anumite servicii oferite de instituțiile guvernamentale.⁸¹

76 Moldova: State of Affairs Report. (2018, June 11). https://digital.report/moldova-state-of-affairs-report/#_ftn7

77 ANRCETI (2017) Evoluția pieței de comunicații electronice în anul 2017 http://www.anrceti.md/files/filefield/2017_EvPiata_Raport.pdf

78 Biroul de audit al tirajului și internetului <http://www.bati.md/news/0002>

79 International Republican Institute. (2018) Public Opinion Survey: Residents of Moldova. May-June 2018 http://www.iri.org/sites/default/files/2018-7-16_moldova_poll_presentation.pdf

80 Sondaj Național „Percepția, asimilarea și susținerea de către populație a e-Transformării Guvernării în Republica Moldova”, 2016 <http://egov.md/ro/resources/polls/sondajul-national-perceptia-asimilarea-si-sustinerea-de-catre-populatie-e-2>

81 Ibid.

2.5. Guvernarea electronică: instrumente și acte legislative relevante votului prin internet

În 2010, Guvernul Republicii Moldova a lansat procesul de e-Transformare a guvernării. Printre obiectivele acestui program se regăsesc modernizarea serviciilor publice prin digitalizare și prin reformarea proceselor operaționale, astfel încât cetățenii și mediul de afaceri să poată accesa mai ușor informațiile și serviciile electronice oferite de autoritățile administrației publice centrale; și eficientizarea guvernării prin asigurarea interoperabilității sistemelor informaționale, precum și prin consolidarea și reutilizarea resurselor acestora.

În această perioadă au fost lansate mai multe platforme electronice care să permită autorităților să presteze servicii mai rapid, printre care: Portalul Serviciilor Publice, prin intermediul căruia pot fi accesate 125 servicii publice electronice, Sistemul de Plăți Electronice (MPay), Platforma Tehnologică Guvernamentală Comună (MCloud), Serviciile de semnare și autentificare MSign și MPass, și altele. Aceste platforme au fost dezvoltate cu scopul de a crea o infrastructură comună și un mecanism pentru implementarea rapidă a serviciilor publice bazate pe TIC.

Ținând cont de obiectivele acestui studiu, în continuare am selectat produsele și platformele care ar putea facilita implementarea votului prin internet și influența experiența alegătorului în utilizarea votului prin internet.

2.5.1. Instrumente de autentificare și semnare disponibile pentru cetățeni

Semnătura electronică funcționează ca un buletin de identitate în mediul virtual și permite autentificarea în spațiul online pentru probarea identității. Cetățenii au la dispoziție mai multe instrumente de semnătură electronică: semnătura mobilă disponibilă pe suport SIM (semnătura mobilă), semnătura electronică disponibilă pe dispozitive criptografice, buletinul electronic.

Semnătura mobilă poate fi obținută de la operatorii de telefonie mobilă. Pentru aceasta cetățenii vor prezenta buletinul de identitate și vor completa o cerere, procedeu care nu durează mai mult de 15 minute. Cartela SIM obișnuită pe care o dețin cetățenii va fi înlocuită cu o cartelă SIM specială, care include semnătura mobilă.

Semnătura electronică disponibilă pe dispozitive criptografice (token) – semnătura digitală este încorporată pe un dispozitiv care permite autentificarea utilizatorului și semnarea documentelor. Astfel de dispozitiv poate fi obținut de la două instituții publice, depunând o cerere și semnând un contract. Ulterior, utilizatorul trebuie să urmeze câțiva pași pentru a instala acest dispozitiv și software-ul necesar pentru a utiliza ulterior semnătura electronică.

Buletin electronic – buletin identic cu cel de identitate, dar care conține mijloacele semnăturii digitale și servește drept instrument de identificare și autentificare a persoanei fizice în resursele și sistemele informaționale, precum și la prestarea serviciilor electronice. Pentru utilizarea acestuia este nevoie de un cititor de carduri.

Aceste instrumente de semnare nu sunt încă suficient de răspândite printre cetățenii Republicii Moldova dar, conform statisticilor, 3 mln. de semnături sunt aplicate lunar. În 2018, conform datelor Serviciului Tehnologia Informației și Securitate Cibernetică sunt 120 mii de semnături electronice active, dintre care 80 mii sunt pe dispozitiv criptografic și 40 mii semnături electronice pe cartele SIM.⁸²

⁸² Corespondență e-mail cu specialiști din cadrul STISC.

Este important de menționat că o bună parte dintre deținătorii de semnături electronice sunt rezidenți pe teritoriul Republicii Moldova. Semnăturile electronice sunt utilizate de către cetățeni, dar și de către antreprenori, contabili și alți angajați ai sferei economice pentru a beneficia de servicii electronice pentru business, raportări lunare la instituțiile de stat, etc. De curând a devenit obligatorie depunerea online a declarațiilor pe avere și interese de către funcționarii publici, utilizând semnătura electronică⁸³.

Semnătura electronică este instrumentul care poate asigura identificarea și autentificarea alegătorilor în sistemul de vot prin internet. Așa cum am menționat anterior în acest studiu, termenul de valabilitate al certificatului semnăturii electronice constituie 1 an calendaristic din momentul creării, chiar dacă legea permite un termen de până la 5 ani, în funcție de posibilitățile tehnice disponibile. Chiar dacă fiecare cetățean ar deține un dispozitiv criptografic de semnare sau ar avea semnătura pe telefonul său mobil, acesta ar trebui să prelungească certificatul în fiecare an. Acest fapt ar crea impedimente cetățenilor care se află peste hotare și din diferite considerente nu au posibilitatea să se întoarcă în țară atât de des. În plus, alegerile au loc în mod obișnuit cu o periodicitate mai mare de un an. Prin urmare, chiar dacă cetățeanul ar fi reușit să voteze prin internet la unul din scrutinele de vot, cel mai probabil nu va reuși să voteze și la următorul, deoarece semnătura electronică nu ar mai fi valabilă. În acest sens, în cazul introducerii votului prin internet va fi necesar de revizuit termenul de valabilitate a semnăturii electronice, astfel încât cetățenii aflați în diasporă să poată planifica prelungirea valabilității semnăturii electronice atunci când se reîntorc acasă. O altă posibilitate care ar putea facilita accesul cetățenilor din diasporă la instrumentele de semnare ar fi asigurarea accesului la mijloacele de semnătură prin secțiile consulare, similar procesului de eliberare a pașapoartelor⁸⁴.

2.5.2. Platforme guvernamentale disponibile instituțiilor publice

În cadrul agendei de e-transformare a guvernării (e-guvernare) au fost lansate mai multe platforme electronice care să permită autorităților publice să presteze servicii mai rapid, printre care platformele MPass, MConnect, MSign, etc. Aceste platforme asigură componentele necesare unui serviciu electronic precum autentificarea, schimbul de date, găzduirea sistemelor, semnarea cererilor și a altor acte. În continuare, vom analiza impactul acestora asupra votului prin internet.

MPass⁸⁵ este serviciul guvernamental de autentificare și control al accesului pentru serviciile electronice. MPass oferă mai multe mecanisme de autentificare – semnătura mobilă, buletin de identitate electronic, certificate digitale, nume de utilizator și parolă, ultima fiind considerată nesigură. Folosind unul dintre mecanismele de autentificare, utilizatorii au posibilitatea să acceseze mai multe servicii electronice într-un mod sigur. În vederea implementării sistemului de vot prin internet în Republica Moldova, MPass va putea fi utilizat pentru a asigura identificarea alegătorului în sistem care confirmă că anume el intenționează să voteze electronic și nu altcineva (similar cu prezentarea buletinului de identitate operatorului). În același timp, în baza datelor despre alegător, sistemul va putea verifica dacă acest cetățean este eligibil să voteze în cadrul acelor alegeri. Responsabilitatea pentru autentificarea corectă a identității utilizatorului în acest caz aparține furnizorilor de identitate integrați în serviciul MPass.

Platforma Guvernamentală de Interoperabilitate MConnect⁸⁶ a fost creată pentru a facilita schimbul de date dintre autorități cu scopul creșterii eficienței și calității de prestare a serviciilor publice. Prin

83 Legea Nr. 133 din 17.06.2016 privind declararea averii și a intereselor personale.

84 Interviu cu specialiști de la Agenția de Guvernare Electronică.

85 Platforma MPass funcționează în baza Hotărârii Guvernului nr. 1090 din 31.12.2013. Această Hotărâre aprobă Regulamentul privind serviciul electronic guvernamental de autentificare și control al accesului.

86 La 19 iulie 2018, deputații au aprobat în a doua lectură Proiectul de lege cu privire la schimbul de date și interoperabilitate. Legea a fost creată pentru utilizarea platformei și reglementarea procesului de schimb de date și procedura de acordare a accesului la registrele și sistemele informaționale pentru persoanele cu un mandat legal și cu competențe în domeniu.

platforma de interoperabilitate, autoritățile publice fac schimb de date în timp real, fără a le solicita de la cetățeni și mediul de business în formă de certificate, rapoarte, etc.

Comisia Electorală Centrală a semnat în decembrie anul trecut un acord trilateral de colaborare cu Agenția de Servicii Publice și Agenția de Guvernare Electronică care permite un schimb de date și interoperabilitate între instituțiile publice care generează date importante pentru procesul electoral, ce se va realiza prin intermediul platformei guvernamentale MConnect. Printre obiectivele acordului de colaborare se numără creșterea credibilității electoratului în datele oferite de Registrul de Stat al Alegătorilor (RSA) prin dezvoltarea Sistemului Informatic al Actelor de Stare Civilă, dezvoltarea sistemului Informatic al Registrului de Stat al Adreselor în scopul delimitării teritoriale a secțiilor de votare și arondarea alegătorilor la secțiile de votare. Astfel, deoarece funcționarea corectă a unui sistem de vot electronic precum cel prin internet depinde de calitatea datelor care îi sunt furnizate, schimbul de date necesare procesului electoral în timp real reprezintă un avantaj major în acest sens.

Serviciul guvernamental integrat de semnătură electronică (MSign) oferă utilizatorului posibilitatea de a aplica și verifica autenticitatea semnăturii electronice (inclusiv în contextul utilizării sistemelor informaționale și a serviciilor electronice) printr-un mecanism integrator, securizat și flexibil. Este important de menționat că serviciul MSign nu poartă răspundere pentru conținutul, corectitudinea și caracterul datelor în documente sau informații transmise spre semnare, dar răspunde pentru integritatea datelor și informațiilor conținute de aceste documente în procesul de semnare. În cazul votului prin internet, prin această platformă, alegătorii vor putea să semneze votul cu un dispozitiv de semnare din cele disponibile în prezent, funcția de semnare fiind utilizată pentru confirmarea opțiunii alegătorului.

2.6. Percepția și asimilarea produselor de e-guvernare de către cetățeni

Unul din factorii de succes pe care se bazează experiența Estoniei în utilizarea votului prin internet este ID-ul digital deținut de fiecare cetățean și posibilitatea de a-l utiliza pentru a accesa servicii publice electronice. Putem afirma că, într-o oarecare măsură, gradul de încredere față de votul prin internet și disponibilitatea cetățeanului de a-l utiliza au fost influențate de către experiențele anterioare de interacțiune cu serviciile electronice disponibile. Făcând abstracție de aspectele legate de securitatea și fiabilitatea votului prin internet, în cazul în care utilizarea unui serviciu public electronic este convenabilă cetățenilor, experiența pozitivă de pe urma interacțiunii cu acest serviciu ar putea influența pozitiv și decizia de a utiliza sau nu votul prin internet.

În acest sens, în continuare, în baza sondajelor naționale privind asimilarea e-Transformării Guvernării în Republica Moldova, vom analiza care este percepția populației Republicii Moldova față de utilizarea serviciilor electronice disponibile și a produsele de e-guvernare cu scopul de a extrapola în baza concluziilor o imagine preliminară a atitudinii potențiale față de votul prin internet în R. Moldova.

2.6.1. Percepția, asimilarea și susținerea de către populație a e-Transformării Guvernării în Republica Moldova. Date comparative 2012–2016

Ideea de a reforma cu ajutorul instrumentelor TIC administrația publică centrală și interacțiunea acesteia cu cetățenii a fost de la început în mare parte susținută de către cetățeni. Conform datelor din raportul publicat de către Agenția de Guvernare Electronică, percepția populației cu privire la gradul

de importanță a implementării reformei de e-transformare a guvernării a fost apreciată cu o notă de puțin peste 4 (4,2 în 2016) pe scala de la 1 (nu are nici o importanță) la 6 (are o importanță foarte mare). În 2016, peste 40% dintre respondenți au apreciat importanța acestei reforme cu notele 5–6, iar circa ¼ dintre respondenți au acordat nota maximă importanței implementării acestei reforme.

Conform aceluiași raport, gradul de importanță este apreciat ca fiind mai înalt în cazul următoarelor grupuri de respondenți: conducători de toate nivelurile, specialiști cu nivel superior de calificare, funcționari administrativi, persoane cu studii superioare, locuitorii capitalei. Totodată, este necesar de remarcat că tinerii acordă o importanță mai mare acestei reforme în comparație cu vârstnicii, nota medie acordată reducându-se în funcție de creșterea vârstei de la 4,4 în cazul tinerilor de 16–25 ani la 3,8 în cazul vârstnicilor de 66–74 ani). Aceeași scală de la 1 la 6 a fost utilizată pentru aprecierea nivelului de susținere de către populație a implementării Guvernării Electronice, iar nota medie acordată de către respondenți a crescut până la 4,6 în raport cu 4,1 în 2013. Ponderea celor care au acordat note maxime de 5–6 este stabilă și constituie circa jumătate dintre cei intervievați.

În baza acestor date putem concluziona că cetățenii susțin utilizarea instrumentelor TIC în diferite domenii ale sectorului public și, în consecință, au o percepție pozitivă asupra aplicării inovațiilor tehnologice pentru modernizarea serviciilor publice. Ca și în cazul accesului la internet și utilizării acestuia, observăm că tinerii sunt grupul de utilizatori care se manifestă mai mult în favoarea implementării unei astfel de reforme, iar gradul de susținere manifestat de ei este mai înalt. Putem deduce de aici ipoteza că în cazul introducerii votului prin internet, tinerii ar fi cei mai disponibili să beneficieze de această opțiune de vot. Cu toate acestea, studiile arată că alegătorii tineri au mai multe scuze pentru a nu vota decât motive pentru a vota. De aceea, disponibilitatea votului online ar putea să nu sporească șansele ca prezența la vot a tinerilor să se modifice pozitiv. De exemplu, cei mai activi în utilizarea votului pe internet în Estonia sunt cei cu vârsta cuprinsă între 30 și 55 de ani.⁸⁷

2.6.2. Nivelul de susținere și încredere în calitatea și siguranța prestării serviciilor publice în regim online. Date comparative 2012–2016

Studiile existente⁸⁸ sugerează că abilitățile de vot electronic ale unei țări sunt determinate într-o oarecare măsură de experiențele anterioare de utilizare a produselor digitale ale sectorului public (servicii electronice, registre electronice, semnătura electronică, etc). Constatările unui alt autor⁸⁹ argumentează impactul unei experiențe pozitive de utilizare a tehnologiei în formarea atitudinii favorabile a publicului larg față de utilizarea și adoptarea TIC și a votului electronic în final. Acesta menționează că o cultură pozitivă de utilizare a instrumentelor TIC influențează percepția și încrederea cetățenilor față de sistemul de vot electronic.

În cazul Republicii Moldova, în baza datelor despre nivelul de susținere și încredere în calitatea și siguranța prestării serviciilor publice în regim online, putem afirma că există o atitudine pozitivă față de utilizarea instrumentelor TIC disponibile, iar această tendință este în creștere. Circa 70% dintre participanții la studiu privind asimilarea agendei de e-transformare a guvernării și-au exprimat dorința de a utiliza serviciile publice în mod online prin intermediul calculatorului, iar 63% – prin intermediul telefonului mobil, fiind apreciată cu note de 3 și mai sus pe scala de la 1 (nu doresc) la 6 (doresc foarte mult). În comparație cu studiul realizat în 2014, ponderea celor care intenționează să utilizeze serviciile respective atât prin intermediul calculatorului, cât și a celor care doresc să le acceseze prin intermediul

87 Cushing La Grone, C. H. (2016). Engaging youth voter participation with internet voting in Estonia (Unpublished master's thesis). Tallinn University Of Technology.

88 Krimmer R., Prosser A. (2004) The Dimensions of Electronic Voting. Conference paper.

89 Avgerou C. (2013) Explaining Trust in IT-Mediated Elections: A Case Study of E-Voting in Brazil, publicat în Journal of the Association for Information Systems.

telefonului mobil a crescut, această creștere fiind mai pronunțată în cazul celor care au declarat că ar utiliza în acest scop telefonul mobil.

De asemenea, cetățenii tind să aibă încredere în calitatea serviciului prestat, dar și a securității mediului în care aceste servicii electronice sunt prestate. În plus, procentajul celor care au încredere deplină a fost în creștere în 2016 în comparație cu alți ani. Pe parcursul ultimilor trei ani care au fost analizați prin sondaje (2013–2016), nivelul de încredere a fost evaluat cu nota 3 și mai mult (pe o scară de la 1 la 6), cumulând circa 70% din răspunsuri, fiind în creștere în raport cu anii 2012 și 2013. Circa 67% dintre respondenți au declarat că sunt siguri de faptul că, apelând la un serviciu public electronic, acesta va fi obținut cu certitudine (notele 3 și mai mult pe scara de la 1 la 6, valoarea 1 semnificând lipsă de încredere, iar valoarea 6 – încredere deplină), iar 34% au apreciat această încredere cu note de 5 și 6, tendințele fiind pozitive în comparație cu studiile precedente.

Nivelul de încredere în faptul că, în procesul utilizării serviciilor publice electronice, serviciile respective vor fi prestate în condiții de siguranță (de exemplu, datele personale nu vor ajunge în posesia unor persoane sau instituții străine, nici o persoană străină nu va putea afla cât de des sunt utilizate anumite servicii etc.) înregistrează tendințe spre ascendență în comparație cu studiile precedente, cu o creștere a ponderii respondenților care au apreciat cu note 5–6 (încredere deplină), care era de 21% în 2016 în comparație cu 17% în anii precedenți. Circa 52% dintre respondenți au apreciat cu notele 3 și mai sus siguranța serviciilor online în raport cu circa 40% înregistrate în 2013 și 2012.

Datele studiului denotă că bărbații accesează mai frecvent decât femeile serviciile publice prin internet, utilizând în aceste scopuri calculatorul sau telefonul mobil. De asemenea, solicitarea online a serviciilor este mai populară printre respondenții cu venituri mai înalte, în raport cu cei cu venituri mai joase. Circa 40% din respondenții cu venituri de peste 5000 lei au accesat serviciile online în raport cu mai puțin de 10% observate printre cei cu nivel scăzut de bunăstare (venituri sub 2000 lei).

În baza acestor concluzii, am putea anticipa faptul că atitudinea pozitivă a cetățenilor față de instrumentele TIC și serviciile electronice vor influența pozitiv atitudinea și percepțiile cetățenilor față de utilizarea sistemului de vot prin internet. Cu toate acestea, este important să conștientizăm faptul că votul prin internet nu poate fi comparat cu accesarea unui serviciu online, deoarece actul de vot are un caracter social, iar miza acestui vot are o greutate mai mare în comparație, de exemplu, cu un certificat obținut în urma accesării serviciului electronic.

De aceea, pe lângă factorul tehnologic și experiențele anterioare de utilizare a instrumentelor TIC, mai sunt și alți factori care influențează adopția votului prin internet, cum ar fi decalajul digital, aptitudinile digitale, dar și încrederea cetățenilor în procesele electorale și în instituțiile publice. În capitolul următor vom analiza aceste aspecte în baza datelor colectate printr-un sondaj online adresat cetățenilor din diasporă, cât și din țară.

III. Potențialul de utilizare a votului prin internet de către cetățenii Republicii Moldova – rezultatele cercetării

3.1. Percepțiile cetățenilor față de utilizarea instrumentelor TIC și implementarea votului prin internet în Republica Moldova

Votul prin internet este deseori prezentat drept o inovație pur tehnologică, fiind omis contextul sociopolitic în care acesta funcționează. Cercetările și literatura academică încearcă să abordeze votul electronic dintr-o perspectivă mai largă, evitând să se concentreze pe un singur domeniu de cunoștințe. Votul electronic este adesea încorporat în ceea ce numim democrație electronică unde, pe lângă aspectul tehnologic și cel legal care influențează modul în care este dezvoltat votul electronic, este cercetată și influența politicii și a societății asupra implementării și asimilării acestuia.

Cercetările sugerează că încrederea este o componentă vitală a adoptării serviciilor electronice. Cetățenii trebuie să fie încrezuți că Guvernul și instituțiile publice au capacitatea de a pune în aplicare și de a integra diferite sisteme pentru a sprijini în mod corect votul prin internet. După cum a fost menționat în Capitolul I, obiectul încrederii în acest caz îl reprezintă o entitate compusă din organizații responsabile de desfășurarea alegerilor și din tehnologiile utilizate pentru înregistrarea alegătorilor, înregistrarea voturilor, agregarea și comunicarea rezultatelor. Aceste două componente autoritățile electorale și ansamblul tehnologic – formează părțile interdependente constituente ale votului electronic.⁹⁰

În cadrul acestei secțiuni au fost sumarizate constatările obținute în baza sondajului online aplicat cetățenilor din țară și din diasporă prin care au fost colectate 200 de răspunsuri. Deși cetățenii aflați peste hotarele țării sunt considerați beneficiarii principali ai votului prin internet, autorul consideră că opțiunea de vot electronică ar fi favorabilă și pentru cetățenii din țară și cei din stânga Nistrului, în special tinerilor. Chestionarul a fost promovat online pe rețelele de socializare, în grupul comunității „Adoptă un vot”, grupurile comunităților de moldoveni aflați în diferite țări, grupul asociațiilor din diasporă, etc.

Întrebările pentru sondaj au fost formulate în baza teoriei de difuziune a inovației⁹¹ dezvoltată de către Everett M. Rogers, prin prisma a trei din cele cinci caracteristici prin care poate fi descrisă o inovație și care arată modul în care percepțiile indivizilor asupra acestor caracteristici prezic rata lor de adopție: (1) Avantajul relativ – gradul în care o inovație este percepută ca fiind mai bună decât ideea pe care o înlocuiește, (2) Compatibilitate – gradul în care o inovație este percepută ca fiind consecventă cu valorile existente, experiențele trecute și nevoile potențialilor adoptatori, (3) Complexitate – măsura în care o inovație este percepută ca fiind relativ dificil de înțeles și de utilizat.

Sondajul conține 19 întrebări, grupate în câteva secțiuni: 1. Date sociodemografice; 2. Întrebări despre participarea la vot; 3. Întrebări despre acces la internet și aptitudini digitale; 4. Întrebări despre servicii electronice și nemijlocit votul prin internet. Întrebările au fost formulate utilizând Scara lui Likert, unde respondentul trebuie să aleagă din cinci trepte disponibile opinia lui față de anumite afirmații.

⁹⁰ Avgerou C. (2013) Explaining Trust in IT-Mediated Elections: A Case Study of E-Voting in Brazil, publicat în Journal of the Association for Information Systems.

⁹¹ Difuziunea inovației este o teorie care încearcă să explice cum, de ce și în ce măsură se răspândesc ideile și tehnologiile noi. Aceasta examinează inovațiile din mai multe perspective și include procesul de dezvoltare al inovației, procesul de decizie, rata de adopție a acestora, diferitele categorii de adoptatori, precum și subiecte privind factorii de schimbare și inovarea în organizații.

Pentru a putea evalua aptitudinile digitale ale respondenților, am utilizat întrebări formulate în baza Cadrului de competențe digitale 2.0 elaborat de către Comisia Europeană. Conform acestui cadru, competența digitală înseamnă că oamenii trebuie să aibă abilități din fiecare din cele cinci domenii: Navigarea, căutarea și filtrarea informațiilor, Comunicare și colaborare, Creare de conținut digital, Siguranța online (inclusiv bunăstarea digitală și competențele legate de securitatea informatică) și Rezolvarea problemelor.

3.1.1. Aptitudini și gradul de pregătire digitală a populației

În cadrul chestionarului elaborat pentru acest studiu, cetățenii au răspuns la câteva întrebări legate de experiența de utilizare a instrumentelor și serviciilor electronice disponibile pe internet.

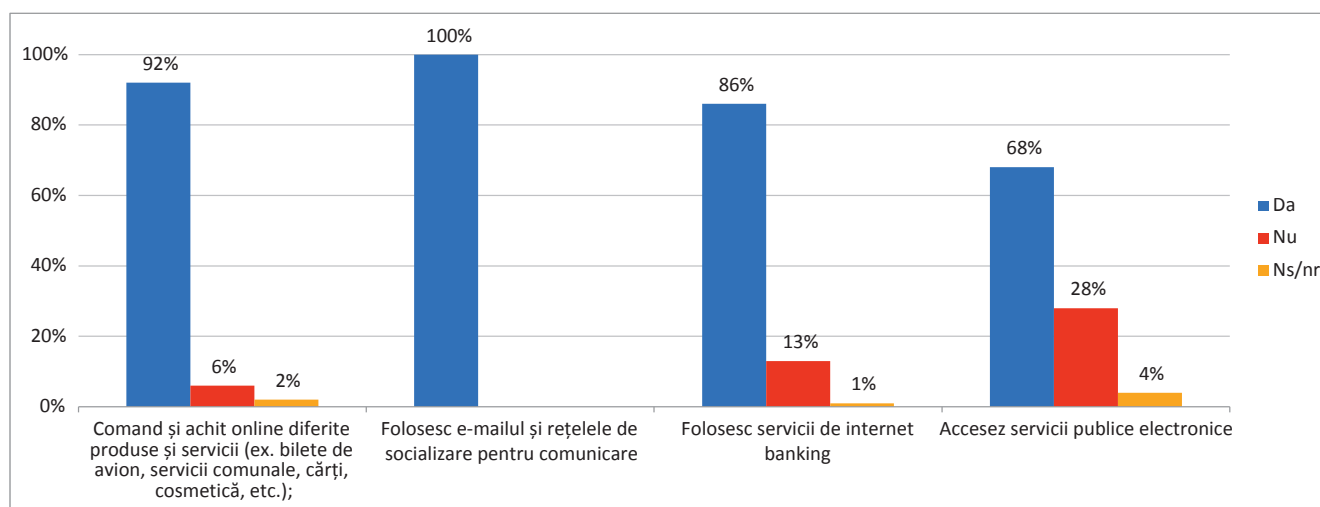

Figura 1. Servicii electronice accesate de către cetățeni

Conform datelor colectate prin intermediul sondajului online⁹², 91% din respondenți au declarat că utilizează servicii de comerț electronic. Toți respondenții au indicat că folosesc rețelele de socializare. La întrebarea despre utilizarea opțiunii de internet banking, 86% din respondenți au răspuns afirmativ. De asemenea, 68% din respondenți au afirmat că utilizează sau cunosc despre serviciile publice electronice precum e-caziera, e-declarația pe venit, ș.a.

În baza acestor date, putem conchide că cetățenii care au răspuns la întrebările din sondaj sunt familiarizați cu utilizarea instrumentelor digitale. Experiența anterioară de interacțiune cu diferite procese electronice, fie că este vorba de comerț online, achitarea cu cardul, utilizarea poștei electronice și a rețelelor de socializare ar putea influența pozitiv decizia cetățeanului de a utiliza și votul electronic, pe lângă aceste instrumente.⁹³ Literatura disponibilă în domeniu susține faptul că inovațiile bazate pe Internet vor fi atractive pentru cetățenii care folosesc frecvent Internetul. Persoanele care au utilizat sisteme de e-commerce sau servicii de guvernare electronică au fost mai predispuse să adopte o inovație, precum este votul prin internet. Totuși, trebuie să fim conștienți de faptul că, spre deosebire de completarea declarației electronice de venit sau reînnoirea licenței online, votul pe internet conține implicații societale. Natura și consecințele unice ale votului pe internet îl deosebesc de alte servicii de

⁹² Este important de menționat faptul că acest sondaj a fost unul online, respectiv au răspuns cei care deja au acces la internet și în mare parte utilizează aceste produse și servicii digitale. În cazul în care acest sondaj s-ar fi petrecut offline, atunci cifrele ar putea să reflecte o pondere mai mică a utilizatorilor de servicii electronice.

⁹³ L. C. Schaupp and L. Carter, (2005) E-voting: From apathy to adoption, Journal of Enterprise Information Management, vol. 18, no. 5, pp. 586–601.

guvernare electronică. Cu siguranță, putem afirma că utilizarea votului prin internet ar fi atractivă celor care utilizează inovațiile tehnologice în fiecare zi.

Fiind întrebați cât de bine se descurcă cetățenii cu navigarea, căutarea și filtrarea informațiilor pe internet, 62% din respondenți și-au evaluat capacitățile ca fiind utilizatori experimentați, 24% afirmă ca sunt utilizatori avansați, doar 5% menționând ca sunt începători. În ceea ce privește analiza și evaluarea credibilității informațiilor în mediul online (ex.: știu că nu toate informațiile disponibile online sunt credibile), 50% au ales calificativul de utilizator experimentat, 34% consideră că sunt utilizatori avansați, 11% au selectat nivelul utilizatorului mediu, și doar 7 respondenți au declarat ca sunt începători. În baza acestor date putem să identificăm o tendință privind calitatea navigării pe internet a respondenților. Deși majoritatea au indicat că sunt destul de bine familiarizați cu utilizarea internetului pentru a căuta informații, mai puțini au indicat un nivel superior de capacități de analiză și evaluare a credibilității acestor informații. Evaluarea autenticității și credibilității anumitor informații, site-uri, aplicații sau instrumente digitale este un factor important în ceea ce privește securitatea și integritatea votului exprimat prin internet. În cazul votului prin internet, procesul de vot are loc într-un mediu necontrolat, de la calculatorul utilizatorului. Prin urmare, alegătorii ar trebui să cunoască cum pot deosebi un site oficial și securizat al unei instituții publice de o clonă care ar avea ca scop compromiterea votului prin internet. În acest sens, în cadrul campaniei de informare care s-ar desfășura în cazul introducerii votului prin internet, cetățenii ar trebui informați cu privire la aceste riscuri.

Protecția datelor personale nu este doar o responsabilitate a celor care dezvoltă sisteme informaționale, dar și a utilizatorului. De exemplu, în cadrul votului prin internet acesta trebuie să păstreze secretul codului PIN pe care îl primește pentru a vota sau cheia privată a semnăturii electronice. Aproape jumătate dintre respondenți au indicat că sunt utilizatori experimentați în ceea ce privește protejarea datelor personale și a confidențialității în medii digitale, ceea ce constituie aproximativ 48% din răspunsuri. Un nivel avansat de aptitudini a fost indicat de către 34% din respondenți, 11% – nivel mediu și 5% – nivel începător. Puțin peste jumătate (56%) din respondenți au indicat nivelul de utilizator experimentat în gestionarea identității digitale proprii în mediul online, 31% au selectat nivelul avansat, 6% – nivelul mediu și 5% – nivelul începător.

Mai puțini dintre respondenți au indicat cunoștințe avansate în domeniul implicare și participare civică prin intermediul serviciilor digitale publice și private (ex. petiții electronice, raportarea încălcărilor circulației rutiere, consultări publice online), unde 43% dintre respondenți au indicat un nivel de utilizatori experimentați, 26% – nivel avansat, 24% – nivel mediu și 10% – nivel începător. Aceste date, cât și cele prezentate în Capitolul II referitoare la scopul utilizării internetului (doar 7% dintre respondenți accesează internetul pentru a solicita servicii oferite de instituții guvernamentale) demonstrează un nivel redus de interacțiune digitală a cetățenilor cu instituțiile publice, cât și faptul că aceștia nu sunt consumatori frecvenți de produse digitale guvernamentale. Similar cu experiența Estoniei, am putea anticipa în acest sens un nivel redus de utilizare a votului prin internet în perioada inițială, dar odată cu diversificarea conținutului digital, creșterea gradului de familiarizare a utilizatorilor cu instrumentele disponibile, numărul de alegători care ar alege să voteze prin internet ar putea crește. În acest sens, este nevoie de o campanie de educare și de încurajare a publicului, cu implicarea tuturor actorilor interesați (societate civilă, mass-media, partide politice, etc.).

În baza acestor date nu putem afirma cu siguranță dacă nivelul de aptitudini digitale estimat în baza acestui sondaj este suficient pentru utilizarea în siguranță a votului prin internet de către cetățenii Republicii Moldova. Estimarea nivelului de competențe digitale ale populației rămâne a fi un exercițiu care necesită analiza mai multor indicatori, precum și o metodologie complexă de analiză a datelor. Totodată, studiile arată că există diferențe dintre nivelul competențelor digitale auto-percepute și cele reale. Diferențe persistă chiar și în rândul tinerilor despre care se spune că sunt „nativi digitali”.

Autoevaluarea abilităților digitale nu redă în totalitate performanța reală, iar oamenii tind să le supraevalueze. Totuși, în baza datelor disponibile putem afirma că în Republica Moldova există un potențial de utilizare a votului prin internet, iar acesta poate fi valorificat prin campanii de comunicare, proiecte-pilot de testare, care treptat să fie extinse la scară mai mare.

3.1.2. Încrederea cetățenilor și compatibilitatea acestora cu votul prin internet

După cum am menționat în Capitolul II al acestui studiu, semnătura electronică reprezintă buletinul de identitate al cetățeanului în spațiul virtual, care ar putea facilita atât autentificarea în sistem, cât și semnarea votului electronic. În cadrul sondajului, cetățenii au fost rugați să aleagă dintr-o listă de servicii și produse electronice pe cele despre care cunosc sau le-au utilizat. 82% din respondenți au afirmat că au utilizat sau cunosc despre semnătura electronică. Cetățenii sunt informați despre mecanismul de semnătură electronică, însă, în viziunea autorului, accesul la acest instrument pentru cetățenii din diasporă rămâne cea mai mare provocare în utilizarea acesteia pentru votul prin internet. De asemenea, 63% din respondenți au menționat că sunt familiarizați cu declarațiile electronice fiscale, 54% – cu serviciul e-cazrier și 63% – cu serviciul guvernamental de plăți electronice MPay.

Înainte de a analiza nivelul de încredere al cetățenilor față de votul prin internet ca mecanism de vot, este necesar să determinăm gradul de încredere al cetățenilor față de internet, la general. Pentru aceasta, cetățenii au fost rugați să indice pe o scară de la 1 la 5 (unde 1 – nivel minim de încredere, 5 – nivel maxim de încredere) câtă încredere au față de internet (anexe statistice, întrebarea 8).

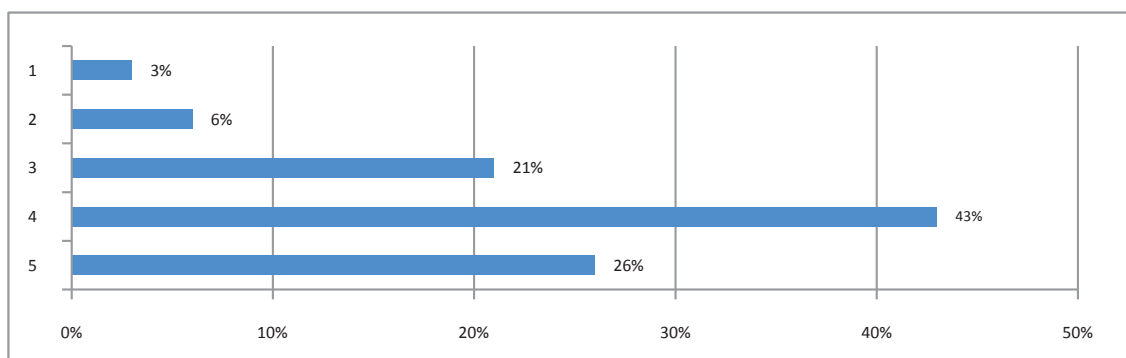

Figura 2. Nivelul de încredere față de internet

Un nivel maxim de încredere a fost indicat de către 26% dintre respondenți, 43% au evaluat cu o notă de 4. La polul opus, note de 2 și 1 au fost acordate de către 6% și, respectiv, 3% din respondenți. În mediu, pe o scară de la 1 la 5, încrederea cetățenilor față de internet a fost evaluată cu o notă de 3,78 (aproximativ 4), ceea ce înseamnă că oamenii tind să aibă încredere în internet. În același timp, datele unui sondaj prezentat de către International Republican Institute⁹⁴ arată că 50% dintre cetățeni se informează despre politică din internet, prin urmare au încredere în internet drept o sursă de informare, acesta fiind pe locul 2 după televiziune și buletinele de știri.

De asemenea, cetățenii percep pozitiv modul în care este prestat un serviciu electronic, utilizând internetul. Aceștia au încredere în faptul că un serviciu electronic va fi prestat în condiții de siguranță (69% au indicat că au multă și foarte multă încredere), că acesta va fi obținut cu certitudine (70% au încredere, 22% – puțină încredere) și la nivelul așteptărilor (21% foarte mare încredere, 46% – multă încredere, 24% – puțină încredere).

94 International Republican Institute. (2018) Public Opinion Survey: Residents of Moldova. May-June 2018 http://www.iri.org/sites/default/files/2018-7-16_moldova_poll_presentation.pdf

După cum a fost menționat în Capitolul I, încrederea față de votul prin internet se manifestă sub două aspecte: încrederea în ansamblul tehnologic utilizat și încrederea în instituțiile publice și procesele democratice care au loc într-o țară. Am expus mai jos în baza acestor două aspecte opiniile cetățenilor care au participat la sondaj.

Respondenții sondajului sunt optimiști în ceea ce privește credibilitatea unui sistem de vot prin internet (Figura 3), 67% dintre aceștia indicând că sunt de acord cu afirmația că votul electronic s-ar bucura de un nivel înalt de încredere publică în Republica Moldova (acord total – 28%, acord parțial – 39%)(anexe statistice, întrebarea 12).

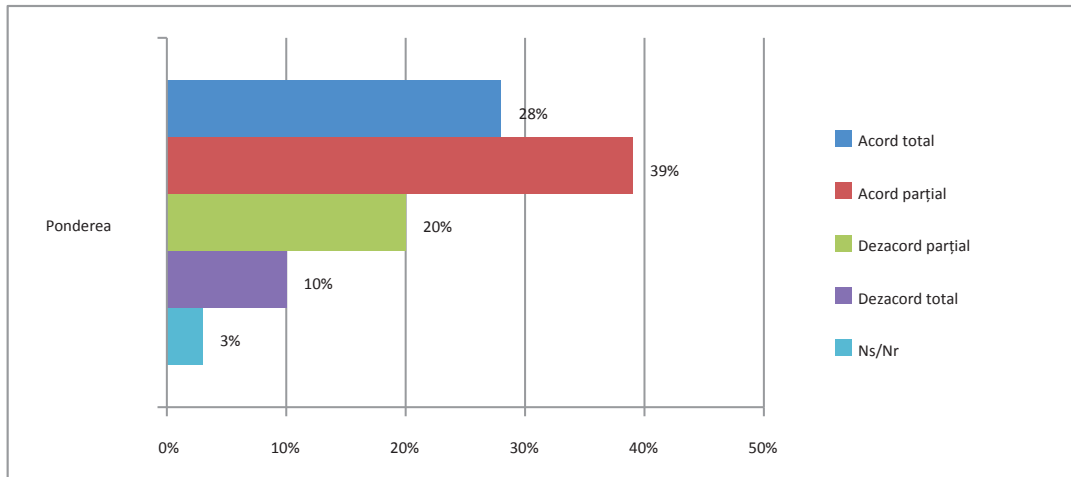

Figura 3. Credibilitatea unui sistem de vot prin internet

În același timp, 77% din cetățenii care au răspuns la întrebările din sondaj ar avea încredere în corectitudinea efectuării votului prin internet și a numărării totalului de voturi, 75% consideră că respectarea aspectelor tehnologice de securitate și a criptării informației ar asigura un mediu suficient de securizat pentru votul electronic, în timp ce 73% din respondenți au indicat că s-ar simți confortabil dacă ar vota online (Figura 4).

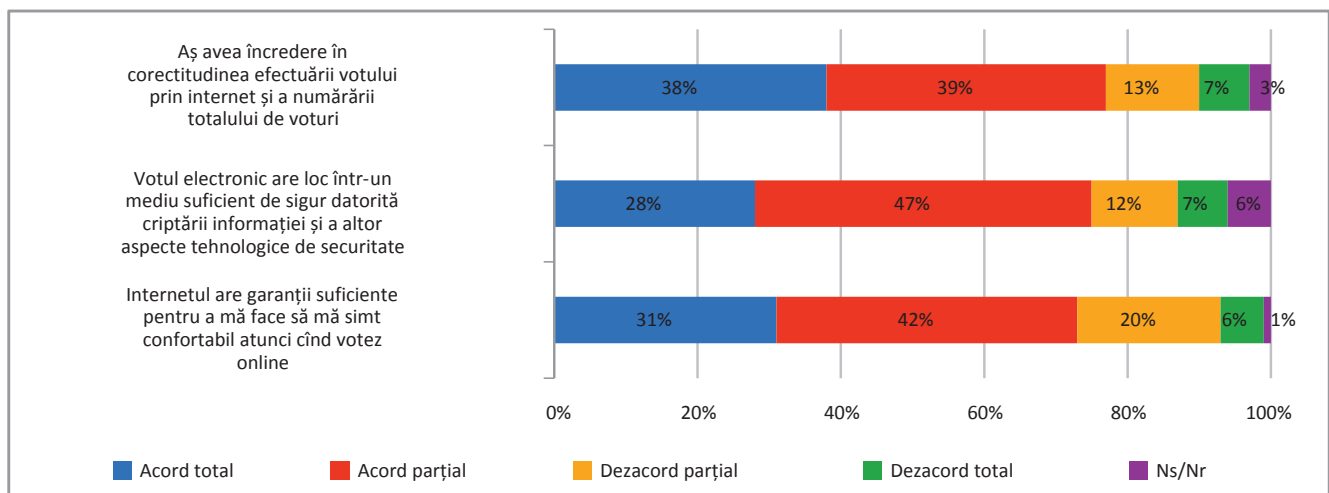

Figura 4. Percepția cetățenilor privind corectitudinea și securitatea votului prin internet

Cu toate acestea, mai mult de jumătate din respondenți consideră că anonimitatea votului nu poate fi asigurată în totalitate, deoarece administratorii acestui sistem ar putea avea acces la datele despre alegători și voturile acestora (acord total – 36%, acord parțial – 36%). Aceeași concluzie poate fi trasă în

cazul confidențialității votului, respondenții consideră că votul prin internet nu garantează în totalitate confidențialitatea votului (ex. alegătorul nu va putea fi protejat de orice presiune sau influență împotriva exprimării votului conform preferințelor politice), 69% indicând un nivel de acord cu această afirmație (24% – acord total, 45% – acord parțial).

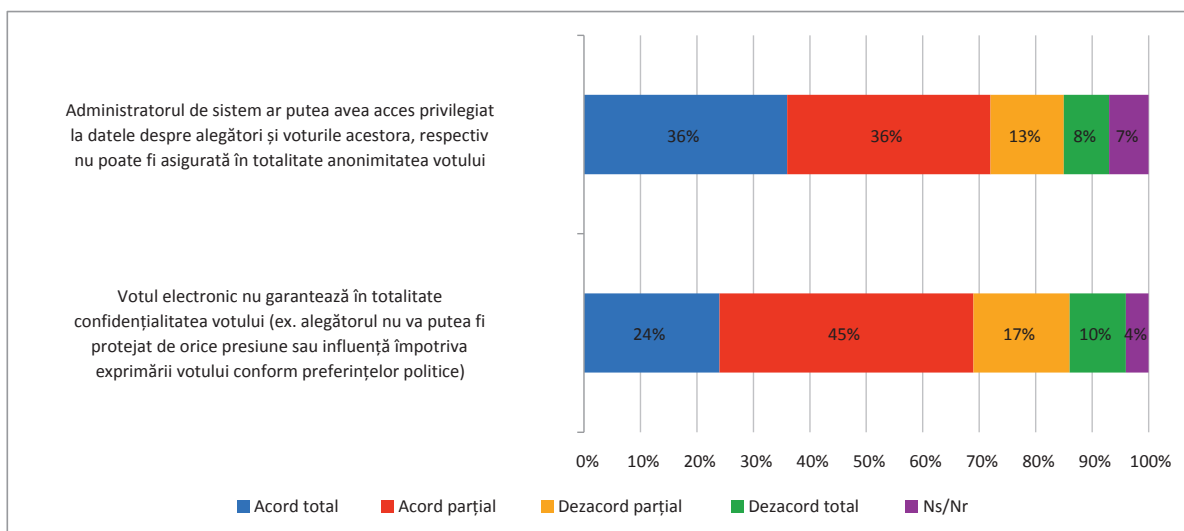

Figura 5. Percepția cetățenilor privind confidențialitatea și caracterul anonim al votului prin internet

În același timp, doar 11% din cei chestionați au fost în totalitate de acord cu faptul că nivelul de încredere al cetățenilor față de instituțiile statului Republica Moldova este suficient de înalt pentru implementarea sistemului de vot electronic. 21% au indicat un nivel de acord parțial, 26% – un nivel de dezacord parțial, iar cei mai mulți, adică 34% au indicat dezacord total față de această afirmație. Din aceste date reiese faptul că 60% din respondenți consideră nivelul actual de încredere în instituțiile statului ca fiind insuficient pentru introducerea unui mecanism de vot electronic (anexe statistice, întrebarea 12).

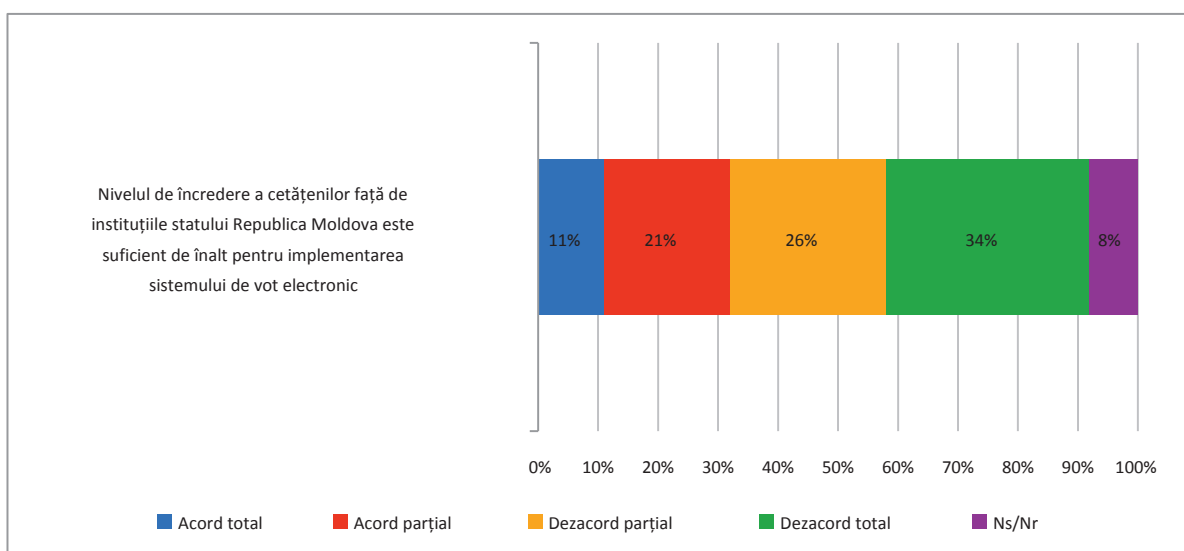

Figura 6. Nivelul de încredere față de instituțiile statului

Această ipoteză este confirmată și de datele altor studii^{95,96} care au analizat gradul de încredere al cetățenilor față de instituțiile statului. Conform unui studiu efectuat pe un eșantion de 1326 de cetățeni, o pondere majoritară de 77% dintre cetățeni sunt nemulțumiți de activitatea Parlamentului, dintre care 47% nu sunt deloc mulțumiți. De activitatea Guvernului nu sunt mulțumiți 69% din populație, iar de activitatea CEC sunt nemulțumiți 60% dintre cetățeni. Datele mai arată că 39% sunt nesatisfăcuți de modul în care evoluează procesele democratice în Republica Moldova, iar 33% sunt oarecum nesatisfăcuți.

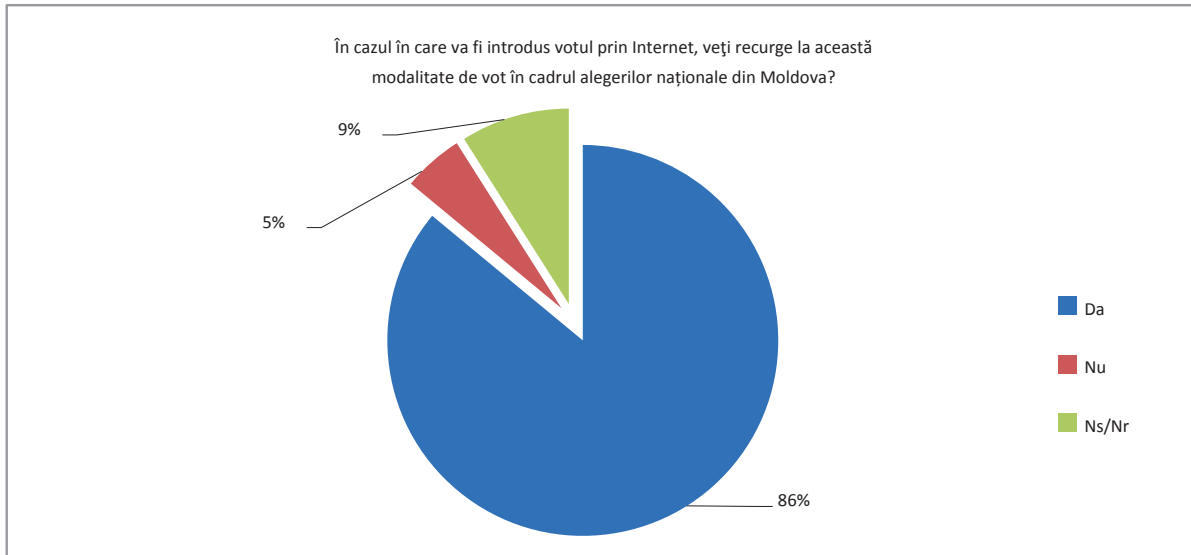

Figura 7. Răspunsul cetățenilor față de eventuala utilizare a votului prin internet

În ceea ce privește nemijlocit decizia de a utiliza sau nu votul prin internet, 86% din cetățeni au răspuns că ar utiliza această opțiune de vot dacă va fi introdusă în cadrul alegerilor din Republica Moldova. Pentru 84% (acord total) din respondenți ar fi util acest mecanism de vot, iar pentru 90% (acord total) dintre cei care au răspuns la sondaj nu va fi dificil să utilizeze votul prin internet (anexe statistice, întrebarea 14).

3.1.3. Avantajele și riscurile aferente votului prin internet din perspectiva cetățenilor

90% (46% – acord total, 44% – acord parțial) din respondenți consideră votul electronic drept un instrument util, dar în același timp un sistem dificil de implementat în Republica Moldova. Cetățenii consideră că votul prin internet are potențialul de a crește prezența la vot a cetățenilor Republicii Moldova. Față de această afirmație 64% din respondenți au manifestat acord total, iar 24% – acord parțial. De asemenea, 52% și-au manifestat acordul total față de afirmația că votul electronic ar putea să-i motiveze să meargă la vot pe cei care de obicei nu participă, iar 34% au fost parțial de cu aceasta.

La ultima întrebare din sondaj cetățenii au fost rugați să-și exprime printr-un comentariu propriile gânduri în legătură cu introducerea votului prin internet. Mai jos am formulat un sumar al tendințelor constatate în aceste comentarii.

95 Magenta Consulting (2018) Studiu privind percepția cetățenilor cu privire la activitatea Asociației Promo-LEX pe parcursul anului 2017.

96 International Republican Institute. (2018) Public Opinion Survey: Residents of Moldova. May-June 2018 http://www.iri.org/sites/default/files/2018-7-16_moldova_poll_presentation.pdf

1) Încredere redusă față de instituțiile statului

Unul dintre riscurile identificate de către cetățeni este lipsa de încredere față de instituțiile publice, atât față de cele implicate în procesul electoral, cât și față de instituțiile statului în general. Unul dintre cetățenii care au răspuns a indicat: „consider că pentru Republica Moldova este prematură introducerea acestui instrument, reieșind din nivelul scăzut de încredere al cetățenilor față de instituțiile statului”. Deși necesitatea alinierii la procesul tehnologic este conștientizată de către cetățeni, aceștia manifestă scepticism față de succesul implementării votului prin internet. Totodată, neîncrederea manifestată față de instituții le afectează și decizia de a utiliza sau nu votul prin internet odată ce va fi introdus. Deși majoritatea respondenților au răspuns pozitiv la întrebarea privind disponibilitatea lor de a utiliza votul prin internet, în secțiunea pentru comentarii aceștia au indicat reticență față de acesta, în cazul în care nu vor fi efectuate îmbunătățiri la nivelul credibilității guvernării și instituțiilor publice. Un nivel scăzut de încredere este asociat cu riscuri majore de fraudare, cetățenii menționând că este „o idee foarte bună, dar din păcate nu am încredere în instituțiile statului Republica Moldova. Am atins un nivel maxim de corupție în țară, de aceea e greu să ai încredere ca lucrul acesta se va petrece corect”.

2) Impedimente de ordin tehnic

Securitatea datelor, riscul de fraude și de manipulare a voturilor, lipsa unei infrastructuri tehnice care să asigure disponibilitatea continuă a sistemului, lipsa unui cadru legal favorabil implementării votului prin internet sunt câteva dintre impedimentele tehnice menționate de către respondenți. Pe lângă acestea, cetățenii sunt preocupați de asigurarea confidențialității votului, a integrității și anonimității acestuia. De asemenea, cetățenii care au participat în sondaj au menționat despre neclarități cu privire la modul în care va avea loc identificarea alegătorului.

3) Atacuri cibernetice și manipularea datelor

Cetățenii susțin că există riscul ca alegătorii să fie monitorizați, astfel fiind compromis caracterul secret al votului. În cazul în care sistemul implementat va fi proiectat într-un mod care să permită intervenția persoanelor rău intenționate, având un nivel scăzut de securitate, riscul fraudării alegerilor și accesului neautorizat la datele alegătorilor va fi unul înalt. Unul dintre respondenți a menționat despre riscul atacurilor din interior ca fiind „cea mai mare îngrijorare”, inclusiv „posibilitatea că vor fi dezvoltate backdoor-uri⁹⁷ prin care puterea ar putea manipula sufragiile”. Cetățenii sunt conștienți de faptul că votul prin internet presupune multe provocări la nivel de confidențialitate, iar „confidențialitatea și unicitatea votului electronic este încă o problemă, paradigmă ce nu poate fi soluționată 100% în siguranță”. Cu toate acestea, unii respondenți susțin că „orice soft poate fi fraudat, dar asta nu este un motiv pentru a renunța la servicii online, inclusiv la votul prin internet”.

4) Necesitatea de instruire

În cazul introducerii votului prin internet va fi necesară o campanie de instruire și educare a alegătorilor pentru a reduce din bariera competențelor digitale ale populației, iar un cetățean menționa despre „tutoriale pentru diferite categorii de utilizatori, asistență on-line la utilizare, inclusiv vocală pentru nevăzători, promovare [...] pentru elevii de 17–18 ani care vor dobândi dreptul la vot”, astfel încât votul prin internet „să fie cât mai accesibil, ușor de înțeles și utilizat de toate categoriile de populație”.

97 Un backdoor este un mijloc de a accesa un sistem informatic sau date criptate care ocolește mecanismele de securitate obișnuite ale sistemului.

5) Amenință legitimitatea votului

În viziunea unor respondenți, votul electronic ar putea „devaloriza votul cetățeanului și risca să instaureze o dictatură a unui singur grup”. De asemenea, din cauza lipsei unui nivel înalt de digitalizare în rândurile tuturor categoriilor de cetățeni, utilizatorii cu aptitudini digitale mai reduse ar fi ușor influențabili, respectiv votarea online ar fi o metodă de a comite fraude. Complexitatea sistemului și nivelul scăzut de înțelegere a mecanismelor de securizare a votului electronic din partea comunității non-tehnice ar putea să submineze în totalitatea încrederea într-un proces care trebuie să fie perceput ca fiind fiabil și de încredere. Oamenii menționează că „atâta timp cât cetățenii simpli nu vor putea înțelege și aprecia corespunzător soluțiile criptografice propuse pentru securizarea votului electronic, ultimul ar putea să submineze în totalitatea încrederea într-un proces care trebuie să fie perceput ca fiind unul cinstit”. Experiența negativă a altor țări cu o dezvoltare tehnică și democratică mai înaltă ar spori neîncrederea față de utilizarea unui astfel de sistem, deoarece „practica altor țări mult mai avansate arată că votul digital este vulnerabil din punct de vedere al securității”.

6) Pozitivi, dar sceptici

Succesul unui astfel de instrument depinde de modul de implementare al acestuia. Ar fi util, dar „extrem de greu sau aproape imposibil de implementat corect”. Cu referire la introducerea unei noi opțiuni de vot, unii cetățenii menționau despre faptul că „votul electronic ar trebui implementat paralel cu votarea clasică, cel puțin primii ani, deoarece există o categorie extinsă de populație care nu este pregătită pentru votul electronic. În același timp, votul electronic este considerat „foarte binevenit pentru persoanele moderne, care sunt obișnuite cu tehnologiile”.

3.2. Suportul politic privind introducerea votului prin internet în Republica Moldova

Experiența țărilor care au implementat cu succes votul prin internet demonstrează că aceasta a fost posibil datorită unui suport politic și încrederii în administrarea sistemului de vot prin internet. În cazul Republicii Moldova, gradul înalt de neîncredere în instituțiile statului, în procesele democratice, a fost identificat drept un risc major în discuțiile purtate cu partidele politice intervievate. Acest risc a fost identificat și de către cetățeni. Toți reprezentanții partidelor politice cu care am discutat au menționat despre neîncrederea în contextul politic, despre faptul că „în general există neîncredere în toate procesele democratice, [...] oamenii nu cred inclusiv în procesul de vot pe hârtie, iar noi asistăm la un declin al încrederii oamenilor că votul lor contează”, despre faptul că „neîncrederea persistă la nivel de legislativ, [...] guvern, față de Comisia Electorală Centrală și față de sistemul judiciar”.

În cazul votului prin internet încrederea se manifestă sub două aspecte: față de sistemul informațional propriu-zis și față de cadrul instituțional în care acesta este implementat. Încrederea publică în autoritățile responsabile de gestionarea alegerilor este o condiție prealabilă introducerii votului electronic. Or, în cazul Republicii Moldova există riscul de a compromite votul prin internet din motivul neîncrederii față de contextul în care acesta ar fi introdus. Mai mulți respondenți au menționat faptul că în situația în care „chiar dacă sistemul va fi creat de cea mai bună companie”, există riscul că „alegătorii o să zică că guvernarea vrea să fraudeze alegerile”. În același timp, un alt interlocutor a evidențiat necesitatea monitorizării accesului la sistem: „chiar dacă softul este bine elaborat, trebuie să vedem cum facem cu accesul la acesta, astfel încât să nu nimerească pe mâinile persoanelor cu rea intenție” și „autoritățile să nu poată intra să modifice votul cetățeanului”. Un context socio-politic negativ creează riscuri serioase, chiar dacă fundamentele tehnice și operaționale ale opțiunii votului electronic sunt

solide. În acest context, unii factori pot fi abordați direct printr-o strategie amplă de punere în aplicare a votului electronic, în timp ce alții, cum ar fi lipsa generală de încredere în organele electorale, o opoziție politică sau tehnică fundamentală, ar fi mai greu de schimbat.

Mai mulți interlocutori s-au referit la încrederea față de sistemul informațional propriu-zis și procesele tehnologice greu de înțeles pentru cetățeni și utilizatorii non-tehnici. Unul dintre aceștia a menționat despre validarea fiabilității sistemului de vot prin internet și despre faptul că un cetățean simplu, fără cunoștințe tehnice avansate „primește această validare de la instituțiile care implementează sistemul, de la compania care a fost selectată și care a dezvoltat sistemul, inclusiv de la instituții internaționale”. În cazul în care aceste instituții sunt credibile și independente, este mai ușor pentru cetățeni să se asigure de credibilitatea sistemului. În majoritatea interviurilor un sistem informațional bine securizat era asociat cu necesitatea unei guvernări bine-intenționate, iar în acest caz, „riscurile ar fi mai mici, chiar dacă „întotdeauna pot apărea riscuri ce țin de anumite disfuncționalități tehnice”.

Un alt interlocutor a evidențiat diferența dintre votul prin internet și un alt serviciu, cum ar fi comerțul electronic. În viziunea acestuia, diferența dintre aceste două operațiuni care au loc prin internet constă în faptul că „în caz că se întâmplă ceva, banca poate fi notificată ca să blocheze cardul, iar utilizatorul are posibilitatea să recupereze banii”. În același timp, apare întrebarea, „în cazul votului prin internet, cum poate fi recuperat acesta dacă se întâmplă ceva?”. Țările care utilizează deja votul prin internet organizează votarea electronică înainte de ziua alegerilor, astfel încât, în caz că se întâmplă ceva, autoritățile să poată reacționa. În Estonia, de exemplu, votul exprimat online poate fi anulat de cel exprimat pe hârtie în ziua alegerilor.

În același timp, partidele politice conștientizează avantajele și necesitatea de a ne alia la progresul tehnologic în domeniul electoral. Faptul că un astfel de instrument precum votul prin internet trebuie introdus în mod treptat, participativ, cu implicarea societății în diferite proiecte-pilot a fost susținut de majoritatea partidelor. Mai mulți vorbitori au menționat despre un proces „participativ, cu implicarea diasporei”, „cu campanii de informare în care să fie aduse argumente și prezentate părțile slabe”, inclusiv „un proces participativ la nivel tehnic, cu dezbateri între experți”, deoarece „ceilalți care nu sunt experți au nevoie de părerea lor”. În viziunea unui alt vorbitor, o implementare bruscă, efectuată în mod rapid ar putea trezi suspiciuni și ar putea compromite opinia publică față de acest sistem. Testarea opțiunii de vot prin internet ar putea avea loc nu neapărat în cadrul unor alegeri parlamentare, ci a unor procese electorale la o scară mai mică, cum ar fi „alegerea senatului universității, alegerea unui consiliu, etc”. Proiectul-pilot de testare a votului prin internet trebuie să fie „reprezentativ, să includă componente din diferite sfere, precum partidele politice, grupuri de inițiativă, etc.”

O altă provocare identificată a fost asigurarea confidențialității și integrității votului care este exprimat într-un mediu necontrolat, cum ar fi cel de acasă, de la bibliotecă, etc. Mai multe persoane intervievate și-au exprimat îngrijorarea față de votul online, exprimat în afara cabinei de vot, din considerente legate de confidențialitatea și libertatea votului. Conform acestora, o persoană care nu are competențe digitale suficiente ar putea solicita ajutorul cuiva, iar aceasta ar putea fi un risc de influențare a votului. Pe de altă parte, în cadrul secțiilor de vot „avem observatori nu numai la numărarea voturilor, dar și în procesul de votare. Or în cazul votului prin internet, observarea se rezumă la numărarea voturilor”. În viziunea persoanelor intervievate, „în cadrul secțiilor de votare sunt create anumite condiții, iar observatorii monitorizează ca aceste condiții de confidențialitate să fie asigurate”. În cazul votului prin internet, nu pot asigura condițiile pentru secretul votului. Din aceste motive, unul dintre intervievați a menționat că ar susține pilotarea votului electronic de la calculator, „doar în cadrul secțiilor de vot”, iar acest fapt ar „anula problema lipsei buletinelor de vot” în secțiile de votare de peste hotare.

Responsabilitatea de a asigura secretul și integritatea votului în acest caz ar rămâne pe seama cetățeanului, iar însuși procesul de exprimare a votului nu va putea fi monitorizat așa cum se întâmplă în cadrul alegerilor clasice. Or, în viziunea unor interlocutori aceasta, ar însemna un potențial de fraudare și de compromitere a alegerilor, iar „lipsa integrității personale (a cetățeanului) pune în pericol votul”.

Pe lângă riscurile descrise mai sus, reprezentanții partidelor politice au menționat și alte riscuri, cum ar fi „lipsa de transparență în procesul de selecție a unei companii”, „neadmiterea unei monitorizări independente din afară”, „independența instituțiilor democratice”.

Fiind întrebați dacă văd posibilă implementarea votului prin internet în următorii 2–4 ani în Republica Moldova, toate partidele politice intervievate au fost sceptice în legătură cu acest termen, afirmând că „este un termen idealist”, „riscurile de corupere sunt evidente”, „e nevoie de o nouă clasă politică”, „patru ani ar fi posibil, dacă reforma ar fi realizată la început de mandat”. Pe de o parte, se conștientizează faptul că această inovație este una necesară, pe de altă parte există riscul că implementarea acesteia ar putea fi amânată pe un termen nedeterminat. Partidele politice au menționat că este nevoie de timp pentru a face anumite schimbări ce țin de restabilirea încrederii publice, a bunei funcționări a instituțiilor implicate în acest proces, educarea cetățenilor și promovarea unei culturi generale în domeniul electoral, soluționarea provocărilor tehnice. Cu toate acestea, majoritatea au susținut că în următorii ani accentul ar trebui să fie pus pe testarea unei astfel de opțiuni de vot, organizarea de proiecte-pilot, dezbateri, toate acestea într-un mod cât mai participativ, deoarece „lucrurile trebuie testate în timp”, „la modul practic”.

3.3. Suportul instituțional privind implementarea votului prin internet

Conform celor afirmate de către reprezentanții instituțiilor publice cu care am discutat, în prezent Republica Moldova dispune de mijloace tehnologice necesare pentru a pune în aplicare votul prin internet. Semnătura electronică disponibilă poate asigura principiul de autenticitate a votului, adică la modul practic poate fi confirmată identitatea alegătorului prin anumite mecanisme existente. Același instrument poate fi utilizat și pentru semnarea votului, pentru confirmarea alegerii exprimate. În acest sens, nu este necesară elaborarea unui nou instrument sau mecanism dedicat votului prin internet. În schimb, în vederea asigurării principiului de confidențialitate, pe lângă instrumentul tehnologic de autentificare este necesar un set anumit de măsuri, iar acestea pot fi asigurate, și „din punct de vedere tehnic, acestea nu constituie o dificultate”⁹⁸.

În viziunea specialiștilor tehnici procesul tehnologic necesar votului prin internet poate fi realizat, iar „societatea este pregătită pentru votul prin internet, din punct de vedere al dezvoltării tehnologice”. Una dintre persoanele intervievate a menționat faptul că sunt prezente „toate pre-condițiile de a migra spre votul electronic”, iar „identificarea online nu mai este o problemă”. Un impediment în acest sens este faptul că, deși avem o comunitate care deține identitate electronică, aceștia sunt rezidenți în țară și, prin urmare, nu fac parte din grupul-țintă pentru votul prin internet, care este diaspora. Conform aceluiași vorbitor, „la moment nu există o masă critică de conținut și servicii care să determine acești cetățeni să-și ia buletinul de identitate electronic sau alte instrumente.” Accesul redus al cetățenilor din diasporă la instrumentele de identitate electronică este un impediment menționat de către majoritatea vorbitorilor.

În același timp, 3 din 5 reprezentanți ai instituțiilor publice cu care am discutat au indicat asupra faptului că nivelul de familiarizare al cetățenilor cu utilizarea conținutului digital și al serviciilor electronice este

98 Practica estoniană include votul multiplu, fiind luat în considerare ultimul vot exprimat.

reduc, iar în timp ce „avem o rată înaltă de penetrare a internetului, 80% din operațiunile cu cardul sunt operațiuni la bancomat, aceasta fiind o problemă”. Conform unui alt respondent, „situația s-a schimbat dramatic în ultimii ani, iar oamenii au devenit mai familiarizați cu tehnologiile și operațiunile bancare”. Dacă e să ne referim la disponibilitatea și capacitatea cetățenilor de a utiliza votul prin internet, doi dintre respondenți au evidențiat faptul că societatea „n-o să fie gata niciodată dacă cetățenii nu sunt informați” și că trebuie să fie început acest proces „de la pași mici, prin simulări și încercări”. Or, „cultura nu apare peste noapte, ea necesită ani de zile”, iar „votul electronic este un exercițiu pe care trebuie să îl trecem”. Conștientizăm faptul că procesul de implementare nu este unul rapid, este nevoie de timp pentru a obține încrederea cetățenilor față de votul prin internet, pentru ca aceștia treptat să înceapă să utilizeze acest instrument. Există provocări de genul utilizării insuficiente a instrumentelor TIC și serviciilor electronice, o rezistență datorită dificultății de a înțelege mecanismul tehnologic de funcționare, dar în viziunea reprezentanților instituțiilor publice aceste provocări pot fi depășite în timp. Pentru început, un proiect-pilot ar putea fi pus în aplicare cu participarea deținătorilor semnăturii electronice, unde cetățenii „s-ar putea autentifica într-un modul informatic, ar putea vota, ar semna votul și l-ar expedia către server”. De asemenea, votul ar trebui să fie permis pentru o anumită perioadă de timp, numărul de voturi care pot fi exprimate ar fi nelimitat, iar ultimul vot ar fi luat în calcul.⁹⁹

În viziunea instituțiilor cu care am desfășurat interviuri, în Republica Moldova riscurile aferente implementării votului prin internet sunt clasice. Pe parcursul discuțiilor au fost identificate următoarele:

- 1) Contextul socio-politic – lipsa de încredere și percepția clasei politice care este în defavoarea introducerii votului prin internet, deoarece „există temerea că o să sufere legitimitatea votului”. Unul dintre vorbitori a menționat că riscul lipsei de suport politic este evident în raport cu alte riscuri, cum ar fi cele de natură tehnică.
- 2) Exercițiu costisitor – pentru început pilotarea și implementarea votului prin internet este un exercițiu costisitor care implică achiziționare de echipament, etc. Costurile sunt influențate și de faptul că implementarea sistemului trebuie să fie testată într-un scenariu real, inclusiv cu implicarea cetățenilor din diasporă.
- 3) Proces complex – procesul de introducere a votului prin internet este unul complex și, prin urmare, trebuie luate în calcul toate opțiunile, „iar procesul să fie foarte bine gândit”.
- 4) Alte riscuri care pot fi depistate în faza de pilotare.

Fiecare segment din procesul de implementare sau, inițial, de concepere a unui proiect-pilot privind votul prin internet trebuie analizat din punct de vedere al vulnerabilităților. În viziunea specialiștilor tehnici, ca să asiguri un nivel de încredere față de aceste procese, sunt necesare măsuri de documentare și transparență. Dacă din punct de vedere tehnic este posibilă realizarea procesului, la capitolul organizare operațională și transparență sunt mai multe aspecte care trebuie monitorizate. De aceea, în viziunea specialiștilor tehnici este important ca alegerile electronice să fie organizate înainte de alegerile propriu-zise, astfel încât să existe timp suficient pentru verificări, asigurarea securității serverului, etc. La modul practic, votul prin internet depinde de două principii care se antagonizează, unde pe de o parte „trebuie să putem spune cu certitudine cine a votat”, iar pe de altă parte „să nu putem spune cu certitudine pentru cine s-a votat”. În viziunea specialiștilor tehnici, rezolvarea problemei date nu este în totalitate una tehnologică, ci mai degrabă una organizatorică unde trebuie să existe un factor uman care să certifice faptul că s-a produs această separare.

⁹⁹ Interviu cu specialiști de la Agenția de Guvernare Electronică și cu dl Iurie Ciocan, membru al Comisiei Electorale Centrale.

Și în cadrul discuțiilor cu instituțiile publice a fost evidențiată necesitatea de a introduce votul prin internet în mod treptat, pe etape. La etapa lucrărilor ante-proiect pot fi implicați toți actorii interesați de procesele electorale sau care au un rol anumit în acest sens, cum ar fi cetățenii, partidele politice, organizațiile societății civile, Biroul Relații cu Diaspora. Această etapă ar putea implica activități de conștientizare a necesității unui astfel de sistem informațional, a modului în care acesta funcționează, dezbateră avantajelor și a riscurilor, etc. Această etapă este prevăzută și în cadrul Planului Strategic al CEC pentru anii 2016–2019. Eforturile de comunicare la această etapă sunt complexe, iar implicarea CEC-ului și misiunilor diplomatice ar putea să nu fie suficiente. În viziunea unor vorbitori, implicarea societății civile și a comunității IT ar fi o soluție în acest sens.

Concluzii

Experiențele țărilor în care implementarea votului prin internet a avut loc cu succes au demonstrat existența câtorva factori care au asigurat buna funcționare a acestor sisteme. O precondiție indispensabilă în acest sens este un nivel înalt de încredere față de administrația publică și procesele democratice. Doar acele sisteme de vot electronic care sunt sigure, fiabile, eficiente și robuste din punct de vedere tehnic, dar și deschise spre verificare independentă și ușor accesibile pentru alegători, pot consolida încrederea publică, care este o condiție prealabilă pentru desfășurarea alegerilor electronice. Această concluzie este reflectată atât de experiența Estoniei, cât și a Elveției, unde gradul de încredere este unul înalt, iar în același timp transparența și securitatea sunt principiile care au stat la baza votului prin internet.

Un al doilea factor de succes este implementarea treptată a votului prin internet și creșterea treptată a mizei alegerilor. Prin implementarea proiectelor-pilot pot fi observate în practică riscurile și vulnerabilitățile sistemului. Anume în asemenea mod cetățenii sunt informați și educați cu privire la noua metodă de vot, iar prin implicarea lor în acest proces sporește gradul de încredere al opiniei publice.

În țările în care votul prin internet nu a funcționat, motivele au fost nu întotdeauna de ordin tehnic. În cazul Norvegiei proiectul a fost stopat, întrucât nu a fost atins obiectivul de a majora rata de participare la alegeri, iar investițiile costisitoare nu și-au atins scopul. În Olanda, deși inițial cetățenii nu-și puneau întrebări cu referire la fiabilitatea mașinilor de vot, totuși controversile în jurul lipsei accesului la codul sursă și nemijlocit la mașinile de vot, lipsa posibilității de a le testa, a condus la constituirea grupului de inițiativă care, în final, a demonstrat vulnerabilitățile tehnice existente. Și în Franța decizia de a stopa posibilitatea de vot prin internet a fost luată în grabă, cu câteva luni înainte de scrutin, executivul fiind învinuit de lipsa unor dezbateri publice și discuții participative înainte de pronunțarea deciziei. Experiența acestor țări demonstrează importanța transparenței procesului de vot electronic, a existenței procedurilor de documentare adecvată și de audit independent, etc.

Nu mai puțin importante în acest sens sunt percepțiile cetățenilor față de utilizarea instrumentelor TIC și a internetului, în general. În toate țările analizate constatăm un grad înalt de acces la internet, prezența aptitudinilor digitale de bază în rândul populației, utilizarea serviciilor de e-commerce, internet banking și alte servicii digitale. Pe fonul unei experiențe pozitive de utilizare a serviciilor existente, cetățenii sunt mai predispuși să utilizeze votul prin internet.

În cazul Republicii Moldova, contextul social-politic negativ reprezintă un risc în procesul de implementare a votului electronic. Modificările electorale din ultimii doi ani introduse într-un mod grăbit, în lipsa unui consens politic și social, fără a asigura un nivel de transparență și de dezbateri publice, a cauzat neîncredere în rândul cetățenilor și al altor actori. Neîncrederea cetățenilor în procesele democratice și instituțiile publice mai este alimentată de un nivel înalt de corupție. În același timp, în viziunea reprezentanților din diasporă problema votului peste hotare devine tot mai acută, soluțiile întreprinse de autorități nu sunt eficiente, iar cele propuse de către cetățenii din diasporă nu sunt luate în calcul. Pe de o parte, necesitatea unui sistem de vot prin internet este argumentată de necesitatea de a asigura dreptul la vot al cetățenilor aflați peste hotarele țării, pe de altă parte în prezent contextul socio-politic nu este unul favorabil unui astfel de exercițiu.

În același timp, la capitolul tehnologii sunt câteva avantaje. Cetățenii din Republica Moldova beneficiază de un grad înalt de acces la internet. Datele sondajelor arată că aceștia sunt aproape zilnic online, au o percepție pozitivă față de utilizarea instrumentelor TIC și a serviciilor digitale. Cu toate acestea,

gradul de utilizare a serviciilor digitale, cum ar fi internet banking, servicii de e-guvernare rămâne unul redus, dar în creștere. Unul dintre impedimentele întâlnite este dotarea gospodăriilor cu calculatoare și internet, or costul acestora este unul înalt pentru anumite categorii ale populației. În același timp, Republica Moldova dispune de o infrastructură de e-guvernare care ar putea facilita implementarea votului prin internet care să asigure autenticitatea și integritatea votului. Unul dintre avantajele este disponibilitatea semnăturii electronice cu care cetățenii se pot autentifica în sistem și își pot semna votul. Dezavantajul acestui instrument este gradul relativ scăzut de răspândire al acestuia în rândurile populației și valabilitatea sa timp de 1 an.

La nivel de legislație vor trebui întreprinse măsuri de modificare a cadrului legal care să includă atât reglementarea aspectelor tehnice ale votului prin internet, cât și a procedurilor de management ale procesului electoral și a altor operațiuni în contextul unui mijloc de vot bazat pe tehnologiile informaționale.

Datele din sondaj arată că cetățenii percep pozitiv utilizarea instrumentelor TIC, tind să aibă încredere în utilizarea internetului, au o atitudine pozitivă față de accesarea serviciilor electronice. Cetățenii tind să perceapă pozitiv votul prin internet în calitate de inovație tehnologică, dar în același timp conștientizează riscurile față de implementarea acestuia în contextul Republicii Moldova, unii dintre ei chiar enumerându-le în boxa pentru comentarii. În cazul în care ar fi implementat votul prin internet, aceștia ar opta pentru acest mijloc de vot. Deși majoritatea respondenților au răspuns pozitiv la întrebarea privind disponibilitatea lor de a utiliza votul prin internet, în secțiunea pentru comentarii aceștia au indicat reticență față de acesta, în cazul în care nu vor fi introduse îmbunătățiri la nivelul credibilității guvernării și instituțiilor publice. Cu toate acestea, în Republica Moldova există un potențial de testare a votului prin internet. La această etapă, ar fi binevenită cel puțin organizarea de proiecte-pilot în care cetățenii să poată vedea la modul practic cum are loc acest proces și să-și formeze o viziune proprie față de acest instrument.

La nivel politic persistă un grad de scepticism în legătură cu introducerea votului prin internet. Deși, într-o oarecare măsură, toată lumea conștientizează necesitatea acestuia, totuși prioritare rămân soluționarea problemei ce ține de încrederea populației în procesele democratice, reformarea instituțiilor de stat, convingerea privind asigurarea integrității și confidențialității votului și numai după toate acestea – introducerea unui mecanism de vot prin internet.

În ceea ce privește suportul instituțional, există premise de ordin tehnic și organizatoric care ar permite introducerea votului prin internet sau cel puțin testarea acestuia prin proiecte-pilot. În viziunea instituțiilor cu care am discutat, la această etapă ar trebui să fie concentrate eforturile pe testarea în practică a votului prin internet. Cu toate acestea, chiar și un exercițiu de test ar implica costuri și eforturi considerabile din partea actorilor implicați.

Recomandări privind introducerea votului prin internet

1. Definirea și comunicarea clară a obiectivelor

Motivul introducerii votului electronic trebuie să fie clar definit. Obiectivele clare facilitează evaluarea avantajelor și dezavantajelor, și motivarea introducerii unui astfel de sistem de vot. În cazul Republicii Moldova, drept obiectiv ar putea servi îmbunătățirea accesului la procesul de vot pentru diaspora, astfel încât cetățenii aflați peste hotare să-și poată exercita în mod liber dreptul la vot;

Instituții relevante: Comisia Electorală Centrală

2. Identificarea ajustărilor necesare în legislație

Votul electronic adeseori schimbă în mod semnificativ modul în care se desfășoară alegerile într-o țară. În consecință, toate ajustările necesare pentru armonizarea cadrului legal și a cadrului tehnologic trebuie identificate, ținând cont de obligațiile asumate de către stat la nivel național și internațional de asigurare a unui proces de alegeri democratic.

Instituții relevante: Comisia Electorală Centrală, Parlamentul, Guvernul, Agenția de Governare Electronică;

3. Obținerea încrederii și implicarea actorilor-cheie interesați

Introducerea votului electronic constituie un compromis între avantaje și dezavantaje, de aceea este nevoie de un consens între părțile interesate, inclusiv partidele politice, organizații ale societății civile, etc. Implicarea acestora în procesul de dezvoltare încă de la etapele incipiente vor minimiza riscul unui nivel redus de suport din partea utilizatorilor. Este o abordare binevenită de a căuta sprijinul diferitor beneficiari în aprobarea modificărilor legislative necesare pentru introducerea sistemelor de vot electronic.

Instituții relevante: Comisia Electorală Centrală, Guvernul, Parlamentul;

4. Organizarea dezbaterilor publice

Decizia de a introduce votul electronic ar trebui să fie precedată de suficiente dezbateri publice pe această temă. Acestea pot fi organizate sub diferite forme atât online, cât și în cadrul unor ședințe, mese rotunde, ateliere de lucru, etc. În cadrul acestor dezbateri vor fi discutate avantajele și părțile slabe ale votului electronic. De asemenea, ar putea fi identificată opinia publică față de introducerea votului prin internet. Dezbaterile publice pot favoriza încrederea electoratului în sistem și oferă transparență procesului decizional. Cu toate acestea, în cazul în care discuțiile sunt insuficiente sau slab organizate, dezbaterile pot produce rezultatul opus, măbind gradul de neîncredere. Părțile interesate bine informate vor insufla mai ușor încredere în noul sistem.

Instituții relevante: Comisia Electorală Centrală, Guvernul, organizații ale societății civile;

5. Implicarea alegătorilor în procesul de dezvoltare a sistemului

Alegătorii ar trebui să fie implicați în proiectarea sistemelor de vot electronic, în special pentru a identifica constrângerile acestora. Sistemul de vot prin internet trebuie să fie funcțional și să țină seama de nevoile publicului, fără a complica procesul în mod inutil. Astfel de cerințe ar putea fi realizate printr-o abordare comună, care să implice echipa de dezvoltare și un grup reprezentativ de utilizatori.

Instituții relevante: Comisia Electorală Centrală;

6. Asigurarea accesului diasporei la instrumente de semnătură electronică

În cadrul discuțiilor cu reprezentanți ai instituțiilor publice a fost evidențiată problema valabilității semnăturii electronice, aceasta fiind de 1 an. În cazul implementării votului prin internet este indispensabilă revizuirea legislației cu privire la valabilitatea semnăturii electronice, dar și a modului în care aceasta poate fi obținută.

Instituții relevante: Guvernul, Parlamentul, Serviciul de Informații și Securitate, Agenția de Guvernare Electronică;

7. Implicarea în discuții a unui spectru larg de specialiști

Introducerea votului prin internet include multiple aspecte sensibile care pot influența succesul implementării acestuia, începând de la cadrul legal, securitate cibernetică, acceptanța de către societate, etc. În acest sens este recomandat ca aceste aspecte să fie abordate de către specialiști în domeniu. Cu cât este mai larg spectrul de experți implicați, cu atât mai mic este riscul de a omite anumite provocări ce pot apărea pe parcursul implementării votului prin internet.

Instituții relevante: Comisia Electorală Centrală;

8. Implicarea comunității locale de IT

Grupurile de experți în domeniul IT sunt adesea oponenți puternici ai votării electronice. În cadrul sondajului pentru cetățeni câțiva dintre respondenți și-au exprimat îngrijorarea față de impedimentele tehnice care pot afecta buna desfășurare a alegerilor. O parte din această opoziție este fundamentată cu argumente, de aceea este important ca aceste preocupări să fie auzite și luate în calcul prin clarificarea oricărei neînțelegeri, corectarea punctelor slabe sau acceptarea anumitor riscuri. De asemenea, comunitatea IT ar putea fi implicată în testarea sistemului de vot electronic, în identificarea vulnerabilităților, etc. În Republica Moldova deja există astfel de comunități de dezvoltatori IT pe rețelele de socializare, care comunică despre erorile pe care le identifică în diferite sisteme informaționale.

Instituții relevante: Comisia Electorală Centrală;

9. Implicarea societății civile

Actorii sociali cum ar fi organizațiile neguvernamentale (ONG) și experții independenți au adesea opinii sau îngrijorări privind votarea electronică. În mod ideal, acești actori ar trebui să fie incluși în discuții încă de la planificarea introducerii votului electronic, atât prin oferirea de informații ample despre sistem, cât și prin oferirea posibilității de a-și comunica îngrijorările la etapele timpurii ale procesului, atunci când este timp suficient pentru îmbunătățiri.

Instituții relevante: Comisia Electorală Centrală, organizații ale societății civile;

10. Planificarea campaniilor de educație civică și electorală

Cetățenilor informați le va fi mai ușor în utilizarea votului electronic, le va fi mai ușor să aibă încredere într-un nou sistem, dacă înțeleg motivul introducerii acestuia, eventualele beneficii și modul în care măsurile de securitate sprijină integritatea alegerilor și a voturilor lor. Iată doar câteva exemple de materiale educative pentru alegători: broșuri, un site web, videoclipuri, bannere și postere, diseminate prin diferite canale, cum ar fi rețelele de socializare, televiziune, poștă, etc.

Instituții relevante: Comisia Electorală Centrală, organizații ale societății civile, Rețeaua de biblioteci Novateca;

11. Implementarea treptată a proiectelor-pilot

Orice implementare a proiectelor-pilot privind votul electronic ar trebui să înceapă cu suficient timp înainte alegerilor și să includă pregătiri esențiale, precum adoptarea unor reglementări detaliate, dacă este necesar, pentru proiectele-pilot și testarea sistemelor. Proiectele-pilot ar trebui să se desfășoare în baza unor criterii ample și clare, pentru a evalua eficacitatea și integritatea sistemului de vot electronic, inclusiv transmiterea rezultatelor.

Instituții relevante: Comisia Electorală Centrală

12. Asigurarea unui nivel înalt de transparență

Componenta TIC a votului electronic trebuie implementată cu un nivel înalt de transparență, care să inspire încredere părților interesate. Aceasta trebuie să includă mecanisme credibile de prevenire a manipulării de către persoane din exterior, precum și de către operatorii de sistem. Aceste mecanisme trebuie să fie comunicate și explicate public, astfel încât cetățenii și alți actori interesați să poată înțelege modul de prevenire a riscurilor de fraudare. Promovarea practicilor transparente este un element-cheie în consolidarea încrederii publice. Transparența privind sistemul de vot electronic, detaliile referitoare la diferite proceduri electorale vor contribui la cunoașterea și înțelegerea de către alegători a sistemului, generând astfel încredere în rândul publicului larg.

Instituții relevante: Comisia Electorală Centrală

13. Asigurarea unei certificări și a unui audit transparent

Sistemul de vot electronic trebuie să fie certificat de o agenție independentă. Certificarea și auditul sunt măsuri importante de consolidare a încrederii și ar trebui să fie transparente, permițând accesul părților interesate la procedurile și documentele conexe.

Instituții relevante: Comisia Electorală Centrală

14. Acordarea posibilității de vot multiplu

Pentru a evita compromiterea votului prin influențarea alegătorului, acesta ar trebui să aibă posibilitatea să voteze prin internet de câte ori dorește și apoi să meargă la secția de votare în ziua alegerilor, în cazul în care s-a răzgândit. Votul care va fi luat în calcul va fi ultimul vot exprimat prin internet, sau cel exprimat la secția de votare. În acest sens, votul multiplu trebuie să fie reflectat în cadrul legislației.

Instituții relevante: Parlamentul, Guvernul, Comisia Electorală Centrală

15. Acordarea posibilității de verificare a votului

Este recomandabil ca alegătorul să poată verifica corectitudinea votului său exprimat electronic, printr-un sistem sau aplicație diferite de sistemul de vot electronic. În cazul votării electronice la distanță, alegătorul trebuie să fie informat cu privire la modalitățile de verificare a faptului că a fost stabilită o conexiune la serverul oficial și că a fost utilizat un buletin de vot autentic. Această măsură poate spori nivelul de siguranță al alegătorului în ceea ce privește numărarea corectă a votului său sau ar putea semnaliza o eroare, în cazul în care apare.

Instituții relevante: Comisia Electorală Centrală

16. Colectarea datelor statistice și a feedback-ului

Ar fi bine să fie colectate diferite date statistice, de exemplu, numărul total de alegători, numărul alegătorilor care au ales să utilizeze votul electronic, erorile/problemele apărute etc. În același timp, ar putea fi diseminat un chestionar unui eșantion de alegători care și-au exprimat votul prin internet, astfel încât aceștia să poată veni cu feedback în ceea ce privește acest proces.

Instituții relevante: Comisia Electorală Centrală

Lista abrevierilor

CEC	Comisia Electorală Centrală
MConnect	Platforma guvernamentală de interoperabilitate
MPass	Serviciul Guvernamental de autentificare și control al accesului pentru serviciile electronice
RSA	Registrul de Stat al Alegătorilor
SIVI	Sistemul Informațional de Votare prin Internet
SIAS „Alegeri”	Sistemul Informațional Automatizat de Stat „Alegeri”
TIC	Tehnologii Informaționale și de Comunicație
UE-28	Țările membre ale Uniunii Europene

Anexe

Anexa I: Numărul de cetățeni aflați peste hotarele Republicii Moldova, conform țării de reședință

Țara gazdă	2014	2015
Total dintre care locuiesc în:	983708	805509
Federația Rusă	550000	477949
Italia	150021	142266
SUA	47554	...
Canada	12830	17565
Ucraina	17706	17237
Spania	16433	16202
Germania	11665	14815
Israel	11000	13005
România	11699	9277
Grecia	18825	9085
Portugalia	23000	6948
Bulgaria	3372	5147
Cehia	5415	5129
Belarus	3465	3481
Belgia	1299	1364
Austria	1682	1284
Marea Britanie	1052	...
Elveția	650	765
Polonia	867	756
Irlanda	15000	728
Slovenia	299	299
Norvegia	256	275
Suedia	273	243
Ungaria	238	230
Estonia	128	129
Alte țări	78970	61330

Sursa: MAEIE (date estimative, doar în baza informației oferite de misiunile diplomatice, consulare care au prezentat datele)

Anexa II

Lista de interviuri desfășurate în cadrul cercetării

- 1. Comisia Electorală Centrală** – Iurie Ciocan, Membru al Comisiei Electorale Centrale
- 2. Agenția de Guvernare Electronică** – Iurie Țurcanu, Director tehnic; și alți specialiști din cadrul Agenției
- 3. ÎS Centrul de Telecomunicații Speciale** – corespondență prin e-mail cu specialiști din instituție
- 4. Biroul relații cu diaspora** – Ghenadie Slobodeniuc, șef-adjunct al Biroului relații cu diaspora
- 5. Ministerul Economiei și Infrastructurii** – Vitalie Tarlev, Secretar de Stat (domeniul tehnologiei informației și comunicațiilor)
- 6. Partidul Comuniștilor** – Elena Bodnarenco, Deputat, Parlamentul Republicii Moldova
- 7. Partidul Liberal Democrat din Republica Moldova** – Vadim Pistrinciuc, Deputat, Parlamentul Republicii Moldova
- 8. Grupul Parlamentar Popular European** – Valeriu Ghilețchi, Vicepreședintele Parlamentului Republicii Moldova
- 9. Partidul Demnitate și Adevăr** – Inga Grigoriu, Vicepreședinte al Partidului Politic „Platforma Demnitate și Adevăr” (PPPDA)
- 10. Partidul Acțiune și Solidaritate** – Maia Sandu, Președintele Partidului Politic „Partidul Acțiune și Solidaritate” (PAS)
- 11. Programul Națiunilor Unite pentru Dezvoltare** – Tanja Hollstein, UNDP Electoral Specialist
- 12. Autoritatea Estoniană pentru Sisteme Informaționale** – Margus Arm, eID Domain Manager

Anexe statistice

Sex	Masculin	52,8%
	Feminin	41,8%

Mediul de rezidență	Urban	86,6%
	Rural	13,4%

Nivel de studii	Doctorat, postdoctorat	4,6%
	Gimnaziale	0,5%
	Liceu	1%
	Medii de specialitate	7,2%
	Secundar profesionale	1%
	Superioare de licență (ciclul I)	41,8%
	Superioare de masterat (ciclul II)	43,8%

Grupuri de vârstă	> 65	1%
	18–24	18%
	25–34	53,6%
	35–44	18%
	45–54	5,2%
	55–64	4,1%

Ocupația (a fost posibilă alegerea multiplă)	Angajat cu normă întreagă	60%
	Angajat cu normă parțială	11,3%
	Student	19,1%
	Casnic(ă)	3,1%
	Pensionar	1%
	Antreprenor	17%
	Șomer/neangajat	1%
	Nu știu/nu răspund	2,6%

Rezultatele chestionarului on-line

	Răspunsuri	Rezultate
1. În ultimii 10 ani, care dintre următoarele afirmații descrie cel mai bine participarea dvs. la alegeri?	Am votat la toate alegerile parlamentare, locale și prezidențiale;	50%
	Nu am fost să votez doar la câteva din scrutine;	44%
	Nu am fost să votez;	5%
	Nu știu/Nu răspund	1%

	Răspunsuri	Rezultate
2. Care a fost ultimul scrutin la care ați participat?	Alegeri prezidențiale 2016	85%
	Alegeri locale 2015	4%
	Alegeri parlamentare 2014	4%
	Alegeri locale 2011	2%
	Alegeri parlamentare 2010	0,5%
	Alegeri parlamentare 2009	0%
	Alegeri locale 2007	0,5%
	Nu am fost la nici un scrutin de vot din ultimii ani	3%
	Nu știu/nu răspund	1%

	Răspunsuri	Rezultate (Răspunsuri)
3. În cazul în care nu ați mers deloc la vot sau nu ați votat doar la câteva scrutine din ultimii 10 ani, vă rugăm să indicați motivul din cauza căruia nu ați participat la alegeri:	Nu mi-a permis orarul de muncă/studii;	18
	Nu am fost interesat(ă);	9
	Eram în afara localității;	70
	Nu mi-a plăcut nici un candidat/partid;	19
	Am uitat să merg la vot;	0
	Am avut probleme de transport;	9
	Vreme proastă afară;	2
	Altele	13
	Nu știu/nu răspund	7

	Răspunsuri	Rezultate
4. Vă rugăm să indicați unde ați votat la ultimele alegeri la care ați participat:	În secția de vot din localitatea unde am viza de reședință;	56%
	În altă secție de votare decât cea din localitatea unde am viza de reședință	4%
	În secțiile de votare amenajate peste hotare	38%
	Nu am fost la nici un scrutin de vot din ultimii ani	2%

	Răspunsuri	Rezultate
5. Vă rugăm să selectați dacă e cazul, ce impedimente ați întâlnit atunci când ați mers la vot (a fost posibilă alegerea multiplă)	Cheltuieli de transport pentru deplasare la secția de vot din localitatea unde am viza de reședință;	16,8%
	Cheltuieli de transport pentru deplasarea la cea mai apropiată secție de vot de localitatea în care mă aflu peste hotarele țării	18,4%
	Timp îndelungat de așteptare în rând;	22,2%
	Atitudine neprofesionistă din partea membrilor biroului electoral al secției de votare;	8,1%

	Nu m-am regăsit în listele de alegători	2,2%
	Buletine de vot insuficiente la secția de vot de peste hotare	14,1%
	Nu am întâmpinat nici un impediment	44,9%
	Nu știu/Nu răspund	2,7%
	Altele	5,6%

	Răspunsuri	Rezultate
6. Vă rugăm să indicați în ce măsură folosiți internetul:	În fiecare zi / aproape în fiecare zi;	100%
	2-3 ori pe săptămână	
	Câteva ori pe lună	
	Nu știu/Nu răspund	

7. Vă rugăm să răspundeți cu Da sau NU la următoarele întrebări:			
	Da	Nu	Nu știu/Nu răspund
Dețin un calculator personal sau am acces la un calculator;	100%		
Am acces ușor la internet;	100%		
Comand și achit online diferite produse și servicii (ex. bilete de avion, servicii comunale, cărți, cosmetică, etc.)	92%	6%	2%
Folosesc e-mailul și rețelele de socializare pentru comunicare;	99,50%		0,50%
Folosesc servicii de internet banking;	86%	12%	2%
Accesez servicii publice electronice (ex. E-cazier, e-stare civilă, e-factura, declarația electronică pe venit);	68%	28%	4%

8. Pe o scară de la 1 la 5, vă rugăm să indicați câtă încredere aveți față de Internet, unde 1 – nivel minim de încredere iar 5 – nivel maxim de încredere.								
	Note	1	2	3	4	5	Nu știu/nu răspund	Total
Grupuri de vârstă	> 65		50,00%	50,00%				100,00%
	18-24		2,94%	26,47%	52,94%	17,65%		100,00%
	25-34	3,88%	9,71%	19,42%	35,92%	28,16%	2,91%	100,00%
	35-44	2,70%		13,51%	54,05%	27,03%	2,70%	100,00%
	45-54			30,00%	30,00%	40,00%		100,00%
	55-64		14,29%	14,29%	57,14%	14,29%		100,00%
Nivelul de studii	Doctorat, postdoctorat		11,11%	22,22%	44,44%	11,11%	11,11%	100,00%
	Gimnaziale				50,00%	50,00%		100,00%
	Liceu			50,00%		50,00%		100,00%
	Medii de specialitate		7,14%	7,14%	57,14%	28,57%		100,00%
	Secundar profesionale				50,00%	50,00%		100,00%
	Superioare de licență (ciclul I)	3,80%	6,33%	24,05%	41,77%	24,05%		100,00%
	Superioare de masterat (ciclul II)	2,35%	7,06%	18,82%	41,18%	27,06%	3,53%	100,00%

9. Vă rugăm să apreciați competențele Dvs. digitale în funcție de cunoștințele și abilitățile pe care le dețineți (alegând un nivel de utilizator: începător, de nivel mediu, avansat, experimentat).

9.1 Navigare, căutare și filtrare a informațiilor pe internet (ex. pot căuta informații online);		Nu știu/ Nu răspund	Utilizator avansat	Utilizator de nivel mediu	Utilizator experi- mentat	Utilizator începător	Total
Grupuri de vârstă	> 65			50,00%		50,00%	100,00%
	18–24		20,59%		73,53%	5,88%	100,00%
	25–34	0,97%	24,27%	2,91%	68,93%	2,91%	100,00%
	35–44		24,32%	10,81%	62,16%	2,70%	100,00%
	45–54	10,00%	30,00%	50,00%	10,00%		100,00%
	55–64		28,57%	28,57%	14,29%	28,57%	100,00%
Nivel de studii	Doctorat, postdoctorat	11,11%	22,22%		44,44%	22,22%	100,00%
	Gimnaziale		50,00%	50,00%			100,00%
	Liceu				100,00%		100,00%
	Medii de specialitate		21,43%	14,29%	57,14%	7,14%	100,00%
	Secundar profesionale	50,00%			50,00%		100,00%
	Superioare de licență (ciclul I)		25,32%	11,39%	60,76%	2,53%	100,00%
	Superioare de masterat (ciclul II)		23,53%	3,53%	68,24%	4,71%	100,00%

9.2 Analiza și evaluarea credibilității informațiilor în mediul online (ex. știu că nu toate informațiile disponibile online sunt credibile);		Nu știu/ Nu răspund	Utili- zator avansat	Utilizator de nivel mediu	Utilizator experi- mentat	Utilizator începător	Total
Grupuri de vârstă	> 65			100,00%			100,00%
	18–24		35,29%	11,76%	50,00%	2,94%	100,00%
	25–34	1,94%	37,86%	1,94%	53,40%	4,85%	100,00%
	35–44		24,32%	13,51%	59,46%	2,70%	100,00%
	45–54	10,00%	30,00%	40,00%	20,00%		100,00%
	55–64		28,57%	57,14%	14,29%		100,00%
Nivel de studii	Doctorat, postdoctorat	11,11%	33,33%	11,11%	22,22%	22,22%	100,00%
	Gimnaziale				50,00%	50,00%	100,00%
	Liceu				100,00%		100,00%
	Medii de specialitate		28,57%	21,43%	50,00%		100,00%
	Secundar profesionale	50,00%	50,00%				100,00%
	Superioare de licență (ciclul I)		43,04%	13,92%	41,77%	1,27%	100,00%
	Superioare de masterat (ciclul II)	1,18%	27,06%	7,06%	61,18%	3,53%	100,00%

9.3 Preluarea și stocarea de date, informații în medii digitale (ex. pot salva fișiere (text, imagini, muzică) și le pot regăsi odată stocate)

		Nu știu/ Nu răspund	Utili- zator avansat	Utilizator de nivel mediu	Utilizator experi- mentat	Utilizator începător	Total
Grupuri de vârstă	> 65			50,00%		50,00%	100,00%
	18–24		23,53%		73,53%	2,94%	100,00%
	25–34	0,97%	24,27%	2,91%	67,96%	3,88%	100,00%
	35–44		21,62%	13,51%	62,16%	2,70%	100,00%
	45–54	10,00%	50,00%	30,00%	10,00%		100,00%
	55–64	14,29%	28,57%	14,29%	14,29%	28,57%	100,00%
Nivel de studii	Doctorat, postdoctorat	11,11%	22,22%		44,44%	22,22%	100,00%
	Gimnaziale			50,00%	50,00%		100,00%
	Liceu				100,00%		100,00%
	Medii de specialitate	7,14%	14,29%	14,29%	57,14%	7,14%	100,00%
	Secundar profesionale	50,00%			50,00%		100,00%
	Superioare de licență (ciclul I)		27,85%	11,39%	58,23%	2,53%	100,00%
	Superioare de masterat (ciclul II)		25,88%	1,18%	68,24%	4,71%	100,00%

9.4 Partajare de informații cu alți oameni prin intermediul tehnologiilor digitale (ex. pot transmite fișiere altor persoane folosind Skype-ul, rețelele de socializare, etc.);

		Nu știu/ Nu răspund	Utili- zator avansat	Utilizator de nivel mediu	Utilizator experi- mentat	Utilizator începător	Total
Grupuri de vârstă	> 65			100,00%			100,00%
	18–24	2,94%	23,53%		70,59%	2,94%	100,00%
	25–34	0,97%	24,27%	0,97%	68,93%	4,85%	100,00%
	35–44		29,73%	8,11%	59,46%	2,70%	100,00%
	45–54	10,00%	50,00%	30,00%	10,00%		100,00%
	55–64	14,29%	14,29%	28,57%	14,29%	28,57%	100,00%
Nivel de studii	Doctorat, postdoctorat	11,11%	33,33%		33,33%	22,22%	100,00%
	Gimnaziale		50,00%			50,00%	100,00%
	Liceu				100,00%		100,00%
	Medii de specialitate	7,14%	14,29%	21,43%	50,00%	7,14%	100,00%
	Secundar profesionale	50,00%			50,00%		100,00%
	Superioare de licență (ciclul I)	1,27%	32,91%	6,33%	56,96%	2,53%	100,00%
	Superioare de masterat (ciclul II)		21,18%	3,53%	71,76%	3,53%	100,00%

9.5 Implicare și participare civică prin intermediul serviciilor digitale publice și private (ex. petiții electronice, raportarea încălcărilor circulației rutiere, consultări publice online);

		Nu știu/ Nu răspund	Utili- zator avansat	Utilizator de nivel mediu	Utilizator experi- mentat	Utilizator începător	Total
Grupuri de vârstă	> 65			50,00%		50,00%	100,00%
	18–24	5,88%	23,53%	20,59%	44,12%	5,88%	100,00%
	25–34	0,97%	30,10%	12,62%	45,63%	10,68%	100,00%
	35–44		16,22%	27,03%	48,65%	8,11%	100,00%
	45–54	10,00%	30,00%	40,00%		20,00%	100,00%
	55–64		14,29%	42,86%	28,57%	14,29%	100,00%
Nivel de studii	Doctorat, postdoctorat	11,11%	11,11%	11,11%	33,33%	33,33%	100,00%
	Gimnaziale			50,00%	50,00%		100,00%
	Liceu	50,00%			50,00%		100,00%
	Medii de specialitate	7,14%		35,71%	50,00%	7,14%	100,00%
	Secundar profesionale	50,00%	50,00%				100,00%
	Superioare de licență (ciclul I)		32,91%	21,52%	34,18%	11,39%	100,00%
	Superioare de masterat (ciclul II)		24,71%	16,47%	50,59%	8,24%	100,00%

9.6 Conștientizarea normelor de comportament în timpul utilizării tehnologiilor digitale și a interacțiunii în medii digitale (ex: aplicarea regulilor de comunicare etică online)

		Nu știu/ Nu răspund	Utili- zator avansat	Utilizator de nivel mediu	Utilizator experi- mentat	Utilizator începător	Total
Grupuri de vârstă	> 65			50,00%	50,00%		100,00%
	18–24	2,94%	29,41%	5,88%	58,82%	2,94%	100,00%
	25–34	2,91%	33,98%	4,85%	53,40%	4,85%	100,00%
	35–44	2,70%	18,92%	10,81%	64,86%	2,70%	100,00%
	45–54	10,00%	50,00%	20,00%	20,00%		100,00%
	55–64		14,29%	42,86%	28,57%	14,29%	100,00%
Nivel de studii	Doctorat, postdoctorat	11,11%	33,33%		33,33%	22,22%	100,00%
	Gimnaziale			50,00%	50,00%		100,00%
	Liceu				100,00%		100,00%
	Medii de specialitate		14,29%	21,43%	57,14%	7,14%	100,00%
	Secundar profesionale	50,00%	50,00%				100,00%
	Superioare de licență (ciclul I)	3,80%	35,44%	13,92%	45,57%	1,27%	100,00%
	Superioare de masterat (ciclul II)	1,18%	28,24%	2,35%	63,53%	4,71%	100,00%

9.7 Gestionarea identității digitale proprii (ex. știu ce informație privată nu ar trebui să postez pe rețelele de socializare)

		Nu știu/ Nu răspund	Utili- zator avansat	Utilizator de nivel mediu	Utilizator experimen- tat	Utilizator începător	Total
Grupuri de vârstă	> 65		50,00%	50,00%			100,00%
	18–24	2,94%	32,35%	2,94%	58,82%	2,94%	100,00%
	25–34	0,97%	33,01%	3,88%	58,25%	3,88%	100,00%
	35–44	2,70%	18,92%	5,41%	67,57%	5,41%	100,00%
	45–54	10,00%	60,00%	20,00%	10,00%		100,00%
	55–64	14,29%	14,29%	14,29%	28,57%	28,57%	100,00%
Nivel de studii	Doctorat, postdoctorat	11,11%	33,33%		33,33%	22,22%	100,00%
	Gimnaziale				50,00%	50,00%	100,00%
	Liceu				100,00%		100,00%
	Medii de specialitate	7,14%	21,43%	7,14%	57,14%	7,14%	100,00%
	Secundar profesionale	50,00%			50,00%		100,00%
	Superioare de licență (ciclul I)	2,53%	37,97%	7,59%	48,10%	3,80%	100,00%
	Superioare de masterat (ciclul II)		28,24%	4,71%	64,71%	2,35%	100,00%

9.8 Crearea și editarea conținutului digital în diferite formate, exprimare prin mijloace digitale (ex. știu cum să creez un video, cum să-l editez și să-l postez online)

		Nu știu/ Nu răspund	Utilizator avansat	Utilizator de nivel mediu	Utilizator experimen- tat	Utilizator începător	Total
Grupuri de vârstă	> 65	50,00%	50,00%				100,00%
	18–24	5,88%	20,59%	14,71%	55,88%	2,94%	100,00%
	25–34	0,97%	40,78%	12,62%	36,89%	8,74%	100,00%
	35–44	2,70%	24,32%	24,32%	35,14%	13,51%	100,00%
	45–54	10,00%	20,00%	50,00%	10,00%	10,00%	100,00%
	55–64	28,57%	28,57%	42,86%			100,00%
Nivel de studii	Doctorat, postdoctorat	11,11%	11,11%	44,44%	11,11%	22,22%	100,00%
	Gimnaziale			50,00%		50,00%	100,00%
	Liceu				100,00%		100,00%
	Medii de specialitate	21,43%	21,43%	14,29%	42,86%		100,00%
	Secundar profesionale	50,00%	50,00%				100,00%
	Superioare de licență (ciclul I)	3,80%	40,51%	16,46%	30,38%	8,86%	100,00%
	Superioare de masterat (ciclul II)		30,59%	17,65%	44,71%	7,06%	100,00%

9.9 Protejarea datelor personale și a confidențialității în medii digitale (ex. pot să modific setările de confidențialitate pentru profilul meu de pe rețelele de socializare)							
		Nu știu/ Nu răspund	Utilizator avansat	Utilizator de nivel mediu	Utilizator experimen- tat	Utilizator începător	Total
Grupuri de vârstă	> 65			50,00%	50,00%		100,00%
	18-24	5,88%	20,59%		70,59%	2,94%	100,00%
	25-34	0,97%	42,72%	4,85%	46,60%	4,85%	100,00%
	35-44	5,41%	21,62%	18,92%	48,65%	5,41%	100,00%
	45-54	10,00%	50,00%	40,00%			100,00%
	55-64	14,29%	14,29%	42,86%	14,29%	14,29%	100,00%
Nivel de studii	Doctorat, postdoctorat	11,11%	22,22%		33,33%	33,33%	100,00%
	Gimnaziale		50,00%	50,00%			100,00%
	Liceu				100,00%		100,00%
	Medii de specialitate	7,14%	14,29%	28,57%	50,00%		100,00%
	Secundar profesionale	50,00%			50,00%		100,00%
	Superioare de licență (ciclul I)	5,06%	32,91%	13,92%	43,04%	5,06%	100,00%
	Superioare de masterat (ciclul II)		40,00%	4,71%	52,94%	2,35%	100,00%

9.10 Protejarea altor persoane de pericolele posibile în mediile digitale (ex. hărțuire online)							
		Nu știu/ Nu răspund	Utilizator avansat	Utilizator de nivel mediu	Utilizator experimen- tat	Utilizator începător	Total
Grupuri de vârstă	> 65		50,00%	50,00%			100,00%
	18-24	5,88%	23,53%	20,59%	38,24%	11,76%	100,00%
	25-34	3,88%	36,89%	14,56%	33,98%	10,68%	100,00%
	35-44	2,70%	37,84%	18,92%	32,43%	8,11%	100,00%
	45-54	10,00%	30,00%	30,00%	10,00%	20,00%	100,00%
	55-64		28,57%	14,29%	28,57%	28,57%	100,00%
Nivel de studii	Doctorat, postdoctorat	11,11%	11,11%	11,11%	33,33%	33,33%	100,00%
	Gimnaziale			50,00%		50,00%	100,00%
	Liceu				100,00%		100,00%
	Medii de specialitate		14,29%	7,14%	57,14%	21,43%	100,00%
	Secundar profesionale	50,00%		50,00%			100,00%
	Superioare de licență (ciclul I)	6,33%	37,97%	20,25%	25,32%	10,13%	100,00%
	Superioare de masterat (ciclul II)	1,18%	38,82%	16,47%	35,29%	8,24%	100,00%

	Răspunsuri	Rezultate (Răspunsuri)
10. Vă rugăm să selectați din lista de mai jos serviciile publice electronice despre care ați auzit și/sau pe care le-ați utilizat:	Semnătură electronică (ex. Semnătură mobilă)	160
	Petiții electronice	156
	Declarații fiscale electronice (ex. Declarația pe venit)	122
	e-Cazier	106
	e-Stare civilă	92
	Serviciul de plăți electronice guvernamentale MPay (ex. Achitarea taxei pentru grădiniță, achitarea impozitului funciar)	126
	Verifică datele în Registrul de Stat al Alegătorilor	92
	Înregistrarea prealabilă online pentru alegeri pentru cetățenii de peste hotare	92
	Nu știu/nu răspund	10

11. Vă rugăm să indicați cât de multă încredere aveți în faptul că un serviciu electronic:

Va fi obținut cu certitudine;							
		Puțină încredere	Nu știu/ Nu răspund	Multă încredere	Foarte puțină încredere	Foarte multă încredere	Total
Grupuri de vârstă	> 65	50,00%	50,00%				100,00%
	18–24	26,47%		50,00%	5,88%	17,65%	100,00%
	25–34	23,30%	1,94%	49,51%	6,80%	18,45%	100,00%
	35–44	21,62%	5,41%	48,65%		24,32%	100,00%
	45–54	20,00%		60,00%		20,00%	100,00%
	55–64	14,29%		71,43%		14,29%	100,00%
Nivel de studii	Doctorat, postdoctorat	22,22%	11,11%	55,56%		11,11%	100,00%
	Gimnaziale	50,00%		50,00%			100,00%
	Liceu	50,00%				50,00%	100,00%
	Medii de specialitate	42,86%		42,86%		14,29%	100,00%
	Secundar profesionale			50,00%		50,00%	100,00%
	Superioare de licență (ciclul I)	21,52%	2,53%	46,84%	6,33%	22,78%	100,00%
	Superioare de masterat (ciclul II)	21,18%	2,35%	55,29%	4,71%	16,47%	100,00%

Va fi prestat conform așteptărilor;							
		Puțină încredere	Nu știu/ Nu răspund	Multă încredere	Foarte puțină încredere	Foarte multă încredere	Total
Grupuri de vârstă	> 65		50,00%		50,00%		100%
	18–24	29,41%	2,94%	41,18%	5,88%	20,59%	100%
	25–34	28,16%	2,91%	43,69%	8,74%	16,50%	100%
	35–44	13,51%	2,70%	62,16%	5,41%	16,22%	100%
	45–54	20,00%		50,00%		30,00%	100%
	55–64	14,29%		85,71%			100%
Nivel de studii	Doctorat, postdoctorat	33,33%	11,11%	44,44%		11,11%	100%
	Gimnaziale			100,00%			100%
	Liceu	50,00%		50,00%			100%
	Medii de specialitate	21,43%		50,00%	14,29%	14,29%	100%
	Secundar profesionale			50,00%		50,00%	100%
	Superioare de licență (ciclul I)	18,99%	3,80%	45,57%	8,86%	22,78%	100%
	Superioare de masterat (ciclul II)	29,41%	2,35%	49,41%	5,88%	12,94%	100%

Va fi prestat în condiții de siguranță;							
		Puțină încredere	Nu știu/ Nu răspund	Multă încredere	Foarte puțină încredere	Foarte multă încredere	Total
Grupuri de vârstă	> 65	50,00%	50,00%				100%
	18–24	35,29%	2,94%	38,24%	2,94%	20,59%	100%
	25–34	24,27%	2,91%	48,54%	7,77%	16,50%	100%
	35–44	18,92%		54,05%	2,70%	24,32%	100%
	45–54	20,00%		40,00%		40,00%	100%
	55–64	14,29%		85,71%			100%
Nivel de studii	Doctorat, postdoctorat	22,22%	11,11%	55,56%		11,11%	100%
	Gimnaziale			50,00%		50,00%	100%
	Liceu	50,00%				50,00%	100%
	Medii de specialitate	28,57%		50,00%		21,43%	100%
	Secundar profesionale		50,00%			50,00%	100%
	Superioare de licență (ciclul I)	21,52%	2,53%	49,37%	6,33%	20,25%	100%
	Superioare de masterat (ciclul II)	28,24%	1,18%	48,24%	5,88%	16,47%	100%

12. Vă rugăm să indicați nivelul de acord sau dezacord pentru afirmațiile de mai jos:

Votul electronic ar fi un instrument util, dar consider că va fi dificil de implementat în Republica Moldova.							
		Acord parțial	Acord total	Dezacord parțial	Dezacord total	Nu știu/ Nu răspund	Grand Total
Grupuri de vârstă	> 65	50,00%	50,00%				100,00%
	18–24	35,29%	55,88%	5,88%	2,94%		100,00%
	25–34	46,60%	43,69%	5,83%	2,91%	0,97%	100,00%
	35–44	40,54%	45,95%	10,81%	2,70%		100,00%
	45–54	60,00%	20,00%	10,00%	10,00%		100,00%
	55–64	28,57%	57,14%			14,29%	100,00%
Nivel de studii	Doctorat, postdoctorat	44,44%	55,56%				100,00%
	Gimnaziale	100,00%					100,00%
	Liceu		100,00%				100,00%
	Medii de specialitate	42,86%	42,86%	7,14%		7,14%	100,00%
	Secundar profesionale		100,00%				100,00%
	Superioare de licență (ciclul I)	44,30%	49,37%	2,53%	3,80%		100,00%
	Superioare de masterat (ciclul II)	43,53%	40,00%	11,76%	3,53%	1,18%	100,00%

Votul electronic ar putea să mărească prezența la vot în Republica Moldova.							
		Acord parțial	Acord total	Dezacord parțial	Dezacord total	Nu știu/ Nu răspund	Grand Total
Grupuri de vârstă	> 65	50,00%	50,00%				100,00%
	18–24	26,47%	67,65%	5,88%			100,00%
	25–34	19,42%	66,02%	10,68%	2,91%	0,97%	100,00%
	35–44	29,73%	59,46%	8,11%		2,70%	100,00%
	45–54	40,00%	60,00%				100,00%
	55–64	14,29%	71,43%	14,29%			100,00%
Nivel de studii	Doctorat, postdoctorat	44,44%	44,44%			11,11%	100,00%
	Gimnaziale		100,00%				100,00%
	Liceu	100,00%					100,00%
	Medii de specialitate	35,71%	57,14%	7,14%			100,00%
	Secundar profesionale		100,00%				100,00%
	Superioare de licență (ciclul I)	18,99%	70,89%	7,59%	1,27%	1,27%	100,00%
	Superioare de masterat (ciclul II)	23,53%	62,35%	11,76%	2,35%		100,00%

Votul electronic ar putea să-i motiveze să meargă la vot pe cei care de obicei nu participă;							
		Acord parțial	Acord total	Dezacord parțial	Dezacord total	Nu știu/ Nu răspund	Grand Total
Grupuri de vârstă	> 65	50,00%	50,00%				100,00%
	18–24	32,35%	52,94%	8,82%	5,88%		100,00%
	25–34	33,98%	52,43%	8,74%	3,88%	0,97%	100,00%
	35–44	37,84%	45,95%	10,81%	2,70%	2,70%	100,00%
	45–54	30,00%	50,00%	10,00%		10,00%	100,00%
	55–64	14,29%	71,43%	14,29%			100,00%
Nivel de studii	Doctorat, postdoctorat	44,44%	44,44%			11,11%	100,00%
	Gimnaziale	50,00%	50,00%				100,00%
	Liceu		50,00%		50,00%		100,00%
	Medii de specialitate	35,71%	57,14%	7,14%			100,00%
	Secundar profesionale		100,00%				100,00%
	Superioare de licență (ciclul I)	27,85%	62,03%	6,33%	2,53%	1,27%	100,00%
	Superioare de masterat (ciclul II)	38,82%	41,18%	14,12%	4,71%	1,18%	100,00%

Votul electronic ar putea să reducă din greșelile care duc la invalidarea buletinului de vot (ex. să reducă eroarea umană)							
		Acord parțial	Acord total	Dezacord parțial	Dezacord total	Nu știu/ Nu răspund	Grand Total
Grupuri de vârstă	> 65	50,00%	50,00%				100,00%
	18–24	35,29%	44,12%	11,76%	2,94%	5,88%	100,00%
	25–34	28,16%	48,54%	13,59%	7,77%	1,94%	100,00%
	35–44	37,84%	48,65%	10,81%		2,70%	100,00%
	45–54	20,00%	60,00%		20,00%		100,00%
	55–64	14,29%	85,71%				100,00%
Nivel de studii	Doctorat, postdoctorat	33,33%	55,56%		11,11%		100,00%
	Gimnaziale		100,00%				100,00%
	Liceu		50,00%	50,00%			100,00%
	Medii de specialitate	35,71%	64,29%				100,00%
	Secundar profesionale	50,00%	50,00%				100,00%
	Superioare de licență (ciclul I)	26,58%	54,43%	7,59%	6,33%	5,06%	100,00%
	Superioare de masterat (ciclul II)	34,12%	41,18%	17,65%	5,88%	1,18%	100,00%

Votul electronic ar putea reduce din numărul fraudelor electorale							
		Acord parțial	Acord total	Dezacord parțial	Dezacord total	Nu știu/ Nu răspund	Grand Total
Grupuri de vârstă	> 65	50,00%	50,00%				100,00%
	18–24	32,35%	35,29%	23,53%	2,94%	5,88%	100,00%
	25–34	31,07%	28,16%	17,48%	17,48%	5,83%	100,00%
	35–44	32,43%	43,24%	16,22%	5,41%	2,70%	100,00%
	45–54	20,00%	70,00%		10,00%		100,00%
	55–64	14,29%	71,43%	14,29%			100,00%
Nivel de studii	Doctorat, postdoctorat	55,56%	22,22%		11,11%	11,11%	100,00%
	Gimnaziale		100,00%				100,00%
	Liceu	50,00%	50,00%				100,00%
	Medii de specialitate	35,71%	42,86%	14,29%	7,14%		100,00%
	Secundar profesionale	50,00%	50,00%				100,00%
	Superioare de licență (ciclul I)	18,99%	43,04%	25,32%	8,86%	3,80%	100,00%
	Superioare de masterat (ciclul II)	37,65%	28,24%	12,94%	15,29%	5,88%	100,00%

Votul electronic nu garantează în totalitate confidențialitatea votului (ex. alegătorul nu va putea fi protejat de orice presiune sau influență împotriva exprimării votului conform preferințelor politice)							
		Acord parțial	Acord total	Dezacord parțial	Dezacord total	Nu știu/ Nu răspund	Grand Total
Grupuri de vârstă	> 65	50,00%	50,00%				100,00%
	18–24	44,12%	29,41%	14,71%	11,76%		100,00%
	25–34	41,75%	27,18%	20,39%	7,77%	2,91%	100,00%
	35–44	51,35%	16,22%	10,81%	16,22%	5,41%	100,00%
	45–54	50,00%	10,00%	10,00%	20,00%	10,00%	100,00%
	55–64	57,14%		28,57%		14,29%	100,00%
Nivel de studii	Doctorat, postdoctorat	44,44%	22,22%	33,33%			100,00%
	Gimnaziale		100,00%				100,00%
	Liceu		50,00%		50,00%		100,00%
	Medii de specialitate	57,14%	7,14%	21,43%	7,14%	7,14%	100,00%
	Secundar profesionale	50,00%	50,00%				100,00%
	Superioare de licență (ciclul I)	50,63%	22,78%	15,19%	8,86%	2,53%	100,00%
	Superioare de masterat (ciclul II)	40,00%	24,71%	17,65%	12,94%	4,71%	100,00%

Votul electronic ar putea să reducă din erori la numărarea voturilor							
		Acord parțial	Acord total	Dezacord parțial	Dezacord total	Nu știu/ Nu răspund	Grand Total
Grupuri de vârstă	> 65	50,00%	50,00%				100,00%
	18–24	35,29%	55,88%	2,94%	2,94%	2,94%	100,00%
	25–34	26,21%	57,28%	6,80%	7,77%	1,94%	100,00%
	35–44	21,62%	62,16%	8,11%	5,41%	2,70%	100,00%
	45–54	40,00%	50,00%	10,00%			100,00%
	55–64	28,57%	57,14%	14,29%			100,00%
Nivel de studii	Doctorat, postdoctorat	22,22%	66,67%		11,11%		100,00%
	Gimnaziale	50,00%	50,00%				100,00%
	Liceu	50,00%	50,00%				100,00%
	Medii de specialitate	28,57%	57,14%	7,14%	7,14%		100,00%
	Secundar profesionale		100,00%				100,00%
	Superioare de licență (ciclul I)	27,85%	60,76%	5,06%	3,80%	2,53%	100,00%
	Superioare de masterat (ciclul II)	28,24%	52,94%	9,41%	7,06%	2,35%	100,00%

Administratorul de sistem ar putea avea acces privilegiat la datele despre alegători și voturile acestora, respectiv nu poate fi asigurată în totalitate anonimitatea votului.							
		Acord parțial	Acord total	Dezacord parțial	Dezacord total	Nu știu/ Nu răspund	Grand Total
Grupuri de vârstă	> 65		100,00%				100,00%
	18–24	29,41%	35,29%	20,59%	11,76%	2,94%	100,00%
	25–34	45,63%	32,04%	12,62%	3,88%	5,83%	100,00%
	35–44	35,14%	29,73%	10,81%	13,51%	10,81%	100,00%
	45–54	20,00%	50,00%		20,00%	10,00%	100,00%
	55–64	57,14%		28,57%		14,29%	100,00%
Nivel de studii	Doctorat, postdoctorat	22,22%	33,33%	33,33%		11,11%	100,00%
	Gimnaziale	50,00%	50,00%				100,00%
	Liceu	50,00%	50,00%				100,00%
	Medii de specialitate	42,86%	35,71%	14,29%		7,14%	100,00%
	Secundar profesionale	50,00%	50,00%				100,00%
	Superioare de licență (ciclul I)	32,91%	36,71%	17,72%	5,06%	7,59%	100,00%
	Superioare de masterat (ciclul II)	45,88%	27,06%	8,24%	12,94%	5,88%	100,00%

Votul electronic are loc într-un mediu suficient de sigur datorită criptării informației și a altor aspecte tehnologice de securitate.							
		Acord parțial	Acord total	Dezacord parțial	Dezacord total	Nu știu/ Nu răspund	Grand Total
Grupuri de vârstă	> 65		50,00%			50,00%	100,00%
	18–24	58,82%	23,53%	5,88%	8,82%	2,94%	100,00%
	25–34	46,60%	28,16%	14,56%	6,80%	3,88%	100,00%
	35–44	43,24%	32,43%	10,81%	5,41%	8,11%	100,00%
	45–54	40,00%	30,00%	20,00%		10,00%	100,00%
	55–64	42,86%	28,57%		14,29%	14,29%	100,00%
Nivel de studii	Doctorat, postdoctorat	66,67%	11,11%	11,11%		11,11%	100,00%
	Gimnaziale	100,00%					100,00%
	Liceu	100,00%					100,00%
	Medii de specialitate	35,71%	28,57%	7,14%	7,14%	21,43%	100,00%
	Secundar profesionale		50,00%	50,00%			100,00%
	Superioare de licență (ciclul I)	45,57%	32,91%	11,39%	5,06%	5,06%	100,00%
	Superioare de masterat (ciclul II)	47,06%	27,06%	12,94%	9,41%	3,53%	100,00%

Internetul are garanții suficiente pentru a mă face să mă simt confortabil atunci când votez online.							
		Acord parțial	Acord total	Dezacord parțial	Dezacord total	Nu știu/ Nu răspund	Grand Total
Grupuri de vârstă	> 65	50,00%	50,00%				100,00%
	18–24	52,94%	26,47%	17,65%	2,94%		100,00%
	25–34	38,83%	26,21%	25,24%	8,74%	0,97%	100,00%
	35–44	48,65%	29,73%	13,51%	5,41%	2,70%	100,00%
	45–54	40,00%	60,00%				100,00%
	55–64	14,29%	71,43%	14,29%			100,00%
Nivel de studii	Doctorat, postdoctorat	22,22%	11,11%	44,44%	11,11%	11,11%	100,00%
	Gimnaziale	100,00%					100,00%
	Liceu	100,00%					100,00%
	Medii de specialitate	50,00%	42,86%	7,14%			100,00%
	Secundar profesionale		100,00%				100,00%
	Superioare de licență (ciclul I)	39,24%	34,18%	18,99%	6,33%	1,27%	100,00%
	Superioare de masterat (ciclul II)	44,71%	27,06%	21,18%	7,06%		100,00%

Votul electronic ar putea fi credibil și s-ar bucura de un nivel înalt de încredere publică în Republica Moldova.							
		Acord parțial	Acord total	Dezacord parțial	Dezacord total	Nu știu/ Nu răspund	Grand Total
Grupuri de vârstă	> 65	50,00%	50,00%				100,00%
	18–24	41,18%	29,41%	20,59%	5,88%	2,94%	100,00%
	25–34	39,81%	23,30%	20,39%	14,56%	1,94%	100,00%
	35–44	43,24%	29,73%	24,32%	2,70%		100,00%
	45–54	10,00%	60,00%	20,00%	10,00%		100,00%
	55–64	42,86%	42,86%		14,29%		100,00%
Nivel de studii	Doctorat, postdoctorat	44,44%	11,11%	33,33%		11,11%	100,00%
	Gimnaziale	50,00%	50,00%				100,00%
	Liceu	100,00%					100,00%
	Medii de specialitate	50,00%	28,57%	7,14%	14,29%		100,00%
	Secundar profesionale		100,00%				100,00%
	Superioare de licență (ciclul I)	31,65%	40,51%	16,46%	8,86%	2,53%	100,00%
	Superioare de masterat (ciclul II)	43,53%	17,65%	25,88%	12,94%		100,00%

Nivelul de încredere a cetățenilor față de instituțiile statului Republica Moldova este suficient de înalt pentru implementarea sistemului de vot electronic.							
		Acord parțial	Acord total	Dezacord parțial	Dezacord total	Nu știu/ Nu răspund	Grand Total
Grupuri de vârstă	> 65		50,00%	50,00%			100,00%
	18–24	23,53%	11,76%	26,47%	29,41%	8,82%	100,00%
	25–34	20,39%	6,80%	26,21%	39,81%	6,80%	100,00%
	35–44	18,92%	18,92%	27,03%	27,03%	8,11%	100,00%
	45–54	20,00%	20,00%	20,00%	30,00%	10,00%	100,00%
	55–64	42,86%	14,29%	28,57%	14,29%		100,00%
Nivel de studii	Doctorat, postdoctorat	11,11%	11,11%	22,22%	44,44%	11,11%	100,00%
	Gimnaziale	100,00%					100,00%
	Liceu			50,00%		50,00%	100,00%
	Medii de specialitate	21,43%		42,86%	28,57%	7,14%	100,00%
	Secundar profesionale		50,00%	50,00%			100,00%
	Superioare de licență (ciclul I)	21,52%	21,52%	20,25%	32,91%	3,80%	100,00%
	Superioare de masterat (ciclul II)	21,18%	3,53%	29,41%	36,47%	9,41%	100,00%

13. Vă rugăm să indicați nivelul de acord sau dezacord pentru afirmațiile de mai jos (Acord total, Acord parțial, Dezacord parțial, Dezacord total, Nu știu/Nu răspund)

Mi-ar fi utilă posibilitatea de vot pe internet, deoarece voi putea vota de oriunde.							
		Acord parțial	Acord total	Dezacord parțial	Dezacord total	Nu știu/ Nu răspund	Grand Total
Grupuri de vârstă	> 65		50,00%			50,00%	100,00%
	18-24	11,76%	88,24%				100,00%
	25-34	11,65%	81,55%	2,91%	2,91%	0,97%	100,00%
	35-44	5,41%	89,19%	2,70%	2,70%		100,00%
	45-54	10,00%	90,00%				100,00%
	55-64	14,29%	85,71%				100,00%
Nivel de studii	Doctorat, postdoctorat	22,22%	77,78%				100,00%
	Gimnaziale	50,00%	50,00%				100,00%
	Liceu		100,00%				100,00%
	Medii de specialitate		100,00%				100,00%
	Secundar profesionale		100,00%				100,00%
	Superioare de licență (ciclul I)	10,13%	84,81%	1,27%	3,80%		100,00%
	Superioare de masterat (ciclul II)	10,59%	82,35%	3,53%	1,18%	2,35%	100,00%

Aș avea încredere în corectitudinea efectuării votului prin internet și a numărării totalului de voturi.							
		Acord parțial	Acord total	Dezacord parțial	Dezacord total	Nu știu/ Nu răspund	Grand Total
Grupuri de vârstă	> 65	50,00%				50,00%	100,00%
	18-24	35,29%	44,12%	11,76%	5,88%	2,94%	100,00%
	25-34	42,72%	29,13%	16,50%	9,71%	1,94%	100,00%
	35-44	37,84%	51,35%	8,11%	2,70%		100,00%
	45-54	30,00%	50,00%	20,00%			100,00%
	55-64	28,57%	71,43%				100,00%
Nivel de studii	Doctorat, postdoctorat	44,44%	33,33%	22,22%			100,00%
	Gimnaziale		100,00%				100,00%
	Liceu	50,00%	50,00%				100,00%
	Medii de specialitate	35,71%	57,14%		7,14%		100,00%
	Secundar profesionale		100,00%				100,00%
	Superioare de licență (ciclul I)	39,24%	40,51%	11,39%	6,33%	2,53%	100,00%
	Superioare de masterat (ciclul II)	41,18%	30,59%	17,65%	8,24%	2,35%	100,00%

Nu va fi dificil pentru mine să votez prin Internet							
		Acord parțial	Acord total	Dezacord parțial	Dezacord total	Nu știu/ Nu răspund	Grand Total
Grupuri de vârstă	> 65	50,00%				50,00%	100,00%
	18–24	8,82%	91,18%				100,00%
	25–34	4,85%	91,26%	1,94%	0,97%	0,97%	100,00%
	35–44		89,19%	5,41%	2,70%	2,70%	100,00%
	45–54	10,00%	90,00%				100,00%
	55–64	14,29%	85,71%				100,00%
Nivel de studii	Doctorat, postdoctorat	11,11%	77,78%	11,11%			100,00%
	Gimnaziale		100,00%				100,00%
	Liceu		100,00%				100,00%
	Medii de specialitate	7,14%	92,86%				100,00%
	Secundar profesionale		100,00%				100,00%
	Superioare de licență (ciclul I)	5,06%	93,67%		1,27%		100,00%
	Superioare de masterat (ciclul II)	5,88%	85,88%	3,53%	1,18%	3,53%	100,00%

14. În cazul în care va fi introdus votul prin Internet, veți recurge la această modalitate de vot în cadrul alegerilor naționale din Moldova?

		Da	Nu	Nu știu/Nu răspund	Total
Grupuri de vârstă	> 65	50,00%		50,00%	100,00%
	18–24	79,41%	5,88%	14,71%	100,00%
	25–34	87,38%	4,85%	7,77%	100,00%
	35–44	86,49%	5,41%	8,11%	100,00%
	45–54	90,00%		10,00%	100,00%
	55–64	100,00%			100,00%
Nivel de studii	Doctorat, postdoctorat	88,89%	11,11%		100,00%
	Gimnaziale	100,00%			100,00%
	Liceu	100,00%			100,00%
	Medii de specialitate	100,00%			100,00%
	Secundar profesionale	100,00%			100,00%
	Superioare de licență (ciclul I)	86,08%	6,33%	7,59%	100,00%
	Superioare de masterat (ciclul II)	82,35%	3,53%	14,12%	100,00%

15. Notați aici propriile reflecții referitoare la implementarea votului prin internet în Republica Moldova.

consider ca pentru Republica Moldova este prematur introducerea acestui instrument, reiesind din nivel scazut de incredere a cetatenilor fata de institutiile statului.
prin blockchain trebuie)
Problema ce mai mare va fi legata de securitatea datelor, precum si procedura de vot. Apare intrebarea cum se vor autentifica voturile? Cum vor fi introduse datle?
fiind una din tarile cu cea mai mare viteza de internet, ar fi bine ca in cazul implementarii votului electronic, sa nu cedeze serverele sau sa apara probleme pe durata votului
Sunt de-acord cu votul electronic dar sa fie bine protejat. Știu ca multi moldoveni nici de email nustiu dar cred că se poate elimina aceasta bariera prin filmulețe explicative și voluntari explicând face-to-face.
Votul electronic va devaloriza votul cetățeanului și riscă să instaureze o dictatură a unui singur grup.
Ar simplifica procedura de vot, insa posibilitatea de falsificare a voturilor e practic aceeași, in caz de implementare la sigur după primele 2 ore o să cedeze sistemul din cauza afluxului mare cum sa mai întâmplat și cu sistemul de înregistrare prealabilă pentru vot
Ar fi bine de demonstrat ca votul electronic este criptat și accesul nu îl are nimeni decât persoana care votează.
Vedeți un video la această temă de Computerphile: https://www.youtube.com/watch?v=w3_0x6oaDml
Dacă v-a fi implimentat sistemul de vot online cu ajutorul rețelelor block chain atunci voi fi 100% sigur ca votul nu v-a fi fraudat și v-a ajunge la destinație.
Consider ca nu suntem destul de „digitalizati” ca sa votam online. Multi tineri chiar nici nu-si pot folosi adresa de email sau nu o au deloc. Plus suntem usor influentabili, si cred ca votarea online va fi o buna metoda de a comite fraude mult mai usor. Cu parere de rau mai avem mult de crescut intelectual.
Totul depinde de implementare.
Cea mai mare îngrijorare este executarea sistemului i formațional și posibilitatea că vor fi dezvoltate backdor-uri prin care puterea ar putea manipula sufragiile.
Ar fi util, dar avem mult de lucrat pentru asta.
idee geniala, merita implementata
Mai este mult de muncit pentru a avea un vot sigur online
E o idee foarte buna, securitatea datelor e o intrebare, cine le poate accesa, si modifica, evident legislatia conteaza la fel de mult, ideea de validare a votului nu se face daca lege nu permite si in RM legea e promiscua.
Pro
Ar reduce fraudelor si ar aduce economii in bugetele destinate alegerilor.
Eu cred ca votul electronic ar trebui implementat paralel cu votarea clasica, cel putin primii ani, deoarece exista o categorie extinsa de populatie care nu este pregatita pentru votul electronic. In acelasi timp, votul electronic va fo foarte binevenit pentru persoanele moderne, care prietenesc cu tehnologiile)
Cred că un sistem sigur care să garanteze corectitudinea și anonimatul poate fi implementat, dar mai știu că multe persoane de la guvernare ar putea exploata un sistem vicios.
La sate nustiu cum se va reusi informarea tuturor cetatenilor.
De acord!

Aceasta optiune ar aduce multe avantaje pentru persoanele ce cunosc sa se foloseasca de serviciile online, la fel si diasporei, insa sunt foarte multe persoane in varsta care nu cunosc IT-ul si ar fi influentate de altii (anume in momentul bifarii). O alta temere ar fi autentificarea persoanei care voteaza. S-ar face dupa CNP (pentru a identifica daca persoana este in viata), si plus – un alt criteriu care ar confirma ca persoana care voteaza este anume aceea cu CNP-ul prezentat (eg. Amprenta digitala, retina ochiului – chestii sifi pentru MD). Deci, in linii generale, a fost un pic dificil sa raspund la intrebari caci ele in mare parte descriau increderea in securitatea internetului... insa este cu totul diferit abordarea fata de votul online. Nu este clar cum ar avea loc autentificarea si asta imi da dubii fata de sistemul de vot online. Pentru moment, vad multe oportunitati de fraude – dar poate si nu... Implementarea nu mi-e clara...
Cre că e timpul să fim în pascu timpul și realitatea, dar guvernarea are frică de introducerea votului electronic
E o idee foarte buna dar din pacate nu am incredere in institutiile statului R Moldova. Am atins un nivel maxim de coruptie in tara deaceea e greu sa ai incredere ca lucrul acesta se va petrece corect.
Serviciul va trebui promovat in diferite modalitati (inclusiv tutoriale pentru diferite categorii de utilizatori, asistenta on-line la utilizare inclusiv vocal pentru nevazatori, promovat la lectiile de informatica pentru elevii de 17–18 ani care vor dobîndi dreptul la vot) ca sa fie cit mai accesibil, usor de inteles si utilizat de toate categoriile de populatie.
Consider, ca incercarea implementarii votului electronic, v-a evita sirul fraudelor electorale.
Confidențialitate și unicitatea votului electronic este încă o problema, paradigma ce nu poate fi soluționată în 100% siguranță
ar fi o posibilitate buna pentru cei care calatoresc des sau se afla in afara tarii
Cred că în MD totul se poate frauda!
Concluzie generala dupa toate intrebarile date: folosesc internetul, dar nu am incredere in el! Sper sa se schimbe ceva in RM! De dorit in bine! Cu drag: EU!
Mie personal nu mi se pare deloc dificil să mergi la secția de votare pentru a-ți face DATORIA față de patrie! Mai mult ca sigur că ar fi o oportunitate pentru cei plecați peste hotarele țării, ăsta ar fi singurul plus. Încredere în votul prin internet? De unde? Atâtea „surprize” miraculoase se întâmplă de fiecare dată la numărarea voturilor, încât mă cam îndoiesc că nu se va produce „întâmplător” o greșeală de „sistem”...
Asi dori aceasta metoda, numai cu condiția, ca aceasta conducere pe care o avem acum sa nu fie implicata in aceasta organizare.
ceva util
Nu am incredere in CEC. Ar fi bine ca CECu să fie controlat de unii membrii aleși a societății civile inclusiv in timpul alegerilor.
Riscurile: asigurarea securității datelor, este important cine va gestiona tot procesul. (Confidențialitatea votului) Atacuri și manipularea cu datele colectate.
Consider ca nu este realizabil trecerea in exclusivitate la votul electronic. Si mai apare nesiguranta de a fi monitorizat de „Big brother” cu referire la comportamentul elctoral.
Din reflectii, nu am putut raspunde la unele intrebari deoarece nu cunosc cum este/va fi implementat sistemul, efectiv in cazul unui sistem proiectat sub-nivel, o sa fie posibile fraudele, accesul la datele alegatorilor si alte lucruri nedorite. Cu toate acestea, sincer sper sa fie introdus sistemul de votare prin Internet.
Ar fi comod, util si simplu, dar la fel de corupt, neconfidential, modificat la rezultate in acelas mod sau mai chiar simplu decit votul cu buletine.
Orice soft poate fi fraudat, dar asta nu este un motiv pentru a renunța la servicii online, inclusiv votul prin internet. Eu cred că votul electronic este inevitabil. El trebuie introdus și, treptat, alegătorii din Moldova se vor deprinde cu el și îl vor utiliza. Nimic nu se schimbă peste noapte!

sistemul in sine ar fi minunat, dar cu coruptia de la noi va putea fi usor fraudat
Nu aş recurge la această modalitate atât timp cât la putere se află PD care şi-a triplat numărul de deputaţi în Parlament prin mită şi intimidare sau PSRM care e finanţat din off-shore. Nu am încredere că aceste partide ar fi capabile să implementeze votul electronic în condiţii de siguranţă
Pentru a nu putea fi fraudat votul electronic, platforma ar trebui să fie construită pe platforma blockchain. Aceasta nu ar oferi posibilitatea administratorilor, la comanda unor partide, să fraudeze voturile. Este similar cu moneda naţională şi cripto-moneda. În orice moment Banca Naţională poate să transforme banii noştri din buzunare în praf, scoţând de sub tipare miliarde de lei, introducându-le în economie. Însă nimeni nu poate din senin să creeze cripto-monedele.
Atata timp cat cetatenii simpli nu vor putea intelege si aprecia corespunzator solutiile criptografice propuse pentru securizarea votului electronic, votul electronic ar putea sa submineze in totalitatea increderea intr-un proces care trebuie sa fie perceput ca cinstit, pentru ca guvernantii alesi sa poata governa cu succes.
It would be awesome! I would not have to drive 4 hours to Washington, DC to vote.
Cred ca exista posibilitatea de frauda masiva a rezultatelor.
La moment votul electronic s-a dovedit de neîncredere în țări cu o dezvoltare atât tehnică cât și democratică mai înaltă decât în RM. Manipulare, fraude, probleme tehnice. AM VOTAT ELECTRONIC în NL o singură dată și după s-a hotărât ca metoda clasică e mai eficientă.
Cred ca ar fi foarte usor sa se fraudeze alegerile prin votul electronic, din aceasta cauza ezit daca voi vota electronic sau nu. Prefer sa ma inscriu in localitatea in care sunt si sa merg la vot persol, sa votez pe buletin. Plus ca e si o ambianta, te vezi cu oamenii, e sarbatoare, noi sperante se reaprind...
Credibilitatea acestei metode de vot va depinde în totalitate de cum și cine va implementa votul electronic.
Votul prin Internet presupune multe provocări la nivel de confidențialitate (la dorință se poate identifica după IP de pe ce calculator și cum s-a votat). De asemenea, bazele de date cu informația de vot pot fi accesate/modificate/șterse. Există problema validării votului electronic, adică nu se poate demonstra că persoana a votat așa cum a votat și nu așa cum este indicat în baza de date.
Sper sa fie introdus votul electronic cât mai repede posibil.
Va fi usor de cumparat voturile mai ales de la persoanele care nu stiu sa foloseasca PC-ul
cred că-i ok, dar se vor găsi metode de a trișa
Cred ca votul electronic ar fi un viitor pu sistemul electoral al nostru, inasa cred ca nu este destula vointa politica pentru a face acest proces transparent
Practica altor tari mult mai avansate arata ca votul digital este vulnerabil din punct de vedere al securitatii. Votul digital are mai multe dezavantaje fata de votul clasic, iar avantajele care le ofera sunt cu mult mai putin importante decat dezavantajele sale. Votul digital fiind extrem de greu sau aproape imposibil de implementat corect. Mai ales implementata de o guvernare corupta, problemele de securitate sunt exacerbate.
Oricum se vor gasi metode de fraudare a voturilor, trist, dar adevarat!
Great idea!
Că întotdeauna depinde cine va administra, în țara noastră ne temem că informațiile vor fi fraudate
Este necesara educarea populatiei pentru a-l putea implementa si a capata incredere in aceasta modalitate de votare.

Cred ca pentru securitatea votului ar reebui sa fie un sistem asemenator cu cel de semnarea cu semnatura electronica. Va trebui citva timp pantru a invata pe toti cetatenii sa foloseasca tehnologii. La fel aceasta modalitate de vot exclude persoanele fara posibilitati financiare
Da, vot, internet
Persoanele cu o vârstă înaintată nu vor avea accesul la votul electronic întrucât foarte puțini utilizează tehnologiile
Comentariu la intrebarile de mai sus este ca nu am incredere in institutiile statului in general si posibilitatea fraudarii cred ca este posibila si in cazul votului pe hartie si in cazul celui electronic. Nu sunt suficient de informata referitor la securizarea sistemelor informationale, dar cred ca trebuie sa existe sisteme suficient de sigure (ca in alte tari) dar nu am incredere in faptul ca autoritatile noastre ar asigura aceasta securitate. Increderea este mai inalta in cazul implicarii organizatiilor internationale (pentru ca unii oameni nu au incredere in implicarea fortelor externe, ar fi bine sa fie un mix de diferite organizatii, pentru a asigura neutralitatea)
Aș fi de acord să fie implementat votul electronic numai în cazul când acest sait de votare ar fi controlat strict de o comisie europeană. Nu am încredere în actuala guvernare și sunt ferm convins că dacă acest vot electronic va fi controlat de o instituție din MD, atunci alegerile vor fi fraudate.
Moldova e prea săracă și corupta pentru acest sistem de vot.
Îmi place destul de mult ideea votului prin internet, dar știind actuala noastră guvernare nu pot avea încredere în faptul că votul meu v-a fi atribuit într-adevăr persoanei/partidului pentru care am votat!
Votul electronic este o chestie tare tare dar nu pentru Republica Moldova. De ce nu pentru RM? Pentru că cel mai probabil va fi dezvoltat de cei de la Registru iar inginerii de acolo au mâinile crescute de mai jos de mijlocul corpului. Pentru că la noi totul se face doar sa se spună că e făcut și nimic normal nu este dezvoltat. Deschideți orice portal .gov si vedeți cum tot acolo lucrează. In rest... totul nice cu votul electronic, dar nu pentru MD. Poate in altă viață... dar sper că nu o sa fiu tot în MD
Are fi un pas mare in educatia fiecaruia, in cazul meu mi-ar da posibilitatea fizica sa votez
Imi pare ca acest tip de votare va permite sistemului nostru corupt sa falsifice si mai mult alegerile
eVoting is a must have feature for every country in 21st century. For a country having electronic signature, smart ID, mobile ID (mSign) and one third of its citizens abroad it is vital having it in place.
О доверии: доверие только к полностью открытым централизованным системам, в которых будет возможность проверки учета своего голоса (сохраняя анонимность и приватность данных)
Не совсем понятно каким способом будет проходить подтверждения личности при онлайн голосование. Если это будет электронная подпись, не у всех она есть, и получать ее тоже мало кто будет заморачиваться.

Promo - LEX

Promovarea democrației și a drepturilor omului

Asociația Promo-LEX

Ștefan cel Mare 127, Chișinău, Republica Moldova

tel./fax: + 373 / 22 45 00 24, 44 96 26

e-mail: info@promolex.md, web: www.promolex.md, www.monitor.md

Pentru corespondență: C.P. 89, MD - 2004, Chișinău, Republica Moldova